

Sežana

dz-sp 0

KRAS

2011

908 (497.12-14)

0154142,114/115

COBISS

KOSOVLOVA KNJENICA SEŽANA

DECEMBER 2011 št: 114-115 cena 8€

917713181325772

Od priprave ...

... do dodelave.

tiskarna
GRAFIKA SOČA

www.grafika-soca.si

Park Škocjanske jame, Slovenija

Park Škocjanske jame ima tri pomembne nominacije:

- Škocjanske jame so bile leta 1986 vpisane v Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine pri UNESCO
- leta 1999 so bile Škocjanske jame vpisane v Ramsarsko konvencijo kot prvo podzemno mokrišče na svetu
- leta 2004 pa je bil Park Škocjanske jame vpisan kot Biosferno območje Kras tudi v program MAB (Človek in biosfera).

V Parku Škocjanske jame vas vabimo na ogled jamskega sistema, muzejskih zbirk, sprehod po učni poti in obisk novega promocijsko-kongresnega centra Pr Nanetovh.

INFORMACIJE IN REZERVACIJE:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI - 6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Faks: 00386 (0)5 70 82 111

E-pošta: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

The area of Skocjan Caves has three remarkable designations:

- inscribed on the UNESCO World Heritage List since 1986
- on the List of Wetlands of international importance since 1999
- on the international Network of Biosphere Reserves (MAB) since 2004.

INFORMATION AND RESERVATIONS:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI - 6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Fax: 00386 (0)5 70 82 111

e-mail: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

The Skocjan Caves Park invites you to:

- visit the cave system
- explore the park on education trail
- visit museum collections
- and the new Promotion and Congress Centre Pr Nanetovh.

TERAN
PRESTIGE.
NAJBOLJ
ŽLAHTNO
S KRASA.

VINAKRAS
SEŽANA

"MINISTER ZA ZDRAVJE OPOZARJA: PREKOMERNO PITJE ALKOHOLA ŠKODUJE ZDRAVJU."

Slika na naslovnici:
Cerkev sv. Elija v vasi Kopriva na Krasu.
Fotografija: Arhiv revije Kras

VSEBINA DECEMBER 2011, št. 114-115

Prof. dr. Borut Juvanec, dr. Domen Zupančič

KAMEN OB KAMEN 4

Dr. Domen Zupančič

RAZSTAVA SUHI ZID NA KRASU 8

Pavel Vidau

OSTANKI PASTIRSKIH HIŠK PRI BANIH NA TRZAŠKEM 10

Dr. Ljubica Jelušič v pogovoru z Ido Rebolj

VEDNO BO MOJE DELOVANJE POVEZANO TUDI S KRASOM IN S PRIMORSKO 14

Sabina Paternost

MARJAN BATAGELJ PREJEMNIK DVEH PRESTIŽNIH NAGRAD 22

Sabina Paternost

PESTRO POLETJE V POSTOJNI 24

Vlasta Bernard

KAKŠNI BOMO LETA 2031?

TO BO ODVISNO OD TEGA, KOLIKO LJUDI BO ZNALO REČI »MI« NAMESTO »JAZ«! 28

Mojca Feštajn Tihelj

PRVO KONJENIŠKO SVETOVNO PRVENSTVO POŽELO IZJEMNE POHVALE 30

Jana B. Šmajgl

DVE DESETLETJI ZAUPANJA IN ODGOVORNOSTI 34

Akad. dr. Matjaž Kmecl

NA KRASU JE PODNEBJE ZA VRTNICE ZELO UGODNO 36

Drago Kolenc

VOJVODA IVAN IN IVANJI GRAD 38

Drago Kolenc

KOZJANSKI GRAD 42

Tjaša Komac

SESLJAN 46

Olga Knez

DOBROTE S KRASA IN BRKINOV 48

Olga Knez

POZNA TRGATEV BO OMOGOČILA VRHUNSKO VINO 50

Pavla Jarc

HOMMAGE SLIKARJU SILVESTRU KOMELU 52

Dr. Milček Komelj

SLIKAR BARVITIH KOZMIČNIH PROSTRANSTEV 54

Nives Marvin

SLIKAR IN GRAFIK GANI LLALLOSHI IN NJEGOV CIKEL »POD BALKANSKIM NEBOM« 58

Dr. Damir Globočnik

ALJANČIČEV FOTOGRAFSKI OPUS JE PLOD USTVARJALNEGA DELA 60

Primož Sturman

»MOJ« KRAS 64

Dr. Rajko Pavlovce

SEM TER TJA PO KRASU Z RUTARJEVO KNJIGO 66

Dr. Branko Marušič

REVOLUCIONAR IN PO RODU KRAŠEVEC ANTON FURLAN - NINO 70

EDIACARSO d.o.o.

on revije Kras:

66 02 90

66 02 91

il: revijakras@siol.net

revija o Krasu, o ohranjanju
ve kulturne in naravne dediščine,
dovini, kulturi, gospodarstvu
avnostih ljudi tega prostora.
o Kras izdaja Mediacarso, d.o.o.,
39, p.p. 17, 6223 Komen.
on: (+386) 05/766-02-90;
-386) 05/766-02-91;
il: revijakras@siol.net
i urednik: Lev Lisjak
vorna urednica: Ida V. Rebolj
ovanje: Lev Lisjak
v uredništva:
39, p.p. 17, 6223 Komen
prodajna cena z 8,5-odstotnim DDV:
e številke 4 €, dvojne številke 8 €.
nina za šest zaporednih števil
čno dostavo na naročnikov naslov
veniji 32 €, na naročnikov naslov
ni 45 €.
akcijski račun pri Novi Ljubljanski
i, podružnici Ljubljana Center,
publike 2, Ljubljana:
0008-9675-302;
Mediacarso, d.o.o.:
201000098675302
ni račun pri Novi Ljubljanski banki:
7620-89675302
Toda: LJ BA SI 2X
ročenih rokopisov in fotografij ter
nega gradiva uredništvo ne vrača.
tis ali kakršno koli povzemanje,
anje in preslikavanje objavljenih
evkov iz revije Kras je dovoljeno
rednikovim pisnim soglasjem
avedbo uporabljenega vira.
narodna standardna serijska številka:
1318-3257.
grafika Soča d.o.o.

Do zdaj se nismo le hvalili in obljubliali – čeprav smo počeli tudi to, pač pa smo predvsem delali. Delo je potekalo na teoretičnem področju, pa tudi na povsem praktičnem. Organizirani smo pod pokroviteljstvi: UNESCO, Nacionalni odbor za UNESCO Slovenije SAZU, Akademija znanosti in umetnosti Slovenije UNIVERZA V LJUBLJANI MEDIACARSO – revija KRAS.

KAMEN OB KAMEN

Borut Juvanec, Domen Zupančič

Sla po raziskovanju me je v avgustu in septembru 2011 vodila po Italiji, Švici in po Grčiji. V Italiji, kjer sem segel do Firenc oziroma do Pistoje, sem obdelal kar nekaj ledenic, ki so tam še povsem ohranjene, a žal večinoma zapuščene. V nekaterih živijo ljudje, kjer pa so pod okriljem organizacij za kulturo, najdete prevrnjene stole, umazane kozarce in prazne steklenice. Žalostno! V Pistoji so me prijazno peljali v objekt, imenovan La Madoninna, ki ga bodo prenovili v kratkem. Na oddelku občinske uprave za kulturo so s ponosom povedali, da so se teden dni prej za ledenico zanimali tudi Japonci, moj obisk pa so objavili kar v štirih časopisih.

V Švici, v kantonu Ticino/Tessin sem doživel ozračje, segreto na 30 stopinj Celzija, celo na višini 2500 metrov, našel pa sem kar nekaj izjemnih rešitev v korbellingu. Žal so pastirske staje bolj ali manj zapuščene: le še dve sta v uporabi.

V Grčiji mi je profesor matematike Kostas Sakavalas pokazal zanimive konstrukcije korbellinga, ki ne morejo zatajiti vzorov v klasični grški arhitekturi. Iz Soluna se mi je pridružila tudi profesorica Arakadakijeva, ki se kot edina ekspertka za suhi kamen spozna na ta fenomen. Sama se mi je ponudila za pomoč pri merjenju. Ko pa sem zlezal na streho in jo prosil, da mi očisti prostor na tleh za laserski žarek merilnika dolžin, je kar obnemela. Po moji zahvali mi je v elektronskem pismu napisala, da še ni videla, da bi kdo tako skakal po strehi – 'kakor mlad fant' – je še pripisala ... Ne vem, če je bil to kompliment, ampak kako naj, zaboga, merim streho, ne da bi zlezal nanjo?

No, Projekt KRAS 2011 teče naprej! Oba s kolegom Domnom Zupančičem sva pri pridobivanju finančnih sredstev bolj bosa, zato se ne odvija, kakor bi si želeli. A narejenega je kar nekaj. Naj bo to neke vrste poročilo o našem delu.

Za teoretično raziskavo o kamnitih konstrukcijah na našem Krasu je potrebna predvsem čim bolj popolna dokumentacija. Doslej imamo dokumentiranih nekaj več kot štirideset hišk, šišk in kutij. Na Univerzi v Ljubljani – na Fakulteti za arhitekturo imamo dokumentacijo za 30 objektov, inventariziranih pa jih je 43.

Arhitekturne delavnice se je udeležila množica ljudi različnih profilov – od domačinov do tistih iz Ljubljane, v okviru Churchillovega sklada pa je bil ves mesec naš gost gospod Norman Haddow s Škotske v Veliki Britaniji. Prav vsi pa smo bili pridni, delavni in končno tudi uspešni.

Razstava »Suhi kamen na Krasu« nastaja, ko to pišem, in je od konca oktobra postavljena v Znanstveno-raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani v tamkajšnjem imenitnem atriju samega mestnega jedra. Pripravil jo je docent dr. Domen Zupančič in prikazuje nekaj temeljnih elementov konstrukcije v kamnu, izbor posnetkov hišk, šišk in kutij z arhitekturnimi načrti, fotografije, teoretske sheme in skice. Razstava bo v okviru Ministrstva za kulturo pozneje postavljena v novi zgradbi JZ Škocjanske jame.

Načrtovana okrogla miza o tej tematiki je odvisna predvsem od temeljnih financ, saj je povsem brez sredstev ni mogoče organizirati: zlasti ne, če želimo dobiti za omizje sogovornike, kot jih Kras zasluži. Okvirno je konferenca pripravljena, osrednji govorniki tudi. Dela pa je še vseeno veliko.

A - Kamnita zatočišča (hiške, šiške, kutje), Poročilo za leto 2011

Do oktobra 2011 je dokumentiranih 32 objektov med Slavnikom in Štanjelom. To so:

001 - 010; Slavnik, Gabrovca, Prešnica
011, 012, 014; Volčji Grad
013, 015, 035, 036, 041, 042, 043; Kosovelje
016; Sežana
017; Opčine /Villa Opicina
018, 039; Trebče /Trebiciano
020, 022, 032; Kopriva
037; Lokev
038, 040; Vilenica
044; Hruševica
045; Padna

Inventariziranih je 45 objektov. Poznavalec hišk s Krasa Rok Grecs čaka, da nam pokaže še dve pri Koprivi in niz hišk pri Boljuncu na drugi strani meje. Potreben je le še čas.

Jeladistra, Volos, Grčija: še vedno delujoč tholos (seveda v pašni sezoni) v hribih nad mestom Volos.

Suvala, Volos Grčija (kakšnih 300 kilometrov severno od Aten in 200 kilometrov južno od Soluna, ob obali): tholos, izjemna konstrukcija, ima tloris kvadraten, vse štiri stene pa so polkrožno vertikalne. Vmesni prostor zapolnjuje korbelling do kroga na višini dveh metrov, čez pa se pne značilni korbelling do temena. Konstrukcije so vedno dvojne, po dve in dve s skupno streho.

B - Arhitekturna delavnica KRAS 2011

Delavnica je potekala v aprilu 2011 v Lokvi, Braniku, Vilenici, Škocjanu in v Trebčah na italijanski strani. Sodelovali so lokalni strokovnjaki in 'dry stone waller's' Škotske, študentje z ljubljanske univerze (arhitektura, pedagogika, etnologija), pa še otroci iz Hrpelj, Divače, Dutovelj in iz Trebč ter javnost. Vodila sta jo docent dr. Domen Zupančič in profesor dr. Borut Juvanec.

V okviru delavnice je bilo popravljenih kar nekaj metrov zidu, so bile postavljene šiška v Lokvi, popravljena pri Vilenici, na novo postavljena v Trebčah, za nameček pa še ena pri Vilenici, ki smo jo poimenovali 'šiška slovensko-škotskega prijateljstva', ki je – potem, ko je gospod Norman Haddow obrnil preklado ali gurnc – nastala 'smejoča se šiška'. Na delavnici nismo sodelovali le strokovnjaki, pač pa so z veseljem pomagali še mnogi drugi.

Delavnica je bila končana z razstavama v Divači in v Trebčah; slednjo so otroci Celodnevne osnovne šole Pinka Tomažiča dopolnili še s svojimi slikami, da se je naše delo pokazalo še v novih razsežnostih.

Zavod za tehnično kulturo Slovenije je podelil v okviru natečaja medgeneracijskega sodelovanja na tehničnem in naravoslovnem področju Arhitekturni delavnici KRAS 2011 Suhozid priznanje, ki so ga predali septembra v Cankarjevem domu v Ljubljani. Tudi to pomeni zahvalo, pohvalo in vzpodbudo vsem sodelujočim, organizatorje pa zavezuje k nadaljevanju dela.

C - Razstava Suhi kamen na Krasu v Znanstveno raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani 2011

Razstava "Suhi zid na Krasu" je pregledna razstava tematike kamnitih konstrukcij brez dodanega veziva. Tematsko zajema arhitekturne elemente in objekte v krajini.

Izbor zajema osnovne prostorske strukture, ki so povezane s to tehniko skladnje kamna. To so zidovi in hiške. Obe vsebini sta bogati v arhitekturnem smislu, začenši od zasnove do izvedbe.

Monte Generoso med Comskim in Luganskim jezerom, Švica, na višini 2500 metrov. Planšarski sistem Tangoo je sestav hlevov, bivalnega dela in ledenice za hlajenje mleka. Ledenica je grajena na suho, brez veziva. Strop je korbelling; streha je pokrita s kamnitimi ploščami. Tloris je seveda okrogel. Slika spodaj: Okrogel tloris sekajo stopnice vse do tal, več kot sedem metrov globoko. Stopnice niso konzolne, pač pa so masivno podprte, zato je spodnji tloris po obliki kot nekakšna ledvička. - Vse fotografije: Borut Juvanec.

Razstava osvetljuje področje teh vsebin z arhitekturno pripovedjo, torej z uporabo risbe, načrtov, fotografij in tudi z opisi. Če je kamen osnova suhega zidu, je črtna risba osnova pripovedi o suhem zidu.

Predstavljanje arhitekture brez skic in načrtov je kot pripoved brez slovnice. Fotografije so v drugem planu in dopolnjujejo narisano vsebino. Besedila na razstavnih panojih so zapisana v slovenskem, angleškem, italijanskem in kastiljskem jeziku.

Besedila so jedrnata in zapisana tako, da so razumljiva vsem generacijam. Vsebinsko so v tesnem razmerju z grafično vsebino.

Naslovi plakatov so:

1. uvodni plakat z naslovom
 2. kolofon razstave
 3. obvestilni plakat (izobešen je zunaj objekta, vhodi)
 4. karta zidov in zatočišč, predstavljenih na razstavi
 5. kamen, delo
 6. zid, znanje
 7. zid, vrzela
 8. zid, arhitektura zavetišča
 9. hiška Na Tresi
 10. hiška Pino, Trebče 01
 11. hiška Pino, Trebče 02
 12. KORBELING, teorija in praksa
 13. zatočišča po svetu
- V1 - Prerez hiške M 1:1 + Talna nalepka Tloris 1:1

Razstavo sta sofinancirala Ministrstvo R Slovenije za kulturo in Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija.

Č - Okrogla miza Projekt KRAS 2011

Okrogla miza, konferenca ali uvodni kongres bi bila prva prireditve, ki bi javno predstavila namene, cilje, delo in rezultate Projekta KRAS 2011. Ob predstavitev tematik in ob prikazu pomembnosti kraškega prostora javnosti in strokam je temeljni namen razširjanje znanj o kamnu in o Krasu ter pri lokalnem prebivalstvu dvig zavesti in s tem utrjevanje ponosa.

Kulturna krajina Krasa – sonaravno gospodarjenje s krajino.

1. Namen Okrogle mize KRAS 2011:

- 1.1 Predstavitev problematike in predstavitev že opravljenega dela na področju arhitekture (inventarizacija, dokumentacija, Delavnica /Workshop 2011, razstave)
- 1.2 Zbiranje zainteresiranih tematik, tém in strokovnjakov raznih področij, kar bi bilo mogoče vključiti v projekt
- 1.3 Začetek postopka za ustanovitev Projekta KRAS 2011 (v nadaljevanju: Projekt)
 - 1.3.1 Pokrovitelji: UNESCO, SAZU, Univerza v Ljubljani, Mediacarso – revija Kras
 - 1.3.2 Organi Projekta: Znanstveni svet, Znanstveni odbor, Programski svet
 - 1.3.3 Program dela Projekta
- 1.4 Sprejem Delovnega programa Projekta
- 1.5 Začetek postopka za ustanovitev Organizacije za suhi kamen Slovenije

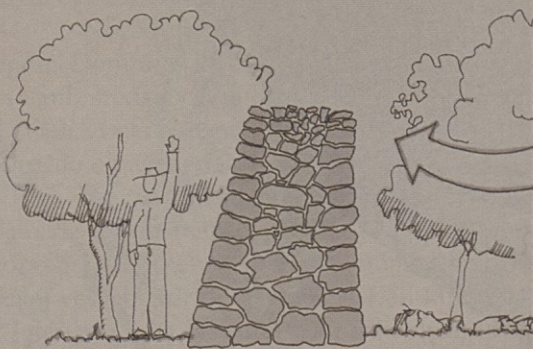
2. Cilji:

Kratkoročni cilji

- 2.1 Oblikovanje Programa po temah (odprt seznam)
 - 2.2 Imenovanje nosilcev tem/delovnih skupin
- Končni cilji

- 2.3 Prepoznavanje, inventarizacija, dokumentiranje, edukacija, razširjanje znanja, dvig zavesti in ponosa
- 2.4 Pregled kulture kraškega prostora in kraškega človeka
- 2.5 Združevanje krajev, krajin, narodov, strok, znanj, možnosti in hotenj ljudi vsega kraškega sveta

Visoki suhi zid ščiti pred vetrom. Vidna je struktura velikih kamnov spodaj do drobnih kamnov zgoraj na zidu.

Primerjava starega zidu (desna stran) in novega zidu (leva stran). Fotografija je nastala med Trebčami in Orlekom.
Fotografije in risbe: Domen Zupančič.

2.6 Oblikovanje predstavitve enotne kraške kulture s ciljem vpisa v Seznam svetovne kulturne dediščine UNESCO

3. Izhodišča:

3.1 Kamen kot mineral, vir, material za obdelavo, gradbeni material

3.2 Kamen kot značilnost slovenskega prostora

3.3 Kamen kot značilnost Krasa, Notranjske, Dolenjske, Alp: geografsko, krajinsko, arhitekturno, etnološko, sociološko, tudi z vidika jamarjev in raziskovalcev Krasa

3.4 Psihološki in sociološki odnosi človeka do kamna

3.5 Kamen kot element prostora: krajina, arhitektura, detalj

3.6 Objekti v kamnu (svet, Evropa, Sredozemlje, Kras, Slovenija): mesto, trdnjava, vas, domačija, hiša, hiška, zid, škarpa, grublja ...

3.7 Uporaba objektov: bivanje, občasno bivanje, zaščita človeka in živali, varovanje krajine, prostora, zemlje, detajla; kamen kot poudarek prostora

3.8 Uporaba kamna: konstrukcija, nosilnost, zaščita, varovanje, predstavljanje

3.9 Detajli v kamnu

3.10 Razširjanje znanja pri publiki, dvig zavesti o vrednotah kamna, ohranjanje

3.11 Akcije za točko 10

3.12 Publiciranje o kamnu: knjige, članki, revije

3.13 Zbiranje zgodb, pravljič, verovanj, obredov

3.14 Jezikoslovje na temo kamna: zbiranje, analiza, objava

3.15 Razstave: stalne in občasne, živi muzej Krasa

3.16 Gradnja in prenova, obnova, vzdrževanje objektov v kamnu

3.17 Organizacije, ki se ukvarjajo s tematiko kamna: svet, Evropa, Sredozemlje, doma

3.18 Kongresi, konference na temo 'kamen': predstavljanje Krasa svetu (predavanja, objave, predstavljanje Krasa naših strokovnjakov)

3.19 Raziskovalna potovanja (naših strokovnjakov na tuje, tujih na Krasu: organizacija, vodstvo, izvedba, dokumentacija, analize, objave)

3.20 Zasnova in organizacija Združenja za kamen Slovenije

3.21 Zbiranje podatkov o strokovnjakih na to temo, seznam pomembnih strokovnjakov iz zgodovine in seznam sodobnih strokovnjakov

3.22 Ekonomski elementi kamna: pridobivanje, obdelava, prodaja, vrednosti in vrednote

3.23 Voda na Krasu

3.24 Flora in fauna Krasa

3.25 Kras v besedi, Kras v glasbi, Kras v zgodovini, Kras vsepovsod in Kras za vedno

Projekt KRAS 2011 s svojimi elementi je bil predstavljen v revijah, na kongresih in na univerzah:

SPS (Societe pluridisciplinaire de pierre seche) Congress: Ambleside, Cumbria UK

ISIS Symmetry Congres, Zagreb HR

Don Mincu University, Bucuresti RO

Univerza na Primorskem, Rehabilitation of Historical Settlements with the Community and the Experts, Piran SI

Najave, recenzije ali intervjuji so bili v medijih: revija AR Arhitektura raziskave/Architecture Research, revija KRAS, Televizija RAI3 Italija, Primorski dnevnik, Primorske novice, Dnevnik Ljubljana, Delo, Slovenske novice, Občinsko glasilo Občine Sežana, Brkini za radovedneže, Piedras con raices Caceres, Španija, Stonechat United Kingdom, Dragodid Zagreb HR.

Projekt KRAS 2011, predvsem s svojo delavnico v letu 2011, je imel tudi širok odmev v dnevnem tisku in na televiziji: RAI 3, Delo, Slovenske novice, Primorski dnevnik, predvsem pa je imel dobro podporo pri svojem pokrovitelju, v družbi Mediacarso in pri reviji KRAS. Za slednje smo dolžni zahvalo predvsem gospodu Dušanu Rebolju, ki spodbuja, po vseh močeh pomaga, potrpežljivo čaka na članek, čeprav mora biti kdaj tudi bolj energičen. V Grčijo sem prav med kamne, ki sem jih raziskoval, dobil njegovo skopo vprašanje: Ali bo ta številka revije KRAS kar brez Projekta KRAS 2011?

Ne, tudi ta številka revije Kras ima prispevek o projektu, pa čeprav je tole pisanje plod kakšne neprespanske noči ...

Ampak za Kras se izplača tudi to!

RAZSTAVA SUHI ZID NA KRASU

Domen Zupančič

Vsako raziskovalno delo poteka po korakih od začetne ideje v glavi, prek jasno začrtanih delovnih korakov do končnega opredmetenja rezultatov dela. Temeljni cilj raziskovanja naj bi bil razumljivo predstavljen nabor rezultatov, ki bo dosegljiv stroki in seveda javnosti.

Rezultati raziskovanja v vernakularni arhitekturi še niso zagotovilo, da bo na osnovi ugotovitev bodoča načrtovana arhitektura boljša ali da bo urbanistični razvoj bolj smiseln ali morda bolj celovit. Tako razmišljanje je utopija. Smisel naših naporov v projektu Kras je raziskovanje tradicionalne arhitekture in krepitev nove misli na bodočo krajino in arhitekturo Krasa. Stremimo k razvoju celote; raziskovanje je le del tega. Razvoj je več, je skupno delo različnih strok, posameznikov, investitorjev in javnosti. Na ta potek dela pa vpliva kar precej dejavnikov: področje delovanja vpletenih, metoda dela in način predstavitve ugotovitev.

Z zavedanjem celovitosti razvoja Projekt KRAS 2011 zato za letos še ni končan. Ne! Pred nami je še kar nekaj dela, preden si bomo segli v roke in si zaželeli novo uspešno leto 2012.

Na Fakulteti za arhitekturo sva s kolegom Borutom Juvancem zasnovala in pripravila pregledno razstavo o suhem zidu na Krasu. To je prvi korak naše jesensko-zimske akcije v okviru projekta. Ob koncu oktobra sva v sodelovanju z mnogimi organizacijami in Ministrstvom RS za kulturo javnosti prvič predstavila pregledno razstavo tipov oziroma vrst suhih zidov na Krasu. Razstava zajema 14 posterjev in en veliki pano. Vsebinsko je na posterjih in na panoju predstavljena zgodba od osnovnih kamnitih struktur v krajini, ki so posledica človekovih rok, do arhitekture zatočišča – hiške na polju. Prvi koraki so čiščenje in skladanje posameznih kamnov v parcelni zid in v kup. Kup kamenja na območju Krasa imenujejo griža (okolica Koprive) ali grublje (okolica Škocjana in Matavuna). Med Trebčami in Orlekom lahko najdemo griže, ki so izdelane z veliko mero skrbnosti in so oblikovane kot prisekane piramide. Griža ni zid; je le skrbneje zložen kup kamenja na parceli. Tudi njena velikost ni jasno opredeljena; nekatere so prav zajetne bodisi v širino bodisi v višino. Na lokacijah nekdanjih gradišč so tovrstne skladovnice zajetnejše in bi lahko predstavljale primarni kamniti obod – varovalni obroč okrog gruč zaselka.

Najpreprostejšo obliko zidu, ki sva jo na območju Krasa evidentirala, predstavlja postavljen niz zaporednih večjih neoblikovanih kamnov ob poti. Četa kamnov spominja na podrto linijo domin. Niz je materializirana razmejnica med javnim (pot) in zasebnim (polje, travnik). Zanimivejše so tiste oblike kamnitih zidov, ki

so zasnovane glede na lokalne reliefne ali mikro klimatske pogoje. V Pliskovici je dober primer dvojnega zidu v loku nad dolino. Drug primer zidu s posebno vlogo je zid kot vetrobran. Zid je višji kot človek z dvignjeno roko. Močan zid ima v prerezu značilno trapezno obliko, ki je prepoznana kot tipična oblika suhega zidu v vernakularni arhitekturi. Zid še vedno stoji. To nisem zapisal, ker bi želel, da bi raje videl, da bi bil porušen. Za nas arhitekta je to najboljši dokaz, da je suhi zid lahko višji od 2 m in da kot tak lahko preživi nekaj desetletij. Starosti zidov in konstrukcij grajenih po teh načelih ne moremo zagotovo določiti; še najbolj verni približki so dokumentirani podatki, kot so fotografije, katastrski vnosi in pričevanja ljudi. Bolj natančnih podatkov na terenu ne moremo pridobiti.

Novejši zidovi (kar sva jih uspela videti in dokumentirati) se od starejših ločijo po dveh karakteristikah: to je oblika prečnega prereza in velikost kamnov v zidu. Prečni prerez novejših zidov ni več trapezast, temveč je bližje pravokotniku; kamni v zidu pa so manjši. Posledica manjših kamnov v takih zidovih so tudi pogostejše porušitve dela zidov. Zidovi bi bili bolj obstojni, če bi imeli smiselno vgrajene prečnike (kamen, ki poteka od ene strani do druge strani zidu, prečno na smer zidu), ki zid vežejo oziroma statično utrdijo. Razvoj nove oblike zidu je del razvojne poti v arhitekturi. Verjamem, da bomo tehniko z leti izboljšali glede na trdnost in obstojnost suhega zidu.

Razstava ne zajema le suhega zidu. Vsebuje še značilne prehode in odprtine v zidu. Vrzela je prehod v zidu. Praviloma jo tvorita dva prehoda: prvi je širok (za čredo in stroje), drugi je ožji, ki je namenjen ljudem. Oba prehoda imata nekaj možnosti zapiranja: lésa; sklop večjih kamnov, ki so jih zvalili pred prehod, in gosto trnje, ki so ga naložili pred prehod. Vsaka izpeljanka je zanimiva, uporabna in deluje. Deluje v kulturnem okolju in je namenjena kulturi kmetovanja.

Arhitektura je povezana s kulturo. Največkrat je arhitektura materializiran podpis kulturnega bogastva posameznika ali etnične skupine. V letih pred svetovno krizo je bila arhitektura izrabljena kot »dr. roman«; vsaka zgodba je bila natisnjena – vsaka pozidana in je bila zgolj podpis denarnega bogastva. Kultura bivanja in kulturna krajina sta bili v tistem času sila neprijetni témi, ki smo se je ogibali vsi udeleženci: politiki zaradi kratkovidnosti, investitorji zaradi dobičkov, načrtovalci zaradi obstoja in – žal – tudi arhitekti zaradi nuje preživetja.

Kamniti zid ima kulturo. To ni neka ideja, ki visi v belem oblaku. Suhi zid ima tehnično kulturo in ima kulturo krajine. Dlakocepim? Ne! Brez tehnike gradnje pri suhem zidu ne gre. Bolj kot zunanja vidna ploskev zidu je pomembna notranjost – polnilo. Če je polnilo skrbno vdelano med velike kamne, bo zid trdnější.

projekt KRAS 2011

Pogled na razstavo »Projekt Kras 2011«
v atriju Znanstvenoraziskovalnega centra
Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani

Pogovori o razstavi po njenem odprtju.

Postavljena razstava, detajl. - Fotografije: Borut Juvanec.

trajnejši. Če bo zato tudi lep, pa ne morem trditi. To je tehnična dediščina! Pri ljudeh velja, da je notranje bogastvo pomembnejše kot zunanji videz. O kulturni krajini sem pisal že v prejšnjih prispevkih v reviji Kras, zato to poglavje lahko preskočimo!

Zid ima tudi frizuro ali venec. V Matavunu in Pliskovci so mojstri izumili tehniko, da zid z vrha popolnijo z zemljino in vanjo zasadijo netresk. Frizura je kot lasje na glavi – voda z vrha zidu hitreje odteče in zid se manj omoči.

Venec na zidu je bolj razširjen; je tudi različno izveden. V Lokvi blizu vasi je venec trikotno zaključen in spominja na streho; v zaledju Trebč je venec manj izrazit, a opazen. Tam so na zid položili večje kamne, ki branijo zid pred »nekulturno« srnjadjo, ki brezglavo preskakuje zidove in bi jih brez zidnega venca lahko tudi porušila.

In za konec zgodbe o razstavi je tu še arhitektura zatočišča, saj sva s kolegom predstavila naše delo v današnjem času – razvoj gradnje v tehniki korbelinga. Tehnika v javnosti ni poznana, a je med mojstri – graditelji ta tehnika samoumevna. Razstava zajema posterje o hiškah in veliki pano, na katerem je v naravnem merilu predstavljen prerež hiške na Tresi, ki smo jo v pomladi letošnjega leta obnovili.

Vsekakor ste v letu 2012 toplo vabljeni na ogled razstave Suhi zid, ki bo javnosti za stalno na voljo v Parku Škocjanske jame. Letošnjo predpremierno postavitev v atriju ZRC SAZU v Ljubljani (od 24. oktobra do 4. novembra 2011) ste žal že zamudili. V potešitev radovednosti je tu nekaj utrinkov z odprtja razstave.

Še ena hudomušna: Miss suhega zidu še ne obstaja, a ni vrag, da si ga nadebudni pospeševalci »prodaje kulturne krajine« ne bodo izmislili.

Podatki o razstavi

Razstavo je odprl akademik prof dr. Andrej Kranjc.

Zasnova in oblikovanje: Domen Zupančič

Avtorja: Domen Zupančič, Borut Juvanec

Prevodi: Mark Wollrab, Beatriz Tomšič Čerkez, Miryam Hvala. Razstava ima besedila prevedena v italijanski, angleški, nemški in kastiljski jezik.

Jezikovni pregled: Karmen Sluga

Strokovni vsebinski pregled: Darja Kranjc, JZ Park Škocjanske jame, Slovenija; Eda Belingar, ZVKDS, OE Nova Gorica

Pokrovitelji in sodelujoči: UNESCO – Slovenska nacionalna komisija za UNESCO; SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Univerza v Ljubljani – Fakulteta za arhitekturo; JZ PŠJ, Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija; Mediacarso d.o.o. – Revija Kras; Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Nova Gorica; Ministrstvo RS za kulturo.

Tisk: Design Damjan, d.o.o., Blejska Dobrava, Jesenice
Razstavo sta sofinancirala: JZ Park Škocjanske jame in Ministrstvo RS za kulturo.

Vernikularna arhitektura

OSTANKI PASTIRSKIH HIŠK PRI BANIH NA TRŽAŠKEM

Pavel Vidau

V zadnjem času je bilo objavljenih v reviji Kras kar nekaj člankov o projektu "Kras 2011", kar je spodbudilo moje zanimanje za vernakularno arhitekturo* in z njo povezano pastirsko hiško. V vasi je malokdo, ki se še spominja teh pastirskih zavetišč. V zadnjem času se z novogradnjami na zapadni strani vas že skoraj spaja z Opčinami. To povzroča priseljevanje ljudi iz mesta, ki nimajo čuta za vaše stvarnosti, bodisi zaradi mentalitete, bodisi tudi zaradi jezika. In s staranjem prebivalstva se tako identiteta kot tudi spomin na lastno zgodovino izgubljata. S kamenčkom o pastirskih hiškah v ta mozaik Krasa želim s tem sestavkom prispevati k izpopolnjevanju etnografskega spomina na vaško – in širše – na kulturno dediščino ljudske gradnje naših prednikov.

Če se bežno sprehodimo skozi zgodovino, v paleolitiku še ne najdemo sledov človekovih prebivališč. Medtem ko so našli ostanke temeljev okrogle oblike v depresijah iz mezolitika, ki pa ne dajejo razumeti, kakšne sisteme so uporabljali pri gradnji tedanji prebivalci. (J.G.D.Clark)¹ Zavetje je človek poznal že pred nekaj tisočletji v prazgodovini; od takrat poznamo megalite – kamne, ki stojijo posamično ali v vrstah in človeku tvorijo zavetje. S preklado postaja uporabnost kamna vse večja. Korbelling ali previsevanje pa omogoča začetke oblikovanja zaprtega prostora. Podzemno svetišče na Malti – Hypogeum ga kaže v klesanem kamnu iz 4. tisočletja pred našim štetjem.² Etruščani uvedejo obok, ki ga nato Rimljani razvijejo v prostorsko konstrukcijo – kupolo.

Najnovejše arheološke najdbe dokazujejo človeško prisotnost na Krasu že v kamni dobi. V 6. in 7. stoletju so se priselili na Kras predniki današnjih Kraševcev. V dobi od rimske zasedbe preko fevdalne družbene ureditve do današnjih dni je Kras pripadal zdaj eni zdaj drugi upravni oblasti. Vsakdanji boj z naravo, z vročino in s sušo, z mrazom in burjo, z bližnjimi in daljnimi sovražniki je vtisnil v kraške ljudi potrpežljiv, vztrajen in prilagodljiv značaj.³

Kamnite hiške brez veziva na Tržaškem Krasu

Veliko strokovnjakov za pojav gradbenega razvoja človekovih bivališč se strinja, da imajo suhozidne hiške iz kamna okrogle oblike – kar zadeva aspekt in arhitektonsko strukturo – veliko podobnosti s prazgodovinskimi gradišči. Pa tudi z nagrobnimi spomeniki iz bronaste dobe. ⁴ "Mojstrsko delo bivališč, posejanih po pašnikih in obdelovanih površinah Tržaškega Krasa, je brez dvoma najbolj primitivno, četudi, po pripovedi domačinov, še obstoječe hiške niso iz obdobja pred 19. stoletjem." Tako je v svoji raziskavi zapisala Adriana Guacci. Hiške so lahko prav majhne ali tudi večje, tako da sprejmejo človeka ali dva. So torej prava zatočišča za primer slabega vremena in za druge vsakodnevne

potrebe pastirjev. Hiška je smiselna arhitektura preprostega človeka. Nastala je skozi čas v določenem prostoru in okoliščinah iz potrebe po zavetju, prilaganju okolju, vremenskim razmeram in drugim danostim.

Pripovedi starejših ljudi v naši vasi Bani in raziskava na terenu so pokazali, da je nekoč bilo okrog Banov deset takšnih hišk. Sedaj so ostale od njih samo ruševine, ponekod tudi težko razpoznavne kot hiške. V glavnem so bile vgrajene v zidove, a vedno segajoče navzven, in z vhodom, obrnjenim proti zahodu, le redko proti jugu. O nekaterih, o katerih so mi pravili vaščani, ostaja samo neprepoznaven kup kamenja, prava groblja.

Dve zavetišči, ki so ju uporabljali pastirji, pa nista bili grajeni; izkoristili so takó postavljene skale v naravi, ki so nudile ob potrebi streho nad glavo.

Od ostankov teh hišk, kar se je dalo premeriti, se vidi, da so si bile podobne po merah, če izvzamem kakšno izjemo. Mere so se gibale v zunanem premeru med 2,40 m in 2,80 m, medtem ko je bil notranji premer med 1,20 in 1,80 m. Pri eni hiški se je dalo izmeriti tudi višino, ki je bila okrog 1,50 m. Odprtina vhoda v širino je merila okrog 0,60 m.

Po drugi svetovni vojni so hiške postale plen apneničarjev

Kot zanimivost lahko dodam, da je predel banoške posesti malo bolj oddaljen od vasi, ki nosi ledinsko ime prav "Hišce". Hiške so služile svojemu namenu še po drugi svetovni vojni, zato so ostale še desetletja v dobrem stanju. Njihovi zidovi pa so potem postali plen apneničarjev, ki so jih rušili in odvažali tako pridobljeno kamenje za žganje apna. Po razdejanju, ki ga je pustila za seboj vojna, je bila za obnovo porušenih domov in drugih zgradb velika potreba po gradbenem materialu. Za vezivo pri gradnji so uporabljali malto, ki so jo delali s peskom, z vodo in z apnom. Za pridobivanje apna so

Ostanki pastirske hiške.

Ostanki nekdanje apnenice.

gradili »jepljence« – apnenice. Ena izmed takih je bila v »Dulanji griži«. Pod tem imenom so domačini poznali tisti predel banovske posesti, ki je uradno poznana kot Bršinka.

Na meji med Bani in Opčinami, za italijansko šolo J. Kugy ob Bazoviški ulici, je v letih 1945–46 neki gospod, po imenu Petaros, zgradil apnenico, pri kateri je, poleg Opencev, delalo tudi pet domačinov, in sicer: Franc Ban, Danilo Husu, Mirko Renar, Duško Sosič in Milan Vidau. Gospa Roži Frankovič se spominja, da ta apnenica ni delovala dolgo, saj so že leta 1948 ti fantje dobili delo pri pogozdovanju opustošenih gozdov onkraj Vrha banovskega.

V knjigi »Vas, ljudje in čas – zgodovina Opčin«, je nazorno opisan potek pridobivanja apna z žganjem apnenca. Navozili so kamenje in ga zlagali v krožni stolp s premerom od 4 do 6 m. Okrog kamenja so spletni steno iz šibja, ki se je opirala na močne kole. Med kamenjem in steno iz šibja so v prazen prostor natrpali mokro ilovico. Ta je preprečevala vdor zraku in apneni-

co in ohranjala v njej toploto. V temelj so še prej skopali večjo jamo, v kateri so kurili. Ogenj je moral neprekinjeno goreti noč in dan, 14 do 20 dni, dokler se na vrhu apnenice, kjer so pustili nekaj lukenj, skozi ni pokazal ogenj. Takrat je v apnenico zloženo kamenje že postalo živo apno.

Nekdaj je imela vsaka hiša na dvorišču na primernem kraju jamo apnico z gašenim apnom. Apno so uporabljali za zidanje, za beljenje stanovanj in hlevov ter za škropljenje vinske trte z modro galico. Gašeno apno je služilo tudi kot razkuževalno sredstvo za notranjost hiš, hlevov in drugih prostorov.⁵

Na apno spominja tudi predel banovske gmajne, ki so ga imenovali »Jepljenca«; tam pa sedaj ni več nobene sledi o apnenici.

Kaj je povedal Vojko Ražem, mojster suhe gradnje

V zadnjem času sem opazil, da sta na starih ruševinah, lahko bi rekli grobljah, zrastle dve novi, lepo grajeni pastirski hiški. Zato sem se želel pogovoriti z mojstrom te suhe gradnje. Ta mojster je gospod **Vojko Ražem** iz Bazovice. Rad je sprejel vabilo na srečanje in pogovor. Tako sva se v lepem sončnem popoldnevu v oktobru sprehodila od ene do druge ruševine hišk, iščoč sledi na grobljah in porušeni zidovi za odkrivanje morebitnih ostankov nekdanjih pastirskih zavetišč. Z občutkom zadovoljstva sva se zaustavila ob dveh obnovljenih hiškah. In tam se je razvil pogovor, kako je prišlo do odločitve, da začne obnavljati to zapuščino naših prednikov.

Kako se je pričela ta zgodba s suhim zidom, gospod Vojko, in kdaj?

»Pričelo se je pred kakšnimi desetimi leti, ko sva se z bratom odločila, da obnoviva zidove naših parcel in to tako, da jih popravimo na suho, kot so delali naši predniki«, je odgovoril.

Zanima me, koliko časa si potreboval za zgraditev prve hiške?

»Za gradnjo prve kamnite pastirske hiške sem se spomnil očetovih besed, ko mi je pripovedoval o svojih otroških letih. Spominjal se je, da je bila na njihovi parceli nekoč hiška, od katere ni ostalo niti znamenje. Tako sem se odločil, da tam, v spomin na očetove besede, zgradim hiško ter jo podarim vnuku Vanji (ima 7 let) in v prenesenem smislu prihodnjim rodovom ... Zgradil sem jo v enem tednu, leta 2009, s kamenjem, ki sem ga našel v bližini.«

Ali potrebno kamenje dovažati ali uporabljati kamen, ki ga dobiš v bližini?

»Delno sem na to vprašanje že odgovoril, a večkrat sem ga moral dovažati, kar ni enostavno, saj moraš imeti za prevažanje kamenja dovoljenje Gozdne straže (od kod in kam gre to kamenje).«

Znano mi je, da delaš tudi suhe zide. Koliko metrov si jih že naredil?

»Naredil sem približno 200 m suhega zida, ki meri v višino 1,20 m in v širino 0,50 m. Tako širokega zato, da je medsebojna povezava kamnov boljša in trdnjša.«

Koliko hišk si naredil, odnosno obnovil do sedaj?

»Ko sem napravil prvo, sem začel iskati znamenja – ostanke porušenih hišk. Nagovoril sem starejše ljudi v vasi, ki so mi povedali in tudi pokazali, kje naj bi bile ruševine pastirskih hišk. Povedati moram, da tako delo ni lahko, kot bi si kdo mislil. Treba je odstraniti ruševine in pričeti na novo postavljati kamen na kamen. Vseh skupaj sem zgradil devet hišk, od teh dve pri Banih!«

To delo ni enostavno. Je kar naporno in zahteva določeno znanje. Kako si se vživel v ta projekt?

»Rekel bi takole: če nimaš veselja do takšnega dela, je lahko tako delo res naporno. Meni pa je všeč, ker mislim, da je zelo pomembno, da ohranjamo in pokažemo gradnjo hišk in hiške naših prednikov! Z zadovoljstvom delam tudi zato, ker sem pri tem delu v stiku z naravo. Če se le da, uporabljam kamen, ki ga najdem v bližini. In večkrat moram uporabiti tudi vzvodno železno palico, da izrujem zarito kamenje v zemlji.«

Hiške so si podobne, a niso enake.

Kakšne izmere imajo te, ki si jih naredil pri Banih?

»Obe hiški pri Banih sem naredil letos (2011); prvo v »Bršinki« (ledinsko ime), ki meri v dolžino 3 m, v širino 2 m, visoka pa je 1,70 m. V notranjosti je dolga 2 m, široka 1,10 m in visoka 1,50 m in ima dve stopnici navzdol. Nad vhodom, ki je visok 1,40 m in širok 0,50 m, je preklada, ki tehta okrog 140 kg. V notranjosti je slepo okno in manjše, od dežja in sonca izdolbeno naravno okence. Hiška lahko sprejme tri osebe.

Druga hiška je v »Sekarah« (ledinsko ime). Je okrogle oblike z zunanjim premerom 2 m, visoka 2,10 m. Njen notranji premer je 1,10 m in ima tudi slepo okence. Ob vhodu sta dva štrleča kamna, na katera je postavljena lesena zapora. Notranja višina je 1,80 m. Nad vhodom je kamnita preklada. Hiška je za dve osebi. Vhod je visok 1,15 m in širok 0,55 m.«

Si v stiku s kakšno skupino navdušencev, ki se ukvarjajo z obnavljanjem teh objektov?

»Sem v stiku z gospodom Borisom Čekom iz Lokve, ki je tudi eden izmed pobudnikov Projekta Kras 2011. Spoznal sem tudi dr. Domna Zupančiča in prof. dr. Boruta Juvanca z ljubljanske Univerze s Fakultete za arhitekturo. Tu pa poznam Sergia Gnezdo, ki je septembra v Parizu pripravil konferenco o kamnitih hiškah in suhozidu. Ob tej priložnosti je predstavil banovski pastirski hiški, ki sem ju obnovil. V stiku sem tudi z univerzitetnim prof. Eliom Pollijem, ki se zanima za tržaški teritorij.

Ali nameravaš naučiti še koga drugega gradnje suhozida in teh hišk?

»Rad bi naučil vnuka, ki sem ga sem že večkrat vzel s seboj in mu pripovedoval o tem delu, da bi se postopoma naučil take gradnje in nekoč tudi vzljubil to kulturno dediščino. Na vse hiške sem na kamnito ploščo vklesal mesec in leto, kdaj so bile zgrajene. Zdi se mi prava škoda, da ni prišlo vsaj pred dvema desetletjema ali pred tremi desetletji do vrednotenja in ohranjanja te naše kulturne dediščine, ki je v vseh teh letih marsikje postala le še neprepoznaven kup kamenja.

Kamnita hiška v Bršinki.

Vojko Ražem pri pastirski hiški v Sekarah.

**Kamnita plošča z datumom zgraditve
pastirske hiške.**

Še so ljudje, ki obnavljajo in ohranjajo dediščino naših prednikov. To opravljajo z veseljem in čutom odgovornosti do prihodnjih rodov, katerim želijo posredovati izročilo, ki so ga prejeli od očetov in dedov. Ta zatočišča, ti suhi zidovi, pričajo o trdem delu njihovih graditeljev, ki so ga morali opraviti, da so lahko iz kamnite neobdelane pokrajine naredili, čeravno na malih parcelah, njive za pridelavo življenjsko potrebnih prehrabnih pridelkov. Očistili so kamenje s pašnikov in travnikov za pridelavo krme za živino. Vse to je vtisnjeno v tem kamenju, zloženem v zidovih, hiškah in grobljah, ki so posejani po tej kraški zemlji. Treba je videti in spoznati na tem preperem kamnu zgodovino našega obstoja na tem koščku domače zemlje, jo spoštovati in ceniti, jo čuvati in ohranjati prihodnjim rodovom! Narod brez lastne zemlje nima prihodnosti; je prepuščen tujemu gospodarju, ki z njim ravna po mili volji. Ko tako na lahek način razprodajajo domačije, zemljo dedov za pest denarja, ki kmalu izpuhti, bogvedi če se zavedajo, kaj delajo. Obstoje – identiteta majhnega naroda se gradi na zemlji, za katero se moramo iz dneva v dan – kot posameznik in kot skupnost zavzemati, jo varovati in ohranjati.

* Vernakularna arhitektura: po Velikem slovarju tujk (Cankarjeva založba, Ljubljana, 2002) je to arhitektura avtohtonega, domorodskega prebivalstva nekega prostora, območja.

Viri in literatura

Mestna knjižnica – Attilio Hortis
Narodna in študijska knjižnica, Trst
Za informacije se zahvaljujem:
Roži Frankovič, Viliju Hussu, Karmeli Malalan in Brunu Vidavu!

- 1 Guacci, Adriana; 1982: Le dimore temporanee del Carso triestino / (Začasna bivališča na Tržaškem Krasu)
- 2 Hypogeum – Malta / spletna stran
- 3 Harej, Zorko; 1984: Kamnita hiša – katalog
- 4 Longo, Luciano: Le casite / (Hiške)
- 5 Vremec (Mežnarjev), Angel; 1975: Vas, ljudje in čas

Pavel Vidau, kronist vasi Bani, Italija

Pogovor z dr. Ljubico Jelušič

VEDNO BO MOJE DELOVANJE POVEZANO TUDI S KRASOM IN S PRIMORSKO

Skupinska fotografija ministrice s poslancema Državnega zbora Jožefom Jerovškom in Bogdanom Čepičem, ki sta jo spremljala na obisku pri naših vojakih v Afganistanu. Na desni je tudi Aleš Sila, ministričin tiskovni predstavnik. Fotografija je nastala v Bala Baluku, kjer slovenski fantje urijo pripadnike afganistanske vojske.

Imela sem lepo otroštvo sredi kraških poljan

Za današnje razmere sem imela zelo posebno otroštvo. Sredi kraških poljan, s starši na kmetiji in s knjigami. Knjige so bile (v bistvu) edini svet, ki je bil lahko vzporeden svet otroka, ki je moral pomagati pri vseh kmečkih opravilih. Včasih smo šli na pašo s kravami in s knjigami. In to so bili, lahko rečem, posebni, a lepi trenutki takratnega kraškega življenja. Prav zaradi knjig! Čeprav so nam krave marsikdaj tudi ušle in so bile potem za to knjige krive (smeh), ampak tako je to bilo! Verjetno je bil ta občutek v zavesti, da si del Krasa, hkrati pa občutek potrebe, da se prebiješ drugam, ven iz tega zelo trdega življenja ...

Zelo zgodaj smo se naučili ceniti delo in človeka

Z vidika obveznosti, ki jih imajo otroci danes, bi rekla, da so ti zelo obremenjeni. Na nek način so bolj zasedeni, kot smo bili mi. Pa ne zato, ker bi bilo toliko domačih nalog. Bolj zaradi tega, ker je njihovo znanje, ki ga v šoli dobijo, zelo omejeno. Ogromno znanj, ki jih potrebujejo, da se znajdejo v življenju, morajo dobiti doma. Bodisi, da po internetu iščejo določene vsebine, bodisi da doma berejo, da prestudirajo še

mnoge stvari, ki jih potrebujejo za šolo, ali da jim starši uredijo za določene vsebine kakšnega inštruktorja.

Vse to, kar morajo naši otroci zdaj delati doma, smo mi dobili v šoli. Trdim, da je bila moja, naša šola absolutno zelo kvalitetna. Z dobrimi učitelji – z ljudmi, ki so znali pokazati bistvo in ki so nas prek predstavljenega bistva pripeljali do ključnih spoznanj, ki se jih potrebuje za razumevanje bistva.

Naši otroci imajo mnogo večjo težavo v tem, kako bistvo odkriti. To je izoblikovati nek svoj temeljni pogled s ključnimi vrednotami in okrog teh vrednot potem graditi svoje razmišljanje. Bistveno bolj so namreč na nek način razpršeni. In mislim, da je to problem šole. Šola je edini organiziran sistem izobraževanja, skozi katerega gredo vsi otroci, in v njem morajo dobiti temelje bodisi za svoje nadaljnje izobraževanje, bodisi za življenje. A tega zdaj ni, saj sicer otroci ne bi imeli tako strahovite potrebe po tem, da uporabljajo doma računalnik in si sodobnost, ki je značilna za to novo generacijo, gradijo sami, mimo šole. Šola je v tem smislu zaostala.

V mojih šolskih letih smo se vsi otroci iz vasi Štorje, Jeriša, Majcni, pa z Vrhov ... v šolo vozili v Sežano s šolskim avtobusom. In v Sežani smo se, seveda, otroci, ki smo se vozili v šolo, in tisti, ki so bili doma v Sežani, medsebojno razlikovali. Mi, vozači, po pouku nismo nikoli mogli ostati na šolskem igrišču ali se ukvarjati z različnimi, bolj organiziranimi športi, ker nas je po pouku avtobus vozil tudi domov.

Bili smo iztrgani iz šolskega okolja in vsak dan po pouku takoj odpeljani domov. Doma nas je namreč čakala drugačna socializacija, druga zgodba. Krave na pašo in knjige s seboj, pomoč pri kmečkih delih v vsakem vremenu, kot so grabljenje sena, okopavanje krompirja ... Nastajala je neka druga socializacija – socializacija za preživetje. Otrokom, ki smo živeli na podeželju, je to – lahko rečem – pomagalo, da smo razumeli, kako stvari, ki jih kupuješ v trgovini, ne pridejo same od sebe, in da je vanje vložena veliko trdega dela. In da veš, kako so v ozadju za vsem, kar kupiš, ljudje, ki so morali to narediti s trudom. Naučili smo se ceniti človeka, ki je to, kar kupimo, vzgojil ali naredil, in ceniti okolje, spoštovati naravo, ki ti to daje ali pa tudi ne.

Zato je še vedno, ko nekam pridem, prva stvar, ki jo opazim v nekem okolju v Sloveniji, kako imajo zemljo obdelano: ali so to njive, ali so to velike njive, kaj imajo posejano ali posajeno. Ali pa je to nek zaraščen gozd ... Tak pogled je zagotovo posledica našega prvinskega odnosa do okolja, do prepoznavanja reda v naravi, ter rodovitnosti v našem okolju.

Tudi na Krasu se je veliko spremenilo

Zdaj opažamo, da so se stvari strahovito spremenile. Da je okolje bistveno drugačno. Da je naš Kras, ki so ga nekdanje krave pomulile in s tem čistile poti, vse bolj zaraščen in da se bor razraščati na vse bolj nediscipliniran način. Na bor smo takrat otroci s Krasa gledali tudi skozi Kosovela. Gledali smo ta drevesa in poskušali dojeti, kaj nam on sporoča.

In kaj nam pomeni ta način življenja danes? Mislim, da nam daje občutek trdnosti, ko veš, da si nekoč sam živel v tem kraškem okolju, v tej naravi in da si lahko preživel. To ti za vedno daje občutek, da od nekdaj izhajamo, da smo trdni, da imamo nek temelj in da se k temu temelju – k naravi, h kamnu, na zaraščeni Kras lahko vrnemo. Kajti vse to je naš dom. Mislim, da je ta naš kraški dom nekoliko drugačen od domov drugod.

Ko sem bila v Prekmurju in videla razsežna polja, sem poskušala primerjati, kako smo pri nas na Krasu z veliko muko in s trudom iz koščkov zemlje, polne kamenja, naredili njive in travnike. In vpraševala sem se, kako je možno, da je

v Prekmurju, bogatem z obilico zelo rodovitne zemlje, toliko revščine in strahu pred izgubo delovnega mesta v industriji. Kako je možno, da nam je filozofija industrije izrezala iz naše zavesti dejstvo, da imamo vendar svojo zemljo, na kateri lahko pridelamo dovolj hrane ne samo zase, ampak še za koga drugega, a je ne obdelujemo, oziroma je ne znamo obdelati na način, da bi zares veliko rodila. In da ne znamo iz njenih nedrij inovativno izvleči, kar ima najbolj dragocenega. V Prekmurju so vendarle tudi bogati viri tople vode, s katerimi bi se dalo ogrevati rastlinjake.

Mi pa ob tem bogastvu govorimo o revščini, o propadanju podjetij, govorimo o propadli tekstilni tovarni Mura. In nas vse to zelo skrbi, saj zdaj šele vemo, kaj je ta Mura pomenila za naše Prekmurce: ljudem je vzela njihovo identiteto! In jih po dolgih letih, ko jih je izpljunila na trg brezposelnih, naredila popolnoma nemočne.

Bilo je to neko obdobje naše zgodovine, ki je bilo verjetno škodljivo. Bilo je sicer pomembno z vidika modernosti razvoja države in pomembno za ohranjanje koraka z nekaterimi industrijskimi panogami – tudi s tekstilno. Kar zamerim tehnologom našega razvoja, pa je, da so s tem naredili ljudi invalide. Zakaj iztrgali so ljudem tisti osnovni občutek, ki ga lahko imaš, ko si sredi rodovitne zemlje.

Na Krasu pa je bilo treba najprej obdelovalne površine očistiti obilice kamenja, da si naredil uporabno obdelovalno površino. Zato v tem smislu mi, Kraševci, gledamo na to drugače. Na Krasu razumemo, da je vsaka stvar, ki jo dobiš iz zemlje, za nekaj koristna. Ničesar se ne zavrže. Celó kamenje, ko ga iztrgaš zemlji, da jo lahko obdeluješ, uporabiš koristno za ograde ...

Zato mislim, da gremo Kraševci v svet s posebnim pogledom. Drugače vidimo tisto, kar je okrog nas. Kras javno tržimo prek ključnih kraških pojavov, kot so kraške jame in brezna, rodovitne vrtače, presihajoča jezera. Ne znamo povedati, da je Kras prostor s posebno identiteto v načinu preživetja. Kažemo lepe kapnike, nismo pa znali povedati, da ti kapniki potrebujejo za svoj nastanek tisočletja. Tako, kakor potrebuješ vse svoje življenje, da si na kraški zemlji izkrčiš prostor za pridelavo hrane in da potem naslednji rodovi od nje živijo. Na Krasu vse nastane s potrpežljivostjo in z zavedanjem, da ne moreš vsega prigrabiti zase, ampak da ustvarjaš tudi še za nekoga drugega. Kar ustvariš, je za naslednje generacije.

Bili smo prva generacija, ki ji je gimnazija odpirala vrata v svet

V gimnazijo sem hodila v Sežano. Bili smo prva generacija, ki ji je sežanska gimnazija odpirala vrata v svet. Ta vrata se niso, zanimivo, odpirala preko najbližje tuje zemlje in njenega jezika. V mojem času italijanščine ni bilo v šoli, da bi jo lahko izbrali kot tuji jezik. Do italijanščine je še vedno vladalo nekakšno nezaupanje. Za znanje o svetu sta bili angleščina in nemščina.

Tu je bila sicer meja, čez katero smo – res – hodili v Italijo kupovat kakšno mortadelo in razne posebnosti, v smislu spoznavanja italijanske kulture, italijanskega jezika pa je vladal nekakšen zid. A želeli smo se dobesedno soočiti s tistim, kar je bilo onstran meje. Težili smo v tisti drugi, zahodni svet. Hoteli smo razumeti svet na oni strani, zahodno demokracijo skozi nekaj drugega – skozi angleščino, skozi nemščino. To znanje sosednje države kot zahodne demokracije je bilo, po mojem, malo tudi posledica naše osnovne socializacije, ki je bila antifašistična, zaradi zgodob o grozotah fašizma tudi antiitalijanska.

Dr. Ljubica Jelusič v pogovoru z odgovorno urednico revije Kras Ido Rebolj v Svetem pri Komnu, kjer nastaja revija Kras že devetnajsto leto.

Torej smo še trideset in več let po koncu vojne tu še živeli v duhu nekega nepriznavanja, da imaš tam čez mejo nekoga, ki je tudi človek, kot si ti, in da je on del zahodne civilizacije. In da v njem še vedno vidiš potomca nekega našega starega zavojevalskega okupatorskega svetâ, ki je spreminjal slovenska imena po Krasu, ljudem jemal njihovo identiteto, na spomenike na pokopališčih pisal potujčena imena, društvom prepovedoval delovanje v slovenskem jeziku ... Skratka, zaskrbljenosti zaradi italijanskih zavojevalskih teženj se ni dalo ubežati niti nam, naši generaciji, ki smo se rodili desetletja po koncu druge svetovne vojne.

Danes otroci teh problemov nimajo. In mislim, da je tako prav, saj menim, da je tu, ob meji, treba graditi občutek za čezmejno sodelovanje. In se zavedati, da tudi onkraj te meje živijo Slovenci. Mi nismo razumeli, da so tam čez tudi slovenske vasi. Iz naših krajev se je tja, v Šempolaj, Nabrežino in v druge vasi poročilo veliko deklet, ker je bil nekdanj ves ta prostor enoten Kras. Ampak ti ljudje so iz našega sorodstvenega nabora za nas takrat izginili. In zdaj, ko se ponovno srečujemo, presenečeno ugotavljamo, da so ti slovenski ljudje zelo zavedni Slovenci, da vodijo najrazličnejša slovenska društva, in da so izjemno navezani na matično domovino ... In to opažam tudi drugje po svetu!

Ko sem bila letos z delegacijo v Argentini na uradnem obisku, so nam na slovenskem veleposlaništvu pripravili srečanje s tamkajšnjimi člani slovenskih društev in domov. Poleg tega so pripravili razstavo čestitk, ki so jih napisali slovenski potomci v Argentini za domovino Slovenijo ob dvajsetletnici njene razglasitve za samostojno državo. Napisali so jih otroci tistih Slovencev, ki so že tretja, četrta ali celo peta generacija. Nekateri med njimi še nikoli niso bili v Sloveniji. Mnogi med njimi niti ne vedo, kje Slovenija je. Imajo pa o njej neko predstavo in ta naboje, ta domovinska zavest je nekaj takega, česar mi tukaj, v domovini, ne moremo razumeti in se nam to zdi, kot da ni iz tega svetâ. Mi ne znamo svoje domovine ceniti na tak način, kot jo cenijo oni.

To opažamo tudi pri naših vojakih, kako so na tujem bolj rodoljubni kot doma. In na tujem tudi bolj častijo slovenske nacionalne simbole.

V letu 2007 smo imeli, na primer, zanimivo zgodbo s slovensko zastavo v vojaškem oporišču v Peči na Kosovu, ki je sicer v celoti italijansko. V njem je bil takrat nastanjen naš bataljon s 600 slovenskimi vojaki. V oporišču so določena pravila, kje morajo biti postavljene zastave. Na vhodu je velik prostor, na katerem se postrojijo vojske za velike slovesnosti, in tam visijo vse zastave vojsk v oporišču, tudi slovenska zastava. Ampak naši vojaki so hoteli imeti svojo slovensko zastavo tudi pred svojimi hiškami, kjer so stanovali, in to zato, ker so se tam vsako jutro postrojili in peli slovensko himno. In svojo himno so hoteli peti ob svoji zastavi. Toda to je povzročilo spor s poveljstvom vojašnice. Naši vojaki pa so vztrajali, naj se jim uredi prostor, v katerega bodo lahko zabodli drog s slovensko zastavo, ker je tam njihov začasni dom ... Le kje se mi doma tako zavzeto potegujemo za svojo zastavo? Redkokdaj jo izobesimo na svojih domovanjih, kar kaže, kakšna je naša državljanska zavest.

Lahko bi mi kdo očital, da sem tradicionalistka, ker mislim, da se s simboli, kot so zastava in himna, izraža svoj odnos do domovine, vendar trdim, da so to ključni simboli, po katerih določamo svoj prostor.

Pogled na kraško hišo Jelušičevih v Jerišah pri Štorjah skozi oči kraškega akvarelista Marjana Miklavca iz Sežane.

Starši so me spodbujali pri študiju

Moj študij je verjetno tudi posledica primarnega življenja na Krasu. Meni so starši govorili ves čas, da je ključno izobraževati se, saj če hočeš v življenju nekaj vedeti in razumeti, moraš študirati in veliko brati. In tako, kot sta bili že moji osnovna šola in srednja šola zelo dobri, da sta moja obzorja dovolj razširili, tako je bila potem tudi fakulteta nadaljevanje tega neizmerne prostora. Zato sem ves čas težila k temu, da imam čim več študijskih predmetov, zaradi česar imam dokončani tudi dve visokošolski smeri – mednarodne odnose in obramboslovje – ki sta se vsebinsko medsebojno dopolnjevali, a sta v bistvu obravnavali isti problem: varnost v mednarodnem okolju; vzroke, zaradi katerih nastajajo vojne, pa kako se vzpostavlja mir. Obramboslovje mi je bilo blizu zaradi premnogih partizanskih zgodb, ki smo jih otroci poslušali v otroštvu in zaradi zavedanja o trdi usodi primorskega človeka.

Profesorji so nam veliko govorili o svojih izkušnjah

Na študiju sem se zavedala, da moram izkoristiti izjemno znanje, ki so ga posredovali profesorji. Bili so prijazni, veliko pojasnil so nam dali iz svojih izkušenj. V svojih odgovorih na naša vprašanja so tudi razkrivali vse svoje silno znanje.

Od naših profesorjev takrat na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo moram omeniti nekaj ljudi, ki so postavljali temelje našega znanja. Prof. dr. France Vreg, nestor slovenskega novinarstva, nam je predaval temelje komunikologije. Za obramboslovce smo imeli tudi strokovni predmet, ki je zadeval vprašanja propagande. Profesor Vreg je to vse znal razložiti na verodostojen način, ker se je že v partizanskih časih ukvarjal z novinarstvom. Spominjam se njegove zgodbe, kako mu je pisalni stroj rešil življenje. Ko so bežali v hajki, so se sovražnikove krogle odbijale od pisalnega stroja, ki ga je nosil na ramenih. Prikazal nam je, kako so tudi v trdih bojih skrbeli za obveščenost, za prenašanje sporočil ljudem. In kar nam je pripovedoval o propagandi, je bilo za nas zaradi njegovih doživetij in izkušenj toliko bolj resnično.

Mladost dr. Ljubice Jelušič na Krasu s pastirsko palico v rokah.
Fotografija: Boris Bolle

Tri generacije Kraševk iz Jeriš pri Štorjah. V sredini nona Mirka, na desni njena hči dr. Ljubica Jelušič in na levi njena vnukinja Julija Jelušič – Ljubičina hči. Ob nonini osemdesetletnici v maju 2011 jih je fotografirala Tatjana Umer.

Bil je tudi eden izmed prvih naših komunikologov, ki so jih prevajali v druge jezike.

Politolog prof. dr. Adolf Bibič nas je naučil osnov političnega razumevanja. Še sedaj, ko razmišljam, kaj smo politiki, se vračam k njegovim definicijam. Ko nam je govoril o politiki, je rekel: Politika je v bistvu delanje dobrega za ljudi, za druge. To je javna blaginja. Skrb za skupne javne potrebe. In to imam tudi danes vedno pred očmi in v mislih.

Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo ne bi bilo brez prof. dr. Staneta Južniča, zgodovinarja, sociologa in antropologa, ki nam je podajal zgodovino na zelo specifičen način. Ne z nizanjem podatkov, ampak z dejstvi in s spoznanji. Antropologijo smo odkrivali kot stroko, s pomočjo katere se zaveš človeštva, različnih kultur in potrebe po strpnosti do drugih kultur. Kaj takega nas prej niso učili. Zato je bil študij antropologije nekaj popolnoma novega. Nekaj, kar te prestavi iz tvojega precej samozavestnega videnja samega sebe kot središča svetâ v realna razmerja z drugimi ljudmi. In kako zanimivo nam je profesor Južnič z velikim spoštovanjem predaval staroselske kulture ter njihov način življenja!

Sociolog prof. dr. Peter Klinar je pritegnil mojo pozornost s svojimi predavanji o migracijah, o premikih prebivalstva v okvirih takratne Jugoslavije, predvsem pa s predstavljanjem prvih študij o proučevanju slovenske migracije v Zvezni republiki Nemčiji in na Švedskem. To so bila za nas nova, revolucionarna spoznanja.

Profesor socioloških znanosti dr. Niko Toš nas je učil metod javnomnenjskega raziskovanja, kar postaja bolj in bolj pomembno sedaj, ko živimo v času javnomnenjskih proučevanj in odzivanja javnosti na dogodke v naši družbi. Javnomnenjske ankete sedaj v bistvu ne merijo javnega mnenja, ampak javno mnenje ustvarjajo. Narejene pa so pogosto na strokovno zelo nezanesljivih izhodiščih.

Hvaležna sem, da so nas prof. Toš in drugi naučili teorij o tipih vprašanj, o vzorcih, in vzorčenju in koliko ključnih podrobnosti je v nastanku reprezentativnega vzorca, kaj in koliko moraš vedeti, ko sestavljaš raziskovalna vprašanja. In ko moraš znati postaviti tudi logične distance med posameznimi odgovori, ko jih ponudiš ljudem ter moraš vedeti, kako ljudje razmišljajo, da jim ponudiš pravišnje odgovore! Pa tudi,

koliko teorij o lestvicah moraš imeti, preden sestaviš kakšno vprašanje. Vprašanja se testirajo in šele po več statističnih testih tudi uporabijo za reprezentativno merjenje javnega mnenja.

Zavedati se moramo moči raziskav javnega mnenja

Ko danes gledam vse večjo komercializacijo razpoložljivih raziskovalnih metod in vse mogoče ankete, spoznavam, da se ni mogoče zanesti na to, kar izmerijo. Tisto, kar smo se mi naučili o raziskovanju in merjenju javnega mnenja, presega domet dandanašnjih raziskavic, s katerimi imamo danes opraviti. Zavedati pa se moramo njihove moči. Imajo namreč moč, da ustvarjajo javno mnenje, čeprav morda niso realne. Ne moremo mimo dejstva, da nam ustvarjajo realnost in percepcijo in v tem smislu si upam trditi, da so škodljive.

So pa to stvari, ki jih je treba razumeti, če hočemo vedeti, kakšen je domet anket, s katerimi nam vsak dan strežejo različni mediji. Sicer pa se lahko medijski mogotci še tako trudijo, nečesa pa ne razumejo. Ljudje ne spreminjamo svojega mnenja in svojih stališč kar tako, brez prepričljivih argumentov, kot bi to rade prikazale ankete. Ljudje trdno stojimo za svojimi stališči dolgo časa.

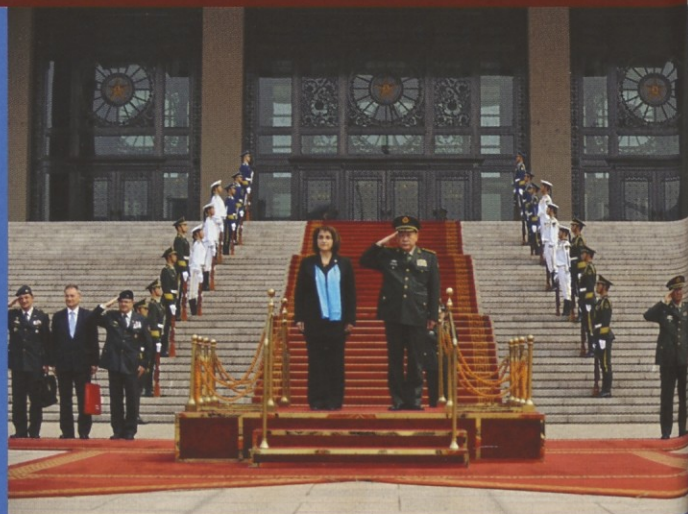
To dokazuje pri nas, na primer, naš odnos do članstva v NATO. Takrat, v kampanji za vstop Slovenije v to organizacijo v letih 2002–2003, se je pred referendumom o tej odločitvi veliko govorilo, kaj vse v kampanji narediti, da se prepriča ljudi za vstop. In javnomnenjske ankete v svojih napovedih niso napovedovale prav dobrega izida. Za vstop Slovenije v Evropsko unijo ja, za vstop v NATO pa napovedi niso bile prav ugodne ...

Prof. dr. Niko Toš je takrat napovedal, da jih bo izmed tistih ljudi, ki so se izjasnili, da bodo šli na referendum, 66 % glasovalo za vstop v NATO. In v resnici je tako tudi bilo. Po referendumu se je pokazalo, da sta bili prepričanje in zavest ljudi, da je treba vstopiti v NATO, med volilci, ki so šli na referendum, temu naklonjeni že dolgo časa. To so bili ljudje z vsidrano zavestjo, ki so razumeli, da je treba biti državotvoren, saj so v to verjeli že veliko let.

Ker je bilo ob božiču, je ministrica obdarila naše vojake s slovensko potico in s pršutom Kras. Fotografija je nastala v vojaški bazi v Šindadu v Afganistanu, kjer so nastanjeni naši vojaki.

Ministrica na obisku pri slovenskih vojaki v Afganistanu.

Ministrica za obrambo dr. Ljubica Jelušič s kitajskim ministrom Liang Guanglijem med uradnim sprejemom z vojaškimi častniki pred kitajskim obrambnim ministrstvom v Pekingu junija 2011.

Zelo pomembno je, da si med seboj pomagamo

Seveda pa to ni napotek za bodoče ravnanje. Država mora svoje državljane obveščati, mora jim pojasnjevati svoje cilje. Odločilno je namreč prepričanje, ali lahko bivamo in delujemo kot država sami, ali pa je boljše, če smo z nekom povezani; če smo del nekega širšega dela sveta ... Ko se pojavljajo razni predlagatelji, kako je treba urediti sistem naše države in ko prihajajo na dan z revolucionarnimi idejami, da je treba vojsko in policijo ukiniti in iz tega narediti eno samo organizacijo, se sprašujem, kako je možno, da to govorijo ob zavedanju, kje živimo, v kakšnem prostoru, kako so urejene in organizirane druge države okrog nas? In če je mednarodni red urejen tako, da obstajajo vojske in policije ter da sta oba ta svetova posebej povezana vsak zase, kako je mogoče, da danes celo intelektualci prihajajo z idejami, da je vojsko in policijo mogoče ukiniti ali združiti.

To me bega! Ali je to nekakšno vizionarstvo, ali je to zanikanje vsega, kar obstaja okrog nas v mednarodnem okolju? Ali je to zaradi tega, ker smo majhna država, pa nam zato ni treba spoštovati nobene mednarodne zakonodaje, ali kaj? Mislim, da v tej smeri zagotovo ne bomo nič privarčevali. Svet namreč ni tako urejen ... Res smo mogoče malo specifična država, ampak ključni skupni trendi veljajo tudi za nas. Mi se lahko zanesemo, da lahko v primerih velikih nesreč zaprosimo za pomoč vse tiste, ki nam lahko pomagajo. Kraševci tako lahko, ko nas zajame požar, zaprosimo za pomoč italijanske gasilce ne glede na to, kje piše »Confine di stato!«. In to bodo storili tudi italijanski gasilci ali gasilci iz drugih delov Slovenije ali iz katerekoli druge evropske države. Ker smo člani Evropske unije, v kateri obstaja poseben mehanizem civilne zaščite, v katerem lahko prosiš za pomoč. Toda to isto lahko storijo tudi druge prizadete države in prosijo za pomoč. In mi moramo razumeti, da takrat, ko so prizadete druge države, ne moremo najprej začeti kričati, da pri nas varčujemo, da smo revni in podobno. Vsi so ubogi! Vsi varčujejo. Ko pa gre za pomoč, je treba pomagati!

Nedavno smo imeli eno izmed takih specifičnih situacij v Turčiji po tamkajšnjem hudem potresu. Najprej so

Ministrica na 5. svetovnih vojaških igrah v Braziliji, kjer se je v Rio de Janeiru srečala tudi z udeleženci iger - slovenskimi vrhunskimi športniki - zaposlenimi v Slovenski vojski.

Ministrica na gori Corcovado pred mogočnim Kristusovim spomenikom skupaj z vodjo nacionalne delegacije Mednarodnega sveta za vojaški šport (Conseil International du Sport Militaire - CISM), brigadirjem mag. Bojanom Pograjcem, s tiskovnim predstavnikom Ministrstva za obrambo Alešem Silo in vodjo Službe za mednarodno sodelovanje MORS Zlatkom Vehovarjem.

poskušali mednarodnemu okolju sporočiti, da je Turčija sama sposobna opraviti vse in da ne sprejme mednarodne pomoči. Čez nekaj dni pa so vendarle zaprosili za pomoč. To je slabo! Slovenija se ne sme tako obnašati. Če bomo spoznali, da imamo veliko nesrečo, je treba zaprositi za pomoč takoj. Kajti v takih nesrečah, kakršne so potresi, je pomoč potrebna takoj. Pomembna je pomoč v prvih devetih, desetih urah po potresu, kajti takrat so ljudje v ruševinah lahko še živi. Pozneje se izkoplje samo še trupla. To pa ni prav!

Za zelo pomemben napredek štejem, da so se medsebojno povezali kraški gasilci in gasilci na italijanski strani, čeprav je takšno sodelovanje dokaj zapleteno, saj vsakdo izmed sodelujočih gasilcev poveljuje v svojem jeziku. V takšnih situacijah je zelo pomembno in odločilno, da se udeleženci medsebojno dobro razumejo. Zato bomo v Sežani, v kateri imamo sodoben gasilski center, spodbudili, da bodo tržaški gasilci prihajali tudi k nam na izobraževanje. In gasilci v sosednji Italiji za to kažejo interes, kar je zelo pomembno ne le iz organizacijskega vidika, ampak tudi iz jezikovnega in kulturnega vidika. Mi moramo videti in vedeti, kakšne stroje za boj proti požaru in drugim naravnim nesrečam imajo oni, in kako običajno delujejo. Isto pa velja tudi zanje, da vedo, kako vse to poteka pri nas. Le tako je mogoče, da v vsakršni reševalni akciji delujejo gasilci skladno, hitro, uspešno in učinkovito. In mislim, da je takšno povezovanje zelo pomembno.

Konec letošnjega septembra smo imeli v Kopru dneve zaščite in reševanja. Na prireditvah v okviru tega je bilo mogoče videti, kako so gasilske in druge reševalne enote na Krasu in širše že povezane tudi čez mejo. V programu prireditve ni bilo predvideno, da pridejo nanjo italijanski reševalci s psi za reševanje v vodi. Naenkrat pa so se pojavili na prizorišču prireditve in povedali, da so prijatelji koprskih gasilcev in društev z reševalnimi psi in da želijo prikazati, kaj zmorejo tudi oni ... To pa daje slutiti, da so to ljudje, ki imajo čut za solidarnost, za sočloveka, da imajo vest, ki presega čisto vse vrste mej!

Imamo pa ob meji tudi primere zablodelih, zaplezanih planincev v gorah, ko se postavi vprašanje, ali naj poleti na pomoč slovenski helikopter ali italijanski. In kam potem

poškodovanca ali poškodovance prepeljati. V katero bolnico? Kajti slovenski vojaški helikopter bo poškodovanca, četudi je Italijan, prepeljal v našo bolnico. Italijanski helikopter pa bo slovenskega planinca, poškodovanega na naši strani, vedno odpeljal v italijansko bolnico. Ker to še ni dorečeno, bo treba to vprašanje urediti na meddržavni ravni.

Svojo domovino začnemo bolj ceniti, ko smo v tujini

Kako začneš ceniti svojo domovino, spoznaš šele, ko živiš na tujem ... Zame je bilo zelo poučno živeti v Belgiji, kjer sem bila skoraj eno leto na postdoktorskem usposabljanju na področju vojaške sociologije, saj takrat pri nas v Ljubljani še nismo imeli dokončno razvitega tega področja. Pri nas je te teme sicer predaval prof. dr. Anton Bebler. Zato sem se v Belgiji izpopolnjevala pri vojaškem sociologu prof. Manigartu o tipično vojaško-socioloških témah. Tam sem spoznala, da so v mednarodnem okolju ljudje do tebe sicer zelo prijazni in da te sprejemajo. Hkrati pa obstajajo meje, do katerih lahko vstopiš v njihovo življenje. In takrat se v takšnem okolju zaveš, da tam vendarle nisi doma.

Mlade generacije svet danes dojemajo drugače. Njihov dom je čedalje bolj virtualni svet

Spremljam svojo hčer Julijo, kako ona komunicira z ljudmi okrog sebe. V današnjem vsemirju računalniškega sveta je po spletu spoznala veliko ljudi, med drugim tudi Indijanca iz Amerike in se z njim spoprijateljila. Opazovala sem, kako sta se pogovarjala in izmenjavala poglede na svet od tu in tam. On je njej pripovedoval o posebnostih indijanskih rezervatov, da je začela spoznavati, kako ljudje tam živijo, kako jih stiska prevladujoča ameriška družba, čeprav ni bila nikdar tam. In se je identificirala z razmerami ljudi v rezervatu.

Moja generacija je bila za to prikrajšana, saj ni bilo interneta in dostopa do neizmernih baz podatkov na svetovnem spletu.

Ministrca z argentinskim obrambnim ministrom dr. Arturoom Antoniem Puricellijem med sprejemom z vojaškimi častmi pred ministrstvom za obrambo v Buenos Airesu julija 2011.

Ministrca na razstavi voščilnic argentinskih slovenskih otrok ob 20. obletnici nastanka države Slovenije. Ob ministrici je ena izmed slovenskih rojakin iz Argentine, ki je gostji iz Slovenije pokazala čestitko – delo svoje vnukinje.

Julija je tipična predstavnica svoje generacije in gleda na svet skozi računalniški virtualni svet. Zanimivo je tudi, da je bila njena percepcija knjige v otroštvu klasična knjiga s trdim ovitkom. Potem so bile to debele knjige Garfieldovih risank. In tudi njena angleščina je nastajala najprej z gledanjem slik v knjigah in risank na televiziji. Hkrati je pa začela brati tudi angleške knjige. Najprej te klasične, prave trde knjige, nato pa vedno bolj samo še virtualne na internetu.

V primerjavi z dostopnostjo informacij moji generaciji je zdajšnji mladini po internetu dostopen nek svet, ki ga ni več mogoče dohajati. Zato pravim, da morajo otroci danes, če hočejo biti dejansko v stiku z vsem, kar je res novo, pomembno in moderno, ogromno svojega časa porabiti za to, da vse to poiščejo po internetu in selekcionirajo. Danes je mogoče slišati in brati veliko kritik, da otroci preveč presedijo pred računalnikom, da se zato manj gibljejo in da so zaradi tega tudi predebeli. Zato se moramo vprašati, zakaj je prišlo do tega. Zakaj jim nismo dali neke hitreje metode seznanjanja z vsemi znanji, ki so dostopna na internetu. Zavedati se moramo, da oni morajo biti v tem virtualnem svetu, saj je to del spoznanj njihove generacije.

In naša Julija je tak primer človeka, ki to razume in v tem svetu deluje, je pa hkrati presenetljivo trdna Kraševka, in ko gre konec tedna domov na Kras, se tega veseli. Komaj čaka, da mine teden. In ko se približuje Krasu, začne govoriti po kraško. In ko govori z ljudmi tu, v kraškem okolju, začne govoriti s tako

poudarjenim dialektom, da me prav preseneča. Kakor da hoče pokazati: sem del tega kraškega prostora, sem to, kar govorim. In tudi, ko je šla na Dansko z otroki iz različnih šol Slovenije v okviru slovensko-danskega prijateljstva, se je ona pridružila tisti skupini, ki je na Danskem predstavljala značilnosti Krasa in Primorske in ne Ljubljano.

Pa še to moram povedati o naši Juliji, da je sedaj ona nekakšna moja 'mama'. Zadnja tri leta mojega političnega delovanja, ko nimam več časa za kakršno koli delo doma in ko tudi nimam več časa zase, je ona na nek način prevzela vlogo starša v družini. Skrbi jo, ali redno jem, ali sem šla na sprehod, in vedno me vpraša, ali sem naredila vse tisto, kar sem nameravala narediti. In postala je prava hišna kuharica. Ko sva bili v Sežani v mesnici, je lepo po vrsti naročala, katero vrsto mesa, kako naj bo meso razrezano, itn. In ko je vse to gospa poslušala, me je vprašala: Kako pa ona to vse ve in zna? Ali ni premlada za to? Odgovorila sem ji: Očitno to obvlada in ve, kaj je treba kupiti, saj kar kupi, tudi skuha.

Tudi mene zanima še veliko stvari. Še mnogo moram napisati ...

Tudi mene zanima še veliko stvari. Še mnogo moram napisati. Raziskati čim več fenomenov, ki so povezani s sociologijo vojske, in ugotoviti primerjati z drugimi državami. Da pokažem in dokažem, kako bi bilo treba razvijati slovensko vojsko v naslednjih letih. Tako, da bi ostala v trendu svetovnih vojsk. A v zvezi s tem je še veliko nerešenih, odprtih vprašanj. Vojske se vseskozi razvijajo. To je treba proučevati in videti v živo.

Prehod iz znanstvenega dela v politiko je poseben. V politiko vstopiš kot strokovnjak, in z grozo ugotoviš, da tvoje strokovno znanje ni nujno tvoja prednost. Je prej lahko tvoje breme; je nekaj, kar drugim vzbuja občutek, da jim soliš pamet. Jaz sem to doživljala v parlamentu, ko sem na vprašanja poslancev odgovarjala na odkrit način, pojasnjevala sem vse, kar je treba vedeti o določenem javnem problemu. Neredki tisti, ki poslušajo moje odgovore, pa mislijo, da jim predavam. Ker želijo slišati čisto nekaj drugega. Neke politične floskule. Za višjo legitimnost parlamenta bo tudi pri nas potrebna večja strokovnost pri opravljanju političnih zadev.

Politika je tudi odgovornost. Imamo informacije in politikom jih dajemo zato, da bi lahko kompetentno odločali. Odločali odgovorno. Pa ne zato, da bi s tem strašili ljudi in prenašali odločitev na vse, na celotno prebivalstvo. Če si politik, prevzemi odgovornost! In to za tisto, o čemer odločaš! V legitimni politiki je prav tako!

Prekinitve svojega znanstvenega dela ne doživljam dobro. Zdi se mi, da vrniti se nazaj na stare tire in nadaljevati z enako močjo, kakršno si imel pred prekinitvijo, ni preprosto. Včasih so trdili, da politik, če je družboslovec, dokaj hitro prestopi iz družboslovja v politiko in da se lahko tudi vrne dokaj hitro nazaj. Jaz pa vidim, da to ni res. Po treh letih razvoja teorij v moji stroki in po vseh neprebranih člankih, ki so bili med tem napisani ter objavljeni, tega zamujenega ni mogoče hitro nadoknaditi, da bi mogla zdaj spet enakopravno z drugimi govoriti o znanstvenih spoznanjih. Seveda pa je tudi res, da sem v teh treh letih pridobila neka druga spoznanja in znanja. A ta spoznanja so bolj o slabostih politike, kot pa o tistem, kar bi politika morala biti, to pa je delo za dobro drugih.

Zase vem, da bom v politiki vedno zagovarjala ljudi in skupno dobro ter odgovorno ravnanje z državo. Vem tudi, da bo v mojem prihodnjem delovanju pomembno vse tisto, kar je povezano s Krasom in Primorsko. To dolgujem mojemu Krasu in Primorski, pa tudi svoji zavedni družini, kjer sem se učila strpnosti, solidarnosti, spoštovanja človekovega dostojanstva in odgovornosti!

Dr. Ljubica Jelušič
na novozgrajenem olimpijskem stadionu
v Rio de Janeiru v Braziliji, kjer je potekala
otvoritvena slovesnost 5. svetovnih vojaških iger.
Vse fotografije: Aleš Sila

Predstavljamo biografijo dr. Ljubice Jelušič

Dr. Ljubica Jelušič izhaja iz zavedne primorske družine, rojena je bila 16. junija 1960 v Kopru. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskovala v Sežani. Leta 1985 je diplomirala z odliko na mednarodnih odnosih in na obramboslovju na tedanji Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN). Za diplomsko delo o neoboroženih oblikah zoperstavljanja agresiji je prejela raziskovalno nagrado Raziskovalne skupnosti Slovenije. V okviru projekta 2000 novih raziskovalcev je magistrirala leta 1988 in doktorirala na obramboslovju leta 1992 s temo o legitimnosti vojaštva. Postdoktorsko izpopolnjevanje iz vojaške sociologije je opravila v letih 1993 in 1994 na Kraljevi vojaški akademiji v Bruslju pod mentorstvom vodilnega belgijskega vojaškega sociologa prof. dr. Philippeja Manigarta.

Na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani je bila od leta 1985 dalje zaposlena kot raziskovalka, asistentka, docentka, izredna profesorica in od leta 2005 dalje kot redna profesorica za področje obramboslovja, kjer predava polemologijo, sociologijo in politologijo vojske, mirovne študije, civilno-vojaške odnose, antropologijo vojne ter mirovne operacije. Predavala je na programu nacionalne in mednarodne varnosti na Fakulteti za politične znanosti Univerze v Zagrebu ter na Šoli za civilno-vojaške odnose v Beogradu. S Slovensko vojsko je sodelovala na višjem štabnem ter generalštabnem vojaškem izobraževanju in usposabljanju Poveljniško-štabne šole. Na FDV je bila prodekanja za raziskovalno delo med leti 1995 in 1997, predstojnica Katedre za obramboslovje med leti 1999 do 2007, članica senata FDV v več mandatih in odgovorna senatorka za habilitacije od leta 2005 dalje. Je članica uredniškega sveta revije Teorija in praksa ter uredniškega odbora revije Bilten Slovenske vojske. Je tudi recenzentka pri revijah Sicherheit und Frieden ter Teorija in praksa. V dolgoletnem učiteljskem delovanju na Fakulteti za družbene vede je bila mentorica in somentorica pri uspešno zaključenih 140 diplomah, 18 magistrskih in 10 specialističnih delih ter 10 doktorskih disertacijah.

Kot raziskovalka na Obramboslovnem raziskovalnem centru na FDV je bila vodja več temeljnih in aplikativnih raziskovalnih projektov s področja civilno-vojaških odnosov, obrambnega prestrukturiranja, mirovni operacij, vloge in upravljanja človeškega dejavnika v vojski, kar so tudi glavne teme njenih objav v knjigah in revijah s področja obrambe, varnosti in vojske doma in v tujini, ter nastopov na mednarodnih in domačih znanstvenih in strokovnih konferencah. Je avtorica temeljnega slovenskega učbenika za vojaško sociologijo Legitimnost sodobnega vojaštva (1997) ter soavtorica in sourednica več slovenskih in tujih knjig.

V mednarodnem raziskovalnem in znanstvenem prostoru je vključena v več združenj in projektov. Med leti 1996 in 2001 je vodila delovno skupino v okviru mednarodnega raziskovalnega projekta v programu COST pri Evropski komisiji z naslovom Obrambno prestrukturiranje in konverzija. Od leta 2006 do 2008 je bila izvršna sekretarka raziskovalnega odbora o oboroženih silah in reševanju konfliktov (RC01 Armed Forces and Conflict Resolution) pri mednarodnem sociološkem združenju (ISA). Je članica Mednarodnega svetovnega odbora ženevskega Centra za demokratični nadzor nad oboroženimi silami (DCAF). V okviru evropskega raziskovalnega združenja o oboroženih silah in družbi ERGOMAS je vodja delovne skupine o bojevnikih v mirovni operacijah (Warriors in Peacekeeping), sodeluje tudi v meduniverzitetnem seminarju (IUS) o oboroženih silah in družbi v ZDA. Od leta 2007 je članica Natovega družboslovnega raziskovalnega panela (Human and Societal Dynamics) v okviru programa Znanost za mir (NATO Science for Peace).

Kot študentka obramboslovja je v letih 1983–1984 odslužila vojaški rok. V Teritorialni obrambi Republike Slovenije je napredovala do čina poročnice. Aktivno govori angleški, srbski in hrvaški jezik ter pasivno nemški jezik.

21. novembra 2008 je prisegla pred državnim zborom Republike Slovenije kot prva obrambna ministrica Republike Slovenije.

MARJAN BATAGELJ

PREJEMNIK DVEH PRESTIŽNIH NAGRAD

Sabina Paternost

Po nekaj več kot letu, odkar se je Marjan Batagelj zapisal novi gospodarski panogi – turizmu, že žanje velike pohvale in priznanja za svoje delo. Tako je za vodenje podjetja Postojnska jama, d.d., v preteklih dveh mesecih prejel dve prestižni nagradi: nagrado po izboru novinarjev – »Turistička prizma« ter nagrado revije Podjetnik – »Podjetniški vzor«.

V okviru mednarodne akcije »za novo kakovost v turizmu«, ki poteka že dvanajsto leto zapored, je Marjan Batagelj, predsednik upravnega odbora podjetja Postojnska jama, d.d., Postojna, na 44. mednarodnem sejmu turizma v Novem Sadu prejel nagrado »Turistička prizma za novo kvaliteto v turizmu«. Glede na to, da nagrajence vsako leto izberejo novinarji iz Srbije, Črne gore, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Hrvaške in Slovenije v okviru redakcije Turistička prizma, pomeni, da je delovanje nagrajencev opaženo med budnimi in kritičnimi očmi stroke, kar ji daje toliko večji pomen. Namen mednarodne akcije, ki poteka v omenjenih državah, je namreč stalno izboljševanje kakovosti turističnih storitev in spodbujanje inovativnosti v turističnem delovanju. Novinarji so Marjana Batagelja prepoznali kot pozitivno osebnost, ki je v zelo kratkem času veliko prispeval k večji kakovosti v turizmu. Za Postojnsko

jamo so trgi nekdanjih jugoslovanskih republik že zgodovinsko izrednega pomena, zato smo tega priznanja toliko bolj veseli. Za predstavnike slovenskega turizma sta bili podeljeni dve nagradi; poleg Marjana Batagelja je nagrado v kategoriji hotelske ponudbe prejel še Andrej Klasinc iz podjetja Terme Ptuj.

Na eminentni prireditvi, ki je spremljala podelitev, so bili prisotni akreditirani novinarji iz omenjenih držav, namestnik ambasadorja R Slovenije v Srbiji Milan Predan, predsednik poslovnega kluba Slovenije in Vojvodine Saša Jovanović in številni drugi visoki gostje.

Marjan Batagelj pa je bil tudi med tremi nominiranci za najvišje priznanje slovenskim podjetnikom, ki ga že od leta 1991 podeljuje revija Podjetnik. Uvrstitev v tako eminentno družbo pomeni priznanje predanemu delu ter zvestobi ideji o napredku, ki ga vodi že več kot dve desetletji.

Marjan Batagelj in Đorđe Mihajlović, glavni urednik Turističke prizme, na podelitvi nagrade.

Nagrajeni ponudniki turističnih storitev so prišli iz vseh držav nekdanje Jugoslavije. Fotografiji: Turistička prizma.

Nominiranec Marjan Batagelj je prejel za izbor Podjetnika leta priznanje »Podjetniški vzor« iz rok Štefana Grosarja.

Nominiranci za Podjetnika leta 2011 so bili Marjan Batagelj, Marjan Kolar in Boštjan Šifrar.
Fotografiji: Robert Ribič, uredništvo revije Podjetnik.

Že v mladosti je bil Marjan Batagelj uspešen športnik, ki je svoje ambicije kronal s srebrno medaljo na svetovnem prvenstvu v balinanju. Diplomiral je na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz geografije in etnologije prav v času, ko je bil sprejet Zakon o gospodarskih družbah in, čeprav popolnoma neizkušen, se je odločil preizkusiti se v podjetništvu. Tako je leta 1990 ustanovil družbo Batagel & Co. in jo že po nekaj letih popeljal v sam vrh trgovcev sesalne tehnike, blagovna znamka Batagel pa je postala sinonim za vodni sesalnik. S filozofijo o krepitvi finančne varnosti, tudi za ceno počasnejšega razvoja, in neodvisnosti od finančnih institucij, je dosegel visoko trdnost družbe. Lastni kapital mu je omogočil uspešno širitev v nepremičninsko poslovanje. Zaradi znanja in organizacijskih prijemov, s katerimi je uspešno vodil družbo od začetkov iz ničle do mesta v krogu cenjenih gospodarskih družb, je leta 2000 prejel prestižno Nagrado Obrtno-gospodarske zbornice Slovenije za izjemne gospodarske in podjetniške dosežke.

Ko so se pojavile govorice, da bi Postojnska jama zaradi prodaje utegnila končati v rokah tujcev, je

kot velik domoljub in uspešen poslovnež Marjan Batagelj čutil za svojo moralno dolžnost, da naredi vse, da Postojnska jama ostane slovenska in leta 2010 uspešno izpeljal nakup podjetja Turizem Kras, ki je upravljal s tem največjim slovenskim biserom.

Marjan Batagelj, predsednik uprave podjetja Postojnska jama, d.d., Postojna in direktor družbe Batagel & Co. Postojna je na prireditvi za izbor Podjetnika leta prejel priznanje »Podjetniški vzor«, ki mu ga je izročil podpredsednik Obrtno-podjetniške zbornice Slovenije in predsednik njenega upravnega odbora Štefan Grosar. Batageljeva vizija ostaja jasna: Postojnski jami vrniti slavo, ki ji kot kraljici svetovnih jam pritiče, v zavest vseh Slovencev pa priklicati zavedanje in ponos, da imamo prav mi nekaj tako edinstvenega in svetovno znamenitega.

Veliko sprememb in novosti

PESTRO POLETJE V POSTOJNI

Sabina Paternost

Letošnje poletje je v ponudbo podjetja Postojnska jama prineslo veliko sprememb in novosti. Odpirali smo nove objekte, gostili jubilejnega obiskovalca in sezono zaključujemo uspešno. V nadaljevanju predstavljamo pregled pomembnejših dogodkov ...

Prenovljena restavracija Proteus

V petek, 20. maja 2011, je svoje prve goste sprejela nova restavracija v središču Postojne, ki nosi tudi novo ime »Restavracija Proteus«. Restavracijo Proteus so skupaj svečano odprli direktor Postojnske jame, d.d., Marjan Batagelj; arhitekt Marko Lavrenčič, ki je vodil prenovo, eden izmed najstarejših postojnskih gostincev Ivan Ribnikar in vodja gostinstva v Postojnski jami, d.d., Bojana Arko. S tem simboličnim dejanjem so povabili številne goste, ki so se udeležili slovesnosti. Prvi, ki je z vstopom v novo restavracijo razveselil prisotne, je bil slikar Mario Leo Vilhar, umetnik, ki je Postojnski jami posvetil veliko svojih del in z njimi ponesel slavo kraške lepote po vsem svetu. Tudi zato stene nove restavracije krasi zbirka njegovih del, ki je del zbirke umetniških slik podjetja Postojnska jama.

Stavba, v kateri Restavracija Proteus domuje, je med starejšimi stavbami v Postojni, ponaša pa se tudi s svojevrstno znamenitostjo – s kamnitim portalom, ki je

bil del nekdanje cerkve na Soviču in je sedaj vzidan v to stavbo. Portal predstavlja edini ohranjen del ene izmed najstarejših stavb v Postojni. Gostinstvo ima v tej hiši, ki je domačinom poznana tudi po imenu družine nekdanjih lastnikov Garzarolli, več kot stoletje dolgo tradicijo. V času italijanske države na Postojnskem so bila v nadstropju tudi prenočišča. Skozi zgodovino je restavracija nekajkrat spremenila ime, a kljub temu je bila dolga leta središče in srce Postojne, v katerem so se srečevale številne generacije domačinov. V času, ko še ni bila zgrajena avtocesta in ko je glavna prometnica potekala skozi mesto, je bila kavarna in restavracija v središču Postojne tudi priljubljeno počivališče mnogih na poti proti morju ali Ljubljani, pa tudi leta pozneje je pomenila prijeten kraj za druženje, naj je bilo to ob kavi, pijači ali jedači.

Tradicija je ena izmed temeljnih vrednot podjetja Postojnska jama, zato je bilo to tudi vodilo k ureditvi nove, sodobne restavracije, ki lahko v notranjosti gosti 60 obiskovalcev naenkrat, na prijetno zasenčeni in lično ograjeni terasi pa dvakrat toliko. V ponudbo smo uvrstili tako dnevne menije kakor tudi jedi iz zakladnice domače kuhinje, prepletene s sodobnimi kulinaricnimi trendi. Posebno pozornost namenjamo tudi gostom, ki bodo želeli posedeti ob kavi ali sladici in za trenutek ubežati naglici časa.

Prenovljeno restavracijo Proteus v središču Postojne so odprli direktor Postojnske jame Marjan Batagelj, najstarejši postojnski gostinec Ivan Ribnikar, arhitekt Marko Lavrenčič, ki je vodil prenovo, in vodja gostinstva Bojana Arko.

Na odprtju smo gostili tudi slikarja Maria Vilharja, katerega dela so razstavljena v notranjosti restavracije.

V razstavnem delu objekta v Koncertni dvorani si lahko obiskovalci ta čas ogledajo razstavo o zgodovini pošte v Postojnski jami.

Prva podzemna čistilna naprava v Postojnski jami

Za Koncertno dvorano Postojnske jame je bil poseben dan 28. junij 2011, ki je bil namenjen odprtju novega objekta. V njem sta umeščeni prva podzemna biološka čistilna naprava na svetu z novimi sanitarijami in razstavno prodajni objekt, v katerem je sedaj predstavljena 112-letna zgodovina podzemne pošte.

Dela na objektu so potekala od oktobra 2010 do junija 2011, začetek projekta pa sega v leto 2006. Zasnovo sta ga arhitekta Peter Šenk in Polona Filipič iz

Studia Stratum, dela pa je opravilo gradbeno podjetje Primorje, d.d. Investicija, ki se nanaša na infrastrukturo, je stala 560.000 €. V veliki meri je bila financirana iz sredstev, ki jih podjetje Postojnska jama, d.d., odvaja kot koncesijsko dajatev državi in lokalni skupnosti, saj gre za jamsko infrastrukturo, ki je v lasti države.

Prvi objekt v Koncertni dvorani je bil zgrajen leta 1927, v času Kraljevine Italije. Tedaj so bili v njem podzemni poštni urad, trgovina s spominki in gostinski prostor. Pozneje so objekt večkrat preurejali, nazadnje v 70-ih letih minulega stoletja.

Namembnost novega objekta v Koncertni dvorani je večstranska. Pomembna pridobitev je čistilna naprava pod novimi sanitarijami, s katero se zmanjšujejo vplivi turistične rabe jame na okolje. V preteklosti so se odplake iz Koncertne dvorane iztekale v reko Pivko, ki teče v Planinsko jamo. Postojnsko-Planinski jamski sistem je znan po največji jamski biodiverziteti – po največjem številu različnih vrst jamskih živali na svetu. Zato je naloga in obveznost upravljalca Postojnske jame, da to pestrost podzemnega svetâ varuje in ohrani. Nova čistilna naprava zagotavlja 98-odstotno prečiščenost komunalnih odplak, zato se prečiščeno vodo lahko ponovno uporablja kot sanitarno vodo.

Čistilna naprava pomeni inovacijo, ki je že prejela nagrado Območne gospodarske zbornice. Avtorji so: Aljoša Arčon, Plan – R, d.o.o., Branko Potočnik, CID Čistilne naprave, d.o.o., Gino Bertoli, CID Srl, in Uroš Sajovic, Postojnska jama, d.d. Inovativnost projekta je že sama umestitev čistilne naprave v okolje kraške jame, v katerem veljajo posebne naravovarstvene zahteve glede hrupa in emisij. Prilagojena je delovanju v razmerah zelo različnih obremenitev in pri stalno nizki temperaturi. Inovativna je tudi kombinirana uporaba tehnologije pritrjene biomase na mobilnih nosilcih (MBBR - Moving bed biofilm reactor) s selekcioniranjem mikro-

Interier restavracije dopolnjuje zanimiva igra zaves, ki hkrati odpirajo prostor in dajejo možnost zelene zasebnosti.

Ob koncu ogleda Postojnske jame se razstavni prostor spremeni v pravo mešanico prepletajočih se jezikov, kultur in zanimanj.

organizmov v več stopnjah (denitrifikacija, oksidacija, nitrifikacija) ter tehnologija končne mikrofiltracije skozi potopno membrano (MBR - Membrane biological reactor), ki so jo razvili na univerzi na Norveškem.

Del objekta v Koncertni dvorani, ki je obiskovalcem najbolj viden, pa je namenjen razstavno-prodajni dejavnosti. Ker se Postojnska jama ponaša z zgodovino edinstvenega podzemnega poštnege urada na svetu, se je vsebina prenovljenega prostora ponujala kar sama. S postavljenimi razstavo o 112-letni zgodovini podzemnega poštnege urada, s prodajo posebne serije razglednic in poštних znamk ter z žigosanjem oddanih pošiljk s posebnim poštним žigom smo za obiskovalce uredili poseben kotiček, kjer se ob mislih na preteklost za trenutek ustavi tudi čas.

Postojnska jama gostila 34-milijontega obiskovalca

Pomemben jubilej smo praznovali tudi v četrtek, 28. julija 2011, saj smo zabeležili prihod 34-milijontega obiskovalca. Sreča je bila naklonjena družini iz italijanske Peruggie, saj je bil prav gospod Giuseppe Schippa obiskovalec s številko vstopnice, ki je za nagrado prinesla luksuzno križarjenje po Sredozemlju za dve osebi in podpis v Zlati knjigi obiskovalcev Postojnske jame. Družina Schippa – nagrajenca sta spremljala še žena Cristina in hčerka Francesca – je letovala na morju, od koder so odšli dan prej, kakor so načrtovali, zato pa so se na poti odločili ustaviti za ogled Postojnske jame, kjer so starši sicer pred leti že bili, želeli pa so Postojnsko jama pokazati tudi svoji šestletni hčerki.

Simbolično smo nagradili tudi tako imenovano »srečna osmoljenca«, obiskovalca, ki sta kupila karto

pred 34-milijontim gostom in karto za njim. To sta bila Roman Orenič iz Češke ter Tomasz Wcislo s Poljske.

V Postojnski jami beležimo številčno statistiko obiskovalcev od 17. avgusta 1819, ko se je kot prvi uradni obiskovalec v knjigo obiskov podpisal takratni prestolonaslednik Ferdinand I in s tem postavil temelje sodobnemu turizmu. Od takrat pa do danes si je Postojnsko jama ogledalo že več kot 34 milijonov obiskovalcev z vsega sveta. Ob tej priložnosti smo vsem gostom podarili jubilejne razglednice, ki so jih žigosane s posebnim žigom odposlali iz podzemnega poštnege urada iz Koncertne dvorane Postojnske jame ter tako ponesli novico o praznovanju tudi v širni svet.

Ob obletnici odprt prenovljen Modrijanov mlin

Datum 17. avgust 2011 pa je zagotovo med pomembnejšimi v zgodovini upravljanja Postojnske jame. Od leta 2011 na ta dan beležimo kar dve obletnici. Pred 192. leti – 17. avgusta 1819 – je Postojnsko jama obiskal tedanji avstrijski prestolonaslednik in poznejši cesar Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški. Kot prvo podpisani v najstarejši knjigi obiskovalcev je tako postal tudi prvi uradni obiskovalec takrat na novo urejene in ogledom prilagojene Postojnske jame. Od tega dne se vodi natančna številčna statistika obiskovalcev in doslej si je to podzmeno lepotico ogledalo več kot 34 milijonov obiskovalcev iz domala vseh držav sveta. Drugo pomembno dejanje v zgodovini upravljanja Postojnske jame pa se je zgodilo pred natanko letom dni. Večinski lastnik gospodarske družbe, ki upravlja s Postojnsko in z drugimi jamami njenega sistema, je postala družba Batagel & Co. iz Postojne, za direktorja in pozneje predsednika

V Modrijanovem mlinu pred Postojnsko jamo se obiskovalci radi ustavijo in seznanijo z eno najstarejših človekovih obrti – mlinarstvom.

njenega upravnega odbora pa je bil imenovan Marjan Batagelj.

Ker sta naše poslanstvo in naša vizija tesno povezani z ohranjanjem naravnih in kulturnih vrednot pa tudi s tradicijo, smo ob tej priložnosti odprli vrata še enemu etnološkemu biseru pri Postojnski jami – Modrijanovemu ali Spodnjem mlinu na Pivki, katerega mlinska kolesa se vrtijo na tem mestu že pet stoletij. V letošnjem letu je bil s pomočjo enega izmed redkih mojstrov te obrti Alojza Urha iz Postojne in s pomočjo članov društva ljubiteljev starin in umetnin Artificium Slovenija na novo izklesan grški mlinski kamen. Sodelavci tehnične službe Postojnske jame, d.d., pa so ponovno

usposobili mehanizem, ki mlinski kamen poganja in z njega spreminja v moko. V prostoru mlina je na ogled tudi priložnostna razstava »O mlinih in mlinarjih«, ki obiskovalcem govori o mlinih na Pivki in kaže zanimivosti življenja mlinarjev skozi zgodovino. Avtorica razstave je Sabina Paternost.

Ogled Modrijanovega mlina in nakup izdelkov, ki so bili nekoč del mlinarskih obrti, tako postaja še en sestavni del ponudbe podjetja Postojnska jama.

Sabina Paternost, univ. dipl. ekonomistka – strokovna sodelavka za odnose z javnostmi, Postojnska jama, d.d.

Ob svojem drugem obisku Postojnske jame, kamor je s seboj pripeljal svojo družino, je g. Shipa iz Italije postal 34-milijonti obiskovalec.

Nagradili smo tudi obiskovalce, ki so kupili vstopnico pred srečnim nagrajencem in za njim.

Zadrugništvo in zadrugne banke za skupnost

KAKŠNI BOMO LETA 2031?

TO BO ODVISNO OD TEGA, KOLIKO LJUDI BO ZNALO REČI »MI« NAMESTO »JAZ«!

Vlasta Bernard

Giorgio Gaber je z odrov že pred petnajstimi leti pozival, naj besedo »jaz« nadomesti beseda »mi«. Ironični italijanski kantavtor je bil daleč od ekonomije in financ, a dovolj prodoren, da je razumel, kako malikovanje denarja ne pelje v blagostanje, ampak vodi v propad človekovih vrednot. Vračanje k skupnosti, solidarnosti in sodelovanju, k čemur nas sili sedanja nepredvidljiva kriza, ki ni samo gospodarska in finančna, ampak je tudi moralna, je model, ki ga zadrugni način ukvarjanja z gospodarstvom in torej tudi zadrugne banke uveljavljajo po svoji ustanovitveni dolžnosti. Te banke krize niso povzročile, a so prisiljene nositi njene posledice, so ugotovili na oktobrskem zelo uspelem prvem posvetu Zadrugne kraške banke.

Kot je povedal predsednik banke Sergij Stancich, bo prirejanje tovrstnih posvetov postala tradicija. Organizirali jih bodo vsako leto v sredo tretjega tedna v oktobru in jih seveda namenjali najbolj aktualnim gospodarskim témam. Letošnja je Zadrugništvo in zadrugne banke za skupnost, in sicer kot eden od načinov boja z gospodarsko krizo.

Predstavnike institucij, lokalnih uprav, stanskih organizacij in podjetništva, ki so napolnili konferenčno dvorano v tržaškem hotelu Savoia Excelsior, je prvi pozdravil tržaški župan **Roberto Cosolini**, ki je posvet označil za pomembno spodbudo. Zamislila si jo je »naša banka«, zadrugna in lokalna, katere dejavnost je

zasnovana na gospodarstvu, solidarnosti in socialni koheziji, ki jo danes še posebno potrebujemo. Predsednik Trgovinske zbornice **Antonio Paoletti** je poudaril, da so zadrugne banke v tem dolgem obdobju krize in težav pri dostopu do kredita še posebno dragocene s svojo pomočjo podjetjem. »ZKB sledi podjetjem, jim stoji ob strani in kot predsednik Trgovinske zbornice jo prosim, naj tako nadaljuje,« je dejal Paoletti.

Simpozij je uvedel predsednik Stancich in pojasnil, zakaj so se odločili za to novo tradicijo gospodarskih posvetov, ki je v skladu z njihovimi ustanovitvenimi cilji in ki lahko s svojimi ugotovitvami in predlogi koristi lokalnemu okolju. Za začetek so izbrali témo, ki je banki posebno blizu, namreč zadrugništvo in prispevek, ki ga to lahko ponudi za preseganje kritičnega trenutka. Potem ko je predstavil protagoniste simpozija, se je Stancich nekoliko provokativno vprašal: »Kaj se dogaja na tem svetu? Zdi se, da gre zdaj vse v nasprotno smer. Zgradili smo Evropsko unijo in prešli v dobo globalizacije. Ob tem smo prejeli zagotovila in obljube, da naj bi šlo za velike priložnosti gospodarskega razvoja. Tudi na lokalni ravni. Zdaj pa ni mogoče zanikati, da je resničnost popolnoma drugačna. Še posebno za majhna podjetja, ki so z le redkimi izjemami v globoki krizi!« je opozoril Stancich.

Predsednik deželne zveze zadrugnih bank BCC FVG **Giuseppe Graffi Brunoro** je v svoji analizi utemeljil trditev, da zadrugne banke »niso kot druga podjetja, ampak so drugačne,« kar je tudi geslo teh lokalnih bank. Svetovna kriza, ki jo preživljamo, po njegovi oce-

Pogled v polno konferenčno dvorano hotela Savoia Excelsior Palace v Trstu.

Slika na levi strani: Utrinek z okrogle mize

»Kako se sistem zadružništva spopada s krizo«.

Z leve na desno: predsednik ZKB Sergij Stancich, predsednik trentinske Zveze zadrug Diego Schelfi in direktor Združenja trentinskih sadjarjev in zelenjadarjev Alessandro Dalpiaz.

Predsednik Zveze zadrugh bank Furlanije - Julijske krajine Giuseppe Graffi Brunoro.

Vse fotografije: Damjan Balbi, FOTOKROMA

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

ni ni samo gospodarska, ampak je tudi in predvsem kulturnega značaja, zato kot taka zahteva tudi ustrezen odgovor. Zadružništvo je po njegovih besedah prej kot gospodarski kulturni model, je ena izmed priložnosti za izhod iz težav. Tretja ključna beseda – poleg kulture in zadružništva – je skupnost, četrta pa zadružni kredit. »Individualizem brez predsodkov ni samo nemoralen, ampak je tudi neekonomičen,« je Graffi Brunoro na koncu citiral Roosevelta.

Osrednji del simpozija, ki se je končal z okroglo mizo pod stimulatивно taktirko Paola Possamaia, je bil posvečen izredno zanimivi ekonomsko-kulturni analizi razvojnega modela, od katerega se s to krizo poslavljamo. Vodja študijskega centra združenja zbornic Unioncamere Emilije-Romagne prof. Guido Caselli je izredno plastično in s pomočjo genijalnih domislic Giorgia Gabra naslikal položaj, v katerem smo se znašli kot planet, celina, država in dežela. Toda evolucija ni premočrtno gibanje. Dogaja se na cikličnem način in s prelomi, po katerih se vzpostavijo nova, danes še neslutena ravnovesja. Kakšni bomo leta 2031? »To bo odvisno od tega, koliko ljudi bo znalo reči MI namesto JAZ,« je povedal Caselli, za katerega je ta MI pravi kazalnik, ki ga bomo srečevali v prihodnosti ne le v družbi, ampak tudi v gospodarstvu.

Vlasta Bernard, novinarka Primorskega dnevnika, Trst –
povzeto po Primorskem dnevniku

Prvi dan svetovnega prvenstva so se tekmovalci pomerili v dresuri.

Svetovno prvenstvo v vožnji vpreg za ponije, Lipica 2011

PRVO KONJENIŠKO SVETOVNO PRVENSTVO POŽELO IZJEMNE POHVALE

Mojca Feštajn Tihelj

Kobilarna Lipica je konec septembra gostila enega izmed največjih konjeniških športnih dogodkov v Sloveniji v zadnjih letih. Med 21. in 25. septembrom 2011 je v Lipici namreč potekalo svetovno prvenstvo v vožnji vpreg za ponije, to je v disciplini, ki tako v Sloveniji kot drugod po svetu postaja vse bolj popularna. V štirih tekmovalnih dneh je kakšnih 5.000 gledalcev lahko v čudovitem sončnem vremenu in na odlično pripravljenem prizorišču spremljalo kar 77 najboljših tekmovalcev z vsega sveta, ki so se pomerili v vožnji enovpreg, dvovpreg in štirivpreg. Mnogi tekmovalci in člani njihovih spremljevalnih ekip so Slovenijo in Lipico obiskali prvič in iz Lipice odhajali z odličnimi vtisi ter navdušeni nad odlično organizacijo, prijaznostjo in profesionalnostjo organizatorjev prvenstva ter lepotami Lipice, prav to pa je bilo tisto, kar so si v Lipici najbolj želeli.

Organizacija svetovnega prvenstva je priznanje Lipici in odlična priložnost za njeno promocijo

V Kobilarni Lipica so teden dni pred dogodkom pripravili posebno novinarsko konferenco, na kateri so predstavniki medijev predstavili podrobnosti o organizaciji svetovnega prvenstva in pričakovanja, želje ter seveda pomen tako velikega dogodka za promocijo Lipice in slovenskega lipicanca. Ob podrobni predstavitvi so v Lipici za novinarske ekipe pripravili še demonstracijo vseh treh disciplin, ki jih je opisal Mitja Mahorčič.

Na novinarski konferenci je spregovoril tudi direktor Kobilarne Lipica in predsednik organizacijskega odbora svetovnega prvenstva Tomi Rumpf, ki je povedal: »Kobilarna Lipica ima z organizacijo mednarodnih konjeniških tekem veliko izkušenj, kot odlično gostiteljico in organizatorico pa nas cenijo tudi v Mednarodni konjeniški zvezi FEI. Zato ni presenečenje, da so nam zaupali organizacijo svetovnega prvenstva v vožnji vpreg za ponije, ki je sploh prvo konjeniško svetovno prvenstvo v Sloveniji. Ponudbo smo v Lipici z veseljem sprejeli, saj v organizaciji prvenstva po eni strani vidimo izjemno priložnost za promocijo Kobilarne Lipica in lipicanca v svetu, po drugi strani pa tudi priložnost za dodatno utrditev ugleda in prepoznavnosti Kobilarne Lipica v strokovni in ljubiteljski mednarodni konjeniški javnosti.«

Poniji, kakršnih v Sloveniji nimamo pogosto priložnosti spremljati

Svetovno prvenstvo v Lipici je bilo posebno še z enega vidika. Na njem so namreč nastopili poniji, ki jih v Sloveniji nimamo pogosto priložnosti videti. A čeprav je kategorija ponijev pri nas slabo poznana, pa je po svetu vse bolj popularna ne le v tekmovalnem konjeništvu pač pa tudi ljubiteljskem. Pa da ne bo pomote! V Lipici na svetovnem prvenstvu nismo spremljali malih poni konjičkov, kot jih pod nazivom poniji poznamo v Sloveniji, pač pa smo gledali prave tekmovalne konje do višine 149 centimetrov, ki so po hitrosti in spretnosti, še bolj pa po atraktivnosti, skoraj povsem konkurenčni

večjim tekmovalnim konjem, ki jih v Sloveniji običajno spremljamo na konjeniških tekmovanjih. In tudi v živo na tekmovalju pri večini nastopajočih ponijev pravzaprav ni bilo opaziti, da so kaj prav drugačni od konjev, saj jih je kar nekaj segalo vse do maksimalne višine 149 cm. So bili pa zato toliko bolj zanimivi tisti primerki, ki so bili precej nižji in tako opazni že na prvi pogled.

V Lipici pestro že od začetka tedna

Ceprav se je prvenstvo s slavnostno otvoritvijo uradno začelo šele v sredo, 21. septembra, je prizorišče prireditve v Lipici oživel že na začetku tedna, ko je predvsem območje, namenjeno bivanju tekmovalcev in ekip, ki so ga skrbno pripravljali v zadnjih mesecih, oživel in dobilo povsem novo podobo. Prve ekipe so v Lipico prispale že v zgodnjih jutranjih urah, nato pa so se prihodi vrstili ves dan in območje za kampiranje se je vse bolj polnilo, za kar so poskrbeli tudi hitro potekajoči formalni postopki ob prihodih ekip.

Prve tekmovalce je v Lipici sicer pozdravilo oblačno in deževno vreme, saj se je ponedeljek po nočnih nevihtah začel z dežjem, a je popoldansko sonce, ki je posijalo izza oblakov, odkrilo pogled na fascinantno prizorišče, ki so ga na za to posebej pripravljenem terenu v Lipici izoblikovale številne ekipe s svojimi transportnimi tovornjaki, z bivalnimi prikolicami, s šotori in z drugo opremo, potrebno za svetovno prvenstvo in za enotedensko bivanje na prizorišču svetovnega prvenstva v Lipici.

Ceprav sta bila oba hotela v Lipici polna in so bili zaradi svetovnega prvenstva polni tudi hoteli v njeni bližnji okolici, večina tekmovalnih ekip na tovrstnih tekmovanjih najraje biva kar na terenu, kjer so v neposredni bližini montažnih hlevov, v katerih so nameščeni njihovi konji, hkrati pa jim takšno bivanje nudi veliko možnosti za medsebojno druženje in spoznavanje. V Lipici so se zato zelo potrudili, da so ob tekmovalni infrastrukturi poskrbeli tudi za primeren prostor, kjer

so med prvenstvom bivale ekipe, ki so bile ob prihodu navdušene nad prostorom in dejstvom, da je vsa tekmovalna infrastruktura – tako hipodrom kot poligon z maratonskimi ovirami in vadbeni poligoni – v neposredni bližini kampa.

S prihodom tekmovalnih ekip pa je v Lipico prispelo tudi veliko število novinarjev iz tujine, ki so tekmovalja in priprave podrobno spremljali ves teden in praktično dihal s svojimi favoriti. Pester tekmovalni program pa jih ni odvrnil od želje, da spoznajo tudi lepote Kobilarne Lipica, nad katerimi so bili navdušeni.

Slavnostna otvoritev prvenstva priložnost tudi za predstavitev Lipiške klasične šole jahanja

Po prihodu vseh ekip, po prvem pregledu konjev in po namestitvi ter ureditvi vseh formalnosti se je prvenstvo v sredo tudi uradno začelo. Slavnostna otvoritev je bila ob 14. uri na osrednjem hipodromu. V mimohodu se je predstavilo vseh 17 držav in 77 tekmovalcev, organizatorji pa so pripravili tudi spremljevalni program, v katerem so tekmovalcem in njihovim ekipam predstavili tudi Kobilarno Lipica oziroma svojo Klasično šolo jahanja, ki je nastopila s kvadriljo štirih lipicancev. Poleg lipiške Klasične šole jahanja so na otvoritveni slovesnosti nastopile tudi mažoretke in godba na pihala Sežana, tekmovalce in člane ekipe na tribunah pa je nagovoril direktor Kobilarne Lipica in predsednik organizacijskega odbora svetovnega prvenstva Tomi Rumpf, ki jim je izrekel toplo dobrodošlico: »Ponosni in veseli smo, da vas na tej najpomembnejši tekmi sezone lahko gostimo v naši prelepi kobilarni. Prepričani smo, da se bomo z našimi bogatimi izkušnjam pri organizaciji mednarodnih konjeniških tekmovanj in pregovorno gostoljubnostjo izkazali in se vam zapisali v lep spomin. Lepota Lipice, ki nas pri našem delu navdihuje, naj v tekmovalju navdihne tudi vas. Želim vam veliko tekmovalne sreče, gledalcem in spremljevalcem pa veliko

Veterinarska kontrola nastopajočih ponijev je potekala pod strogim očesom strokovnjakov, ki so ocenili tekmovalne sposobnosti.

Na otvoritveni slovesnosti je nastopila tudi Lipiška klasična šola jahanja.

Maratonske ovire so odlično premagovale tudi ženske.

Najatraktivnejša za gledalce je bila vodna ovira.

užitkov ob spremljanju zanimivih predstav najboljših poni vpreg na svetu!»

Zbrane je nagovoril tudi župan Sežane Davorin Terčon in poudaril pomen tako velikega dogodka za občino Sežana. Tekmovalce je ob tem povabil, naj zaužijejo vse lepote kraške regije.

Svetovno prvenstvo je nato uradno odprla predstavnica Mednarodne konjeniške zveze Bettina de Rham, ob tem pa se je v imenu princeze Haye, predsednice zveze, Kobilarni Lipica zahvalila, da je sprejela organizacijo svetovnega prvenstva ter za odlično organizacijo že ob samem začetku prvenstva pohvalila organizacijski odbor. Pohvale in zadovoljstvo z organizacijo so namreč že vse od prihoda ekip prihajale od vseh v Lipici prisotnih ekip.

Od četrtega naprej je šlo zares tudi na tekmovališčih

Potem ko so tekmovalci oziroma njihovi poniji v sredo pred uradno otvoritvijo prvenstva opravili obvezen veterinarski pregled, na katerem si je posebna strokovna komisija na osrednjem prizorišču in pred gledalci ogledala prav vse za tekmovanje prijavljene ponije ter preverila, če so primerni za nastop na tekmovanju, se je v četrtek začelo zares.

Tekmovanja so se vsak dan začela ob 9. uri in so potekala ves dan. Boji za zmago in za laskav naslov svetovnih prvakov so potekali tako v posameznih disciplinah kot za ekipni naslov. Za zmagovalne lovorike pa so se morali tekmovalci, med katerimi je bilo tudi nekaj žensk, izkazati kar v treh preizkušnjah – v dresurni ter v maratonski vožnji in spretnostni vožnji – in torej pokazati tako natančnost kot tudi hitrost, preudarnost, spretnost in drznost.

Najbolj atraktivna maratonska preizkušnja

Po dresurni preizkušnji, ki je potekala v četrtek in petek, je v soboto sledil prvi vrhunec prvenstva, za gledalce prav gotovo najbolj atraktivna, za tekmovalce in njihove konje pa fizično gotovo najbolj zahtevna preizkušnja v maratonski vožnji. Tekmovanje je tudi v soboto potekalo ob sončnem vremenu, gledalci pa so

lahko tako v naravi na poligonu, ki so ga organizatorji za to tekmovanje še posebej uredili, uživali v zares atraktivnih predstavah. Pri maratonski vožnji morajo namreč tekmovalne vprege najprej prevoziti 6 kilometrov po čudovitih poteh posestva Kobilarne Lipica, na koncu pa se spopasti še z 8 grajenimi ovirami, kjer so njihove nastope spremljali bučni navijači in navdušeni obiskovalci. V spektakularnih predstavah so se morali tekmovalci z vprego prebiti skozi ovire, sestavljene iz serije do 6 označenih vrat, med katerimi je bil zelo majhen razmak, kar je zahtevalo ostra zavijanja in adrenalinske manevre, pa tudi čim večjo hitrost, saj je bilo treba oviro prevoziti v čim krajšem času. Skoraj neverjetna hitrost, ostra zavijanja in drznost voznikov, ki je v nekaj primerih vodila celo do padca vprege, so bili prava paša za oči tako poznavalcev kot tistih, ki so tekmovanja vpreg spremljali prvič. To so potrdili tudi številni obiskovalci, ki so poleg navijačev iz ekip, med katerimi so bili prav gotovo v oranžnih majicah najbolj opazni in številčni Nizozemci, spremljali sobotno tekmovanje.

Med zmagovalci tudi lipicanec

Po adrenalinski sobotni preizkušnji je bila pred tekmovalci le še nedeljska finalna preizkušnja v spretnostni vožnji med stožci, ki je dala končni odgovor na vprašanje o novih svetovnih prvaki. Zaključni dan tekmovanja se je tako vrnil na osrednji hipodrom, kjer je ob koncu potekala tudi zaključna slovesnost s slavnostno podelitvijo medalj in pokalov novim svetovnim prvkom.

Najboljši nastop v seštevku treh disciplin – dresurni, maratonski vožnji in spretnostni vožnji – je med štirivpregami uspel mlademu Nizozemcu Bramu Chardonu, ki je tako ponovil uspeh svojega očeta, svetovnega prvaka v štirivpregah pri konjih. Med dvovpregami smo videli dvojno nemško zmago, svetovni prvak pa je postal Dieter Backmann. Pri enovpregah je bil zadnji dan v znamenju deklet, ki so dosegla prva tri zmagovalna mesta v skupnem seštevku, svetovna prvakinja pa je z lipincem postala Danka Kristina Klindt. Ekipni naslov svetovnih prvakov so ubranili Nemci, drugo mesto so zasedli Nizozemci, bronasto medaljo pa so si privozile Združene države Amerike.

Ob hitri vožnji vpreg so tekmovalci morali biti še posebej pazljivi, da so obdržali ravnotežje.

Zmagovalcem je čestitala tudi aktualna miss Slovenije Lana Mahnič Jekoš.

Sklepno dejanje prvenstva je hkrati tudi vabilo k ponovnemu obisku Lipice in Slovenije

Po končanem tekmovanju je v nedeljo pred polnimi tribunami osrednjega hipodroma sledilo še sklepno tekmovanje svetovnega prvenstva s slavnostno podelitvijo pokalov in predstavitev vseh tekmovalnih ekip. Pokale in priznanja je zmagovalcem podelila kar aktualna miss Slovenije Lana Mahnič Jekoš, navijači ekip in gledalci pa so zmagovalce pospremili z bučnim aplavzom.

Svetovno prvenstvo je uradno zaprl predsedujoči odboru za disciplino vožnje vpreg pri Mednarodni konjeniški zvezi Richard Nicoll, ki se je po čestitkah novim svetovnim prvakom za odlično organizacijo še enkrat zahvalil tudi Kobilarni Lipica. »Seveda se želim zahvaliti tudi vsem, ki so sodelovali pri izvedbi tega dogodka, prostovoljcem in tehničnemu osebju FEI. Predvsem pa bi se želel še enkrat iskreno zahvaliti organizatorju, ki je pripravil zares odlično svetovno prvenstvo. Z veseljem se bomo še vrnili v Lipico!«

Tekmovalce je še enkrat nagovoril tudi Tomi Rumpf: »Organizacija svetovnega prvenstva je bila za nas velik izziv, ki pa smo ga sprejeli z velikim optimizmom in željo, da konjeniškemu svetu pokažemo, da je lahko Lipica eno najboljših prizorišč tekmovalnega konjeniškega športa. Upamo, da smo dosegli vaša pričakovanja in pričakovanja Mednarodne konjeniške zveze, ki nam je tekmovanje zaupala. Dogodek, ki smo ga v teh dneh gostili tu, v Lipici, je prav gotovo presegel naša pričakovanja.« In nato še dodal: »Naša naloga pa s tem sklepnim dejanjem svetovnega prvenstva še ni končana. Kobilarna Lipica bo infrastrukturo, ki že v tem trenutku ponuja odlične razmere za izvedbo velikih mednarodnih tekmovanj, v prihodnjih letih še nadgradila. Tudi zato, ker si želimo, da se v našo kobilarno še vrnete na tekmovanja, trening ali zgolj na turistični obisk. Kobilarna Lipica, Kras in Slovenija namreč ponujajo še mnogo več, kot ste verjetno imeli priložnost spoznati v teh nekaj dneh, ki ste jih preživeli pri nas. Vabljeni torej, da nas še obiščete!«

Zmagovalki med enovpregami, Danki Kristini Klindt, je čestital tudi Tomi Rumpf.

Pri štirivpregah je zmagal mladi Bram Chardon. Fotografija: Rinaldo De Craen

Sklepno dejanje

**Pogovor z mag. Borutom Širco,
direktorjem poslovne enote Koper
Zavarovalnice Adriatic Slovenica**

DVE DESETLETJI ZAUPANJA IN ODGOVORNOSTI

Jana B. Šmajgl

Adriatic Slovenica je lani praznovala dvajsetletnico uspešnega delovanja. Ustanovljena je bila leta 1990, tradicija in medsebojno zaupanje pa predstavljata temelj uspešnih poslovnih odnosov, ki jih gradijo z zavarovanci. Danes nudi svoje storitve na več kot 300 prodajnih mestih, deluje pa v kar devetih poslovnih enotah v slovenskih regijskih središčih. Enota Koper ima med njimi najdaljšo tradicijo, saj je bila zavarovalnica ustanovljena prav tam, na Primorskem pa ima poslovne enote tudi v Novi Gorici in Postojni. Pogovor z direktorjem poslovne enote Koper mag. Borutom Širco je razkril, da je zavarovalnica s svojim delovanjem močno vpeta v okolje, kjer deluje – na športnem, kulturnem in izobraževalnem področju.

Kako okolje prepoznava vašo dejavnost?

Če se posvetim najprej našemu poslanstvu, ki je zagotavljanje varnosti, moram tu seveda izpostaviti, da smo usmerjeni v prihodnost – tako pri razvoju zavarovanj, pa tudi s podporo projektom, ki prinašajo razvoj širši skupnosti. Smo veliki podporniki slovenskih olimpijskih reprezentanc in uradna zavarovalnica slovenske nogometne reprezentance, slovenskih rokometashev ... Če pogledamo na področje izobraževanja, je Adriatic Slovenica podpornica ustanovitve Univerze na Primorskem, veliko pozornosti pa namenjamo tudi kulturi in skrbi za naravno dediščino. Na seznamu naših zavarovancev tako najdete Lipico, Postojnsko jamo in Park Škocjanske jame. Lahko bi še našteval, bistveno pa je, da gradimo z zavarovanci dolgoročne odnose, saj jim tako bolje prisluhnemo in se prilagodimo njihovim potrebam.

Nenehno poudarjate razvoj in pogled v prihodnost. Zakaj se vam zdi to ključno?

Prav v času zaostrenih gospodarskih razmer lahko z zavarovanji veliko naredimo za večjo varnost sebe, družine in premoženja. Zavarovalničarji smo tisti, ki moramo poskrbeti za zavarovance, zato da jim lahko takoj – in ne jutri ali pojutrišnjem – ponudimo zavarovanje, ki ga potrebujejo. Zato je potreben pogled v prihodnost in nenehen razvoj novih, aktualnih zavarovanj, kot je npr. zavarovanje za sončne elektrarne ali po domače za sončne kolektorje. Gre zagotovo za čisto energijo prihodnosti, ki je ne smemo prezreti.

Tudi sicer je naša zavarovalnica družbeno odgovorna in veliko naredimo za varovanje okolja. Letos smo prejeli priznanje Zelena pisarna, ki ga podeljuje Gospodarska zbornica Slovenije, saj za okolje skrbimo tako s svojimi zavarovanji, kot s poslovanjem. Vse pa se začne pri zaposlenih, ki na delovnem mestu ločujejo odpadke, skrbijo za učinkovito rabo energije in so res pravi Eko AS-i!

Prednost Adriatic Slovenice je zagotovo celovita ponudba zavarovanj na enem mestu. Po katerih zavarovanjih je največje povpraševanje?

Ponudbo zavarovanj vedno prilagajamo posameznim ciljnim skupinam in hkrati kar največ pozornosti namenjamo hitremu izplačilu odškodnin in zavarovalnin. Med najuspešnejša zavarovanja sodi Dom AS. S tem zavarovanjem premoženja celovito poskrbimo za zavarovanje svojega doma, torej nepremičnin, kakor tudi ostalega premoženja v njem. Zavarovanci tako poskrbijo za večjo varnost vse družine z nezgodnimi in življenjskimi zavarovanji, vodilni pa smo tudi s ponudbo zdravstvenih zavarovanj. Prav letos smo pripravili posebno novo in zelo dobrodošlo zavarovanje, s katerim se zavarujemo za primer težke bolezni ali operacije. Ker je čas počitnic, pa imamo prav zdaj ogromno povpraševanja po zdravstvenem zavarovanju z asistenco v tujini. V primeru bolezni, poškodb in potrebe po zdravstveni oskrbi to omogoča zavarovancem 24-urno pomoč v slovenskem jeziku po vsem svetu.

Pri zavarovanju Dom AS gre torej za celovito stanovanjsko in požarno zavarovanje. Katere so prednosti tega zavarovanja?

Zagotovo lažja izbira, saj je zavarovanje zastavljeno in predstavljeno na razumljiv način. Dom AS dejansko vključuje vse najpogostejše nevarnosti in tudi tiste posebne, na katere običajno nismo pozorni. Ko pride do škode, so takšna kritja zelo dobrodošla. Na primer: zavaruje se glasbila, medicinske pripomočke, hišne ljubljence, člane gospodinjstva za primer poškodb ... Rad bi še izpostavil, da smo se kot edina zavarovalnica na trgu posvetili tudi kmečkim gospodinjstvom, ki lahko na isti polici zavarujejo še kmečka gospodarska poslopja in kmetijske premičnine. Za lažjo izbiro smo pripravili sklenitev po paketih. Izbirate lahko med ožjim, standardnim, optimalnim paketom in nadstandardnim

paketom tako za nepremičnino kot za zavarovanje pre-mičnin. Že imena povedo precej, zato priporočam vsaj optimalni paket, ki mu lahko dodamo različna kritja ali povišamo zavarovalne vsote.

Prav v zadnjem času smo priča številnim poletnim nevihtam, ki jih spremljata močan veter in toča. Kaj svetujete zavarovancem? Kako lahko pri vas poskrbijo za svoje premoženje – nepremičnino, avtomobil ali pridelke?

Proti toči, ki je v poletnih mesecih pogosta, za-varujemo avtomobile, plovila, zgradbe, opremo in za-loge ter posevke in plodove na kmetijskih površinah. Z zavarovanjem Dom AS pa za primer toče zavarujemo se-veda tudi hišo ali stanovanje. Zavarovalnica krije škodo, ki nastane, kadar toča pri padcu poškoduje zavarovano stvar tako, da jo razbije, prebije, odkruši ali pa ta zaradi udarca počí. Krita je tudi škoda, ki nastane zaradi nano-sa toče in zamakanja padavin skozi odprtine (na primer na strehi), ki jih je napravila toča. Osebni avtomobil pa proti toči zavarujemo s sklenitvijo kasko zavarovanja. Za zavarovance je zagotovo najpomembnejše, da jim v pri-meru škode stoji ob strani dobra zavarovalnica. To po-meni, da se škoda popiše kar najhitreje, odškodnina pa je ob ustrezni dokumentaciji izplačana že v nekaj dneh.

Zadovoljstvo zavarovancev nam pomeni ogro-mno, zato vsako leto izvajamo anketo o zadovoljstvu strank z reševanjem škod. Ponosni smo, da so zava-rovanci z našimi storitvami zelo zadovoljni. Prav nad hitrostjo izplačevanja škod in višino izplačane odško-dnine izkazujejo največje zadovoljstvo, kar je za nas po-membna potrditev, da delamo dobro. Je pa hkrati tudi zaveza, da moramo tako nadaljevati in biti še boljši.

Ko se pojavi bolezen, je vsakdo med nami postavljen v enak položaj. Zato vam bomo hvaležni še za nekaj

besed o zavarovanju za težke bolezni in operacije, ki ste ga omenili kot letošnjo novost.

Bolezen vedno povzroči veliko skrbi, v nekat-erih primerih pa tudi izpad dohodka zaradi bolniškega staleža ali zaradi novih okoliščin, v katerih se znajde-mo po težki operaciji. Zanimiv je tudi podatek, da je v Sloveniji kar 85 odstotkov bolnišničnih obravnav zaradi bolezni in le 15 odstotkov zaradi nezgode. Zakaj pou-darjam te podatke?

Zagotovo ima večina med nami sklenjeno kako-vostno nezgodno zavarovanje. Sedaj pa smo z našim za-varovanjem za težke bolezni in operacije zagotovili, da lahko kakovostno poskrbimo za svojo finančno varnost sebe in za finančno varnost svojih najbližjih tudi v pri-meru bolezni in operacij. Gre za resnično prednost naše ponudbe, ki smo jo razvijali kar nekaj časa. Z zavarova-njem za težke bolezni in operacije si posameznik zago-tovi denarno nadomestilo, ko zbolí za težko boleznijo, oziroma ko ga doleti operacija. Zavarovanje namreč kri-je kar 14 težkih bolezni – od raka, infarkta, možganske kapi pa presaditev organov, paralizo, odpoved ledvic, obolenje jeter, oslepitve. In tudi več kot 90 skupin zdra-vstvenih operacij, ki vključujejo tako operacijo slepiča, ščitnice, bypass, odstranitev tumorja in še in še. Tako smo v primeru diagnosticiranja naštetih težkih bolezni upravičeni do izplačila zavarovalnine. Prav tako smo do zavarovalnine upravičeni po prestani operaciji. In kritje je zares široko. Zavarovanec prejme izplačano za-varovalnino po opravljenem posegu, odstotek izplačila pa je odvisen od zahtevnosti posega ... Omenil sem že, da zavarovalno kritje velja za kar 90 skupin različnih zdravstvenih operacij, kar v praksi pomeni skoraj 2.000 različnih posegov.

Ker pa lahko za svoje zdravje naredimo veli-ko predvsem sami, želimo delovati tudi na področju preventive in osveščati zavarovance o zdravem načinu življenja. Zato smo oblikovali tudi posebno spletno me-sto www.zdravje-as.si s kopico koristnih informacij, ki nam pomagajo preprečevati oziroma prepoznavati prve opozorilne znake bolezni.

Zavarovalnica Adriatic Slovenica je s svojimi novostmi zelo uspešna tudi na področju avtomobilskih zava-rovanj. Ponudba vseh zavarovanj je temeljito predsta-vljena na spletni strani www.adriatic-slovenica.si, prek katere je nekatera zavarovanja mogoče skleniti eno-stavno in hitro, iz domačega naslonjača.

Jana B. Šmajgl, Adriatic Slovenica, d.d., Poslovna enota Koper

Za celovito zavarovalno zaščito pri Adriaticu Slovenici in več informacij ali osebno svetovanje vas na Primorskem pričakujejo v poslovnih enotah Koper, Nova Gorica in Postojna:

Adriatic Slovenica, d.d.
Poslovna enota Koper
Ljubljanska cesta 3a
6503 Koper
Telefon: 05/664-30-10

Adriatic Slovenica, d.d.
Poslovna enota Nova Gorica
Erjavčeva 19
5000 Nova Gorica
Telefon: 05/ 330-95-00

Adriatic Slovenica, d.d.
Poslovna enota Postojna
Novi trg 6
6230 Postojna
Telefon: 05/700-30-10

Vrtnična kultura je stara že pet tisoč let

NA KRASU JE PODNEBJE ZA VRTNICE ZELO UGODNO

Matjaž Kmecl

Po kraških gmajnah raste kak ducat različnih šipkov, naravnih vrtnic. Na prvi pogled jih niti ni mogoče vseh med seboj razlikovati, so pa s svojo pogostnostjo zagotovo znamenje njihovega zadovoljstva s krasom: sami se zasejejo celo med surovim kamenjem, globoko ženejo korenine, da tudi v največji suši ne trpijo žeje, sonce imajo radi in celo veter jim dene dobro, ker odganja boleznin in zajedavce.

Če imajo že šipki tako radi ta svet, velja to tudi za vrtnice, ki so v tisočletjih iz njih nastale – malo s človekovo pomočjo, malo pa kar po naravi. Sicer redke naravne mutante/spremenjenke so začeli že pred tisočletji odbirati, razmnoževati in križati – Kitajci so menda že pred 5000 leti odkrili in namnožili polnocvetne vrtnice. Vrtnična kultura pa se je potem (in že tudi prej) nezaustavljivo širila proti Evropi; rastlini in njenim cvetovom so pripisovali zmeraj nove simbolne pomeni. Znašla se je v Semiramidinih vrtovih, na slikarijah v Knososu, se ob pomoči pridnih meniških rok naselila v srednjeveških evropskih samostanih, kjer je še posebej znana postala tako imenovana 'apotekarska roža' oziroma galski šipek, se povzpela na zastave in v grbe (znana je angleška poznosrednjeveška vojna med rdečo in belo rožo ali pa pri nas kot cvet v novogoriškem mestnem grbu in še kje). Ko so ustanavljali Društvo slovenskih ljubiteljev vrtnic (vrtničarjev), so se spomnili, da je vrtnica bržkone prva kulturna rastlina, ki je bila zapisana v kakšnem našem starem rokopisu: v tako imenovanem 'auersperškem fragmentu' iz 15. stoletja se namreč bere verz *'rasti in ljubi me moja ljuba gartroža rumena'* – izbrali so si ga za geslo na svoji spletni strani.

Z vse večjo priljubljenostjo je začela postajati tudi zanimiv trgovski predmet; sodobne velike vrtničarske firme razmnožijo in tudi prodajo po več milijonov vrtnic letno. Seveda pa morajo kar naprej skrbeti za novosti; tudi sajenje vrtnic pozna obdobja različnih mod – tako je mogoče danes na svetovnem tržišču pridobiti tudi 40.000 in več različnih sort; že kar po medmrežju se jih da naročiti po nekaj sto ali celo tisoč. Vrtnica je pač ob vsej svoji skromnosti in cvetni razkošnosti zelo 'nadarjena' za različna križanja – že med šipki (v naravi jih raste blizu 200 vrst, predvsem v vzhodni Aziji), še bolj med 'vrtinimi' sortami. In tako obstaja v najrazličnejših oblikah in velikostih: od popenjavk, ki zrastejo celo čez 20 metrov visoko, do nekajcentimetrskih pritlikavk v lončkih, ki so zvečine cvetličarsko potrošno blago, kar pomeni, da jih kot večino lončnic kupci po odcvetenju zavržejo in preprosto kupijo nove – poklicni vrtničarji se jim prav zato posvečajo s posebno vnemo. Znamenito dansko vrtničarsko podjetje Poulsen jih vsako leto nakriža kar nekaj novih sort, razmnoži in proda pa jih po nekaj deset milijonov. Potem so tu mnogocvetne, velikocvetne, grmaste in take za rezanje: s posebno dolgimi, čim manj trnatimi 'pedlji', zraven pa s cvetovi, ki zdržijo v vazi po deset in več dni. Barva, oblika in vonjivost cvetov pa so sploh najbolj popularne lastnosti vrtničnih sort, po vonjivosti in barvnih odtenkih jih je dobesedno brez števila – razen modrih in čisto črnih vse drugo.

Vrtnica Katarina, ki jo je selekcioniral znani slovenski vrtničar Simon Škorjanec.

Dandanes postaja njihova najbolj cenjena lastnost naravna odpornost proti zajedavcem – pač iz okoljskih razlogov; sleherni varovalno škropljenje pomeni namreč za ves vrt surov poseg, ki poleg koristi prinese še ničkoliko škode in v celoti napade ves bioritem, ne le škodljivce. Kdor je kdajkoli imel opravka z vrtnicami, pa si brez škropljenja zadeve skoraj ne zna predstavljati. Žlahtnitelji si zdaj zato prizadevajo, da bi v novih sortah z različnimi križanji in odbiranji okrepili tiste gene, ki skrbijo za naravno odpornost proti tem nadlegam.

Zato že vnaprej priporočilo vsem novim zasajevalcem vrtnic, da se je zelo koristno pozanimati, kako je s temi lastnostmi; kakšni pridelovalci in prodajalci, kakršna je nemška firma Kordes (v Šempetru pri Novi Gorici ima tudi svojega slovenskega zastopnika) označujejo zdravje in odpornost (včasih tudi vonjivost) s posebnimi znaki – Kordes na primer s številom zvezdic od 1 do 3. Ni se treba na pamet zanesti na staro izkušnjo, da so najbolj občutljive rumeno cvetoče sorte; že nekaj časa je na prodaj kar nekaj novih vrtnic v rumeno-oranžno-rjavih tonih, ki so zgledno odporne. Je pa mogoče vnaprej skoraj brezpogojno zaupati, da bodo nadpovprečno zdrave tako imenovane prekrivalke, nizko rastoče vrtnice, ki naj bi tla prekrile tako na gosto, da naj ne bi imel niti plevel med njimi prav nobene možnosti; kar je sicer malo pretirano, malo pa le drži.

Po vsem tem bi lahko zapisali, da bo storil dobro, kdor bo na Krasu ali kjerkoli v zahodnem koncu naše slovenske države (seveda tudi drugod) posadil to prelepo in starodavno rastlino (nekajkrat starejša je od človeka). Lahko se je bo veselil leto za leto; če jo bo sortno dobro izbral in primerno posadil, prvo leto ob suši vsaj malo tudi zalival, pa sploh. Mogoče bi kakšno zgodnje škropljenje (največ dve) tudi ne škodilo – vsekakor pa ni vredno, če je prepozno (po juniju), ko se bolezni že surovo kažejo. Takrat sta žal s škropljenjem proč vržena delo in denar.

Pri izbiri sort si kaže ogledati kak rožnik oziroma rozarij, živo zbirko vrtnic: bodisi v Volčjem potoku, bodisi v mariborskem botaničnem vrtu ali pa takoj za mejo pri Svetem Ivanu v Trstu, kjer je v tem delu Evrope največji nasad z okoli 2000 sortami; zanj skrbi slovenski strokovnjak, tržaški Slovenec Vladimir Vremec. Videti prej različne sorte v živo je le čisto nekaj drugega kakor če jih posadimo bolj ali manj na pamet; izbiramo jih seveda lahko tudi po ustnem priporočilu ali po 'literaturi', vendar vseeno ni isto. Res pa je na Krasu za vrtnice tako ugodno podnebje, da ni v nobenem primeru mogoče preveč zgrešiti.

Prva mednarodno registrirana slovenska vrtnica Prešeren, ki jo je vzgojil avtor tega sestavka akad. prof. dr. Matjaž Kmecl.

Za kakšnega prav posebnega ljubitelja, ki pa bi moral imeti tudi dovolj obsežno posestvo, bi se mi zdela zanimiva zasaditev belo-rumeno cvetoče vrtnice z imenom *Rosa banksiae* var. *banksiae*. Ne vem sicer, kako bi uspevala, mislim pa, da bi na Krasu šlo, če bi le bilo dovolj zavetno in toplo. Vrtnica te sorte/vrste, zasajena 1885 nekje v Arizoni, velja danes za največjo na svetu: razpeta na pergolo pokriva 600 kvadratnih metrov in lahko daje senco več kot 150 ljudem; pri tleh pa je obseg njenega debla en meter. Če bi se pri nas obdržala in če bi imela dober prostor, bi se mogoče tretja generacija zasajevalca čez sto in več let lahko veselila največjega primerka v Evropi ali vsaj Sloveniji. Sicer pa je vrtničnih posebnosti, ki bi bile (samo) na Krasu lahko uspešne, kar nekaj. Ena takih je na primer vrtnica z imenom *Jelena Debelder* (Kovačič; belgijskega žlahtnitelja Lensa), ki je menda zelo lepa, jo je pa skrajno težko dobiti in zaradi njene toploljubnosti enako težko držati pri življenju; ob tem velja spet: morda pa bi na Krasu šlo, ker je toplejši. Ampak to so že res skrajnosti za skrajneže.

Za domoljube utegne biti zanimiva prva mednarodno registrirana slovenska vrtnica *Prešeren*: grmasta velikocvetnica rožnate barve, dopolnjene z belimi in ob robih rjavimi odtenki, razmeroma zdrava in raščava (jeseni žal nekoliko pretegnjene rasti, toda tega je med vrtnicami veliko). Zlasti na Krasu utegne biti zanimiva vrtnica *Katarina*, ki jo je selekcioniral znani slovenski vrtničar Simon Škorjanec: gre za gosto marelično obarvano mnogocvetnico nizke rasti, mutantko Harknessove *Amber Queen*. In naposled je iz domačih logov še drobčkeno rožnato bitje, nekakšen dojenček med vrtnicami; zaenkrat se imenuje *Makalonca* (nekaj časa se je je držalo ime *Pika nogavička*) in je mutant svojčas več kot znane *Materinski dan*. Prvi dve si je mogoče ogledati (in si o njih ustvariti vtis) v prej omenjenih rožnikih/rozarijih. Prav zdaj je predsednica Društva slovenskih ljubiteljev vrtnic Breda Bavdaž Čopi skupaj s portoroškim turističnim društvom izposlovala, da je velika in znamenita žlahtniteljska hiša, severnonemški Kordes, eno svojih zadnjih novosti imenovala *Portorož*; pri tem je šel več kot na roko vodja tamkajšnjega žlahtniteljskega programa Thomas Proll, saj ne gre niti za poceni niti za enostavno zadevo (statistično se računa, da je treba za eno samo odlično novo sorto opraviti kakšnih 20.000 oprašitev in vseh drugih, s tem povezanih opravil). Je pa s tem vrtnica postala vsaj na pol 'naša' in vredna dodatne ljubiteljske pozornosti.

In za konec: Društvo slovenskih ljubiteljev vrtnic obstaja v dveh delih, oba pa delujeta pravzaprav na primorskem koncu, v Novi Gorici in v Kopru (s sestanki v Ljubljani). Nekajkrat na leto prirejajo strokovna potovanja in predavanja; kdor bi se želel še dodatno razgledati po svetu vrtnic, je to zanj pravi naslov. Predsednica društva Breda Bavdaž Čopi Vam bo odgovorila na telefonski klic, če boste odtipkali številke: 031-599-924 ali pa ji pisali na njen elektronski naslov: breda.copi@gmail.com Svetujemo vam tudi, da pregledate spletno stran Društva slovenskih vrtnic: www.vrtnice.org Našli boste odgovore na svoja vprašanja!

Akad. prof. dr. Matjaž Kmecl

Vsaj na pol 'naša' je vrtnica *Potorož*, za katero je to ime izposlovala predsednica Društva slovenskih ljubiteljev vrtnic Breda Bavdaž Čopi skupaj s portoroškim turističnim društvom pri veliki in znameniti severnonemški žlahtniteljski hiši Kordes, da so eno izmed zadnjih svojih novosti poimenovali s tem imenom. Vse fotografije: Matjaž Kmecl.

Zagrajec z gričem Britih,
v Atlasu Slovenije (Založbe MK, 2005)
je zapisan kot Vrhek (349 m).

Po sledih Langobardov

VOJVODA IVAN IN IVANJKI

Drago Kolenc

Ob cesti iz Komna proti Opatjemu Selu si sledita dve naselji, ki s svojima imenoma zbudjata zanimanje. To sta Ivanji Grad in Zagrajec, kar priča, da je neke v njuni bližini stala stara utrjena postojanka. In res najdemo njene ostanke na gričku z domačimi imeni Birth, Britih ali Britka, v Atlasu Slovenije iz leta 2005 pa je to Vrhek (349 m) severozahodno od Ivanjega Grada in severovzhodno od Zagrajca. Ogromni krožni pasovi razsutega kamena opozarjajo, da smo našli enega izmed številnih kraških kaštelirjev ali gradišč, naselbin iz bronzne in železne dobe s prebivalci še predromanskega ljudstva. Na isti lokaciji so vzdrževali utrjeno postojanko tudi Rimljani. Arheologi so uspeli odkriti tudi njeno grobišče. Mimo je vodila pomembna cesta *Gemina Nord*, katere traso so uporabljali še v srednjem veku. Nekaj podatkov kaže, da so utrdbo pozneje prevzeli Langobardi in jo ohranjali kot izpostavljeno stražarsko mesto pred verigo trdnjav, ki so jo za zaščito Furlanije kot jedra svoje države, vzpostavili pred svojo prestolnico v Cedadu. Langobardi so se kot maloštevilni vojaški narod v 200 letih utopili v okoliškem morju romanskega prebivalstva, zdi pa se, da je prav na griču Birth ena izmed njihovih plemiških družin s priimkom Astolfa preživela in si sredi stare utrdbe postavila srednjeveški stolpast grad. To so bili gradovi, sestavljeni iz osrednjega kvadratnega ali pravokotnega stolpa z do štirimi nadstropji, ki jih je obdajalo obrambno obzidje. Sam stolp je bil v pritličju trdnjava, v zgornjih nadstropjih pa stanovanjski prostor. Domačini sodijo, da je bil njihov grad sedež velikega fevdalnega posestva in da je gospodaril celo v oddaljenem Braniku.

Astolfe so bili člani rodbine, ki je upravljala langobardsko državo do leta 759. Eden izmed njih je bil tudi predzadnji langobardski kralj, ki se je imenoval Rathis. O njem vemo, da se je odpovedal prestolu in šel za meniha v samostan Monte Casino pri Rimu. Znan pa je še po nečem. Kot kralj tudi dela Slovencev, ki so se priselili v Furlanijo, nam je za kulturno zgodovino zapustil kratek zapis v takratni slovenščini. Na obodu oltarne mize, ki jo je pred odhodom podaril čedadski stolnici, med ostalim piše: »RATHISHIDEBOGOHRIT«, kar bi lahko pomenilo »Rathis gre Boga odkrivat« ali

Rathisov oltar s slovenskim napisom
»RATHISHIDEBOGOHRIT«.

Nasip, razsuto kamenje
prazgodovinskega naselja
na griču Britih.

GRAD

morda »Bogu služiti«. To je bilo zapisano že leta 744, precej pred Brižinskimi spomeniki.*

Prvi langobardski gospodar gradu na Birthu se je imenoval Joanis in vaško ime Ivanji Grad je samo poslovenjena oblika njegovega imena. So indici, da je v istrski zgodovini 8. in 9. stoletja nastopal kot vojvoda Ivan. Za frankovsko državo je leta 788 pomagal osvojiti do takrat bizantinsko Istro in postal njen guverner s sedežem v Novigradu. Bil je prijatelj Slovanov in jim za naseljevanje ponudil opustele istrske pokrajine. S tem si je nakopal zamero pri obalnem romanskem prebival-

stvu, ki so ga tožili cesarju Karlu Velikemu. V prisotnosti cesarskih odposlancev Kadolaha in Aia so leta 804 na velikem zboru istrskih veljakov ob izviru reke Rižane obsodili njegovo politiko in razveljavili nekatere njegove sklepe. Obtoženemu je sprva dobro kazalo, Karlova emisarja sta dvignila obrvi šele ob podatku, da si je med drugim prisvojil 344 zlatnikov, ki so bil zbrani za cesarjevo osebno blagajno. Zapisnik zbora se je ohranil kot Rižanski placid. Ima častno mesto v koprskem muzeju in je dragocen vir za proučevanje srednjeveške zgodovine.

Vojvoda Ivan oziroma Joanis je potem kot guverner odstopil. Vrnil se je na svoje kraško posestvo in postal začetnik pomembne komenske plemiške družine. Astolfi so bili cenjeni še tudi v naslednjih stoletjih. Leta 1297 sta, na primer, njihov grad obiskala beneški dož Enrico Dandolo in rimsko nemški cesar Henrik VI. ter sklenila mirovni sporazum. Lokacija je veljala za nevtrarno, saj je bil tedaj vrhovni fevdnik komenskega Krasa Oglejski patriarhat. Leta 1364 je bilo potem to vrhovno gospostvo prepuščeno goriškim grofom. Nekateri družinski člani Astolfov so se uveljavili tudi drugje, npr. v Puli, kjer so pod imenom Castropola sodelovali pri upravljanju mesta vse do vrnitve na Kras v letu 1550.

Joanisovo utrdbo so leta 1499 med enim izmed svojih napadov požgali Turki. Grajski so se umaknili v bolj zavarovani Komen, kjer so si postavili novo utrjeno bivališče. V njem so se nastanili tudi njihovi puljski sorodniki. V letih med 1700 in 1750 se jih je spet polotila gradbena vnema. Utrjeni dvorec so podrli in na njem zgradili novo stanovanjsko stavbo. Tokrat že brez trdnjaviških elementov. Dvonadstropni dvorec 220 kvadratnih metrov talne površine je stal pod staro osnovno šolo na lokaciji sedanje bencinske črpalke. V plemiški lasti je bil nekje do sredine 19. stoletja, nato pa so bili v njem avstrijski državni uradi: sodišče, žandarmerija in davkarija. Po nemškem požigu leta 1944 se je poslopje spremenilo v razvalino, njegove ostanke pa so po vojni odstranili.

Joanisovi potomci so se pozneje pokmetili ali se lotili različnih obrti. Zelo poznani so postali zlasti kot kamnoseki s priimkom Štolfa, ki je na Komenskem zelo pogost. Pri večini je spomin na nekdanje plemiško poreklo že izginil. Izjema je bila družina Kamnarjevih iz Volčjega Grada, ki ga je dokazovala celo z rodovnikom.

Zborovanje ob izviru reke Rižana leta 804.

Pečat družine Astolf.

Nekdanji komenski grad Astolf, ki so ga leta 1944 požgali Nemci.

Za grajskim domovanjem nad Zagrajcem je ostalo le nekaj sledov malte, pomešanih z zemljo. Ljudsko izročilo pravi, da so na razvalinah kasneje sezidali cerkev, ki je tudi že izginila. Nasledila jo je cerkvena sv. Križa pri Ivanjem Gradu, postavljena okoli leta 1840. Je baročnega videza, v njej pa so nekateri elementi njene stare gotske predhodnice. Za novogradnjo so uporabili zlasti del stare strešne konstrukcije in pa cerkveni portal, ki sedaj vodi v zvonik. Glavni oltar prikazuje sveto Heleno z jeruzalemskim škofom ob najdenju svetega križa. Naslikal jo je Goričan Clemente Del Neri leta 1904. Na stropu prezbiterija najdemo njegove anjele s simboli Kristusovega trpljenja. Sveti Heleni ob straneh stojita baročna kipa apostolov Matije in Jakoba starejšega, v atiki oltarja pa vidimo sv. Simona. Stranska oltarja se predstavljata s podobama sv. Petra in Marijinega Vnebovzeta, njun slikar pa je zaenkrat še nepoznan. Izstopa zaradi specifičnega stila; njegovi izdelki učinkujejo nekam nedovršeno. Poteze čopiča so namreč zelo vidne. Morda zanj nikoli ne bomo zvedeli, saj preprosti leseni oltarji umetnostnih zgodovinarjev ne pritegnejo. Pa vendar: zdi se, da so istega slikarja najeli za oltarno sliko v Helenini cerkvi na Gradišču pri Divači. Tam je delo opravil Jakob Raspet iz Idrije.

Ivanji Grad in Zagrajec se ponašata tudi z lepimi kraškimi portoni, dvoriščnimi portali s kamnoseško oblikovanimi okviri. Eden izmed najlepših varuje domačijo Tavčarjevih v Ivanjem Gradu, št. 25. Leta 1851 ga je dal postaviti takratni gospodar Anton Tavčar. Na prekladi je sredi poganjkov vinske trte in grozdov izklesan motiv Kristusovega snemanja s križa z mestom Jeruzalem v ozadju. Hišni priimek je kamnosek po tedaj veljavni modi zapisal kot Tauger. Podobnega izdelka na Krasu zlepa ne bomo našli. V Zagrajcu je morda isti mojster dve leti pozneje izklesal porton z reliefom razpela, obdanega s cvetličnimi viticami. Kakšna bo njegova usoda, je težko reči, saj je domačija zapuščena, lastniki pa žive v Italiji. Vaški portoni so sicer največkrat okrašeni s črkami IHS, ki predstavljajo začetek Jezusovega imena v grščini. Takega si je na primer leta 1859 izbral zagrajski gostilničar Franc Kozman. Kratico obdaja stilizirano oblikovan okvir s cvetjem. Hiša je sedaj v lasti zakoncev Bajc iz Nove Gorice, zaradi nekdanjega gostišča pa se ji še vedno reče »Pri Birtovih«. Še bogatejša je preklada portona pri Žigonovih. Nabožno črke senči cvetlični venec, posajen v srce, levo in desno pa je klesar postavil vazi z rožnima šopkoma. Izdelavo je naročil Jožef Žigon, ne vemo pa, katerega leta. Ob njegovem imenu najdemo samo dve simetrični dvanajstici, ki verjetno pomenita hišno številko. Bolj natančen je bil Anton Buda iz Ivanjega Grada, ki je klesarja najel leta 1822. Naročil mu je ločni porton z sklepnikom, ki ga poznavalci opisujejo kot volutastega, vendar brez drugega okrasja. Odločil se je pametno, saj je imel mojster težave že s pisanjem njegovega imena. Budov porton je sedaj last družine Lozej. Podatek pa dosti ne zaleže, saj se tako piše pol vasi. V njej pa ne moremo zgrešiti neke druge hiše; tiste, ki jo je zgradil Jožef Lozej z vzdevkom Novator. Stavba iz ročno obdelanega kamnja je tako kraška, da bolj ne more biti. Če bi bila za nadstropje višja, bi si jo lahko že zamislili kot izginuli Joanisov grad. Je in bo ostala vaška posebnost, nekaj takega pa je bil tudi njen lastnik). Gradnjo je začel z očetom Francem leta 1951. Kot popolna samouka sta obdelala 450 kamnitih klad,

Ivanjegrajska cerkev sv. Križa, postavljena okrog leta 1840.

stavbno pohištvo sta izdelala iz odsluženih telefonskih drogov, za velik del strehe pa nabrala pločevino, ki je ostala za vojaškimi barakami iz 1. svetovne vojne. Sama sta izdelala vozilo za prevoz kamnja, prav tako dvigalo, ki je zmoglo 800 kg bremena. Leta 1955 so vaščani njune napore počastili s posebno spominsko ploščo, ki je vzdana v hišno fasado, tedanji okrajni ljudski odbor Sežana pa je graditeljema poklonil nagrado 25 tisoč takratnih dinarjev.

Jožef Lozej je pozneje kmetoval, negoval 3.500 trt, preživiljal pa se je tudi s sodarstvom. Tudi tu je bil samouk, vendar izjemno uspešen. Leta 1990 je za svoje izdelke na mednarodni razstavi domače in umetne obrti v Slovenj Gradcu prejel celo znak kakovosti. Ob tem pa je ostajal vse bolj sam. Nikoli se ni poročil, odtujevati pa se je začel tudi vaščanom. Bil je že to čas, ko se je vse bolj zatekal v svoje mladostne spomine, edini prijatelj doma pa mu je bil 24 letni vol, ki je nekoč pomagal pri prevozu hišnih kamnov in pri njihovem dvigovanju v višino. Ko je žival onemogla, jo je ponudil mesarjem. Vendar meso že ni bilo več uporabno za prehrano. Predelali so ga v mesne brikete, ki jih je potem porabila kobariška ribogojnica. To pa ni bilo edino Novatorjevo darilo Kobaridcem. Tamkajšnjemu muzeju je z oporoko zapustil tudi svojo nenavadno hišo s posestjo vred. Verjetno zato, ker je v Zgornjem Posočju partizanal, v Kamnem pri Kobaridu pa v bojih izgubil brata in nato prijateljeval z učenci tamkajšnje podružnične šole. V zahvalo so muzealci donatorju oskrbeli primeren pogreb, v njegovi hiši pa postavili majhno muzejsko zbirko, posvečeno njegovemu življenju. Zanj sedaj skrbita Tatjana in Branko Arandelović, nova lastnika stavbe. V njem je sedež podjetja Ekotera, ki pod znamko Aria ponuja zdravilne proizvode iz na Krasu pridelane sivke. To so sivkine dišavne blazinice, osvežilci prostorov, dišavne sveče, sivkin čaj, tonik in sivkino eterično olje, za popestritev pa sta lastnika podjetja začela ponujati tudi eterična olja iz brinja.

*Del Nerijeva slika »Najdenje sv. Križa«
v ivanjugrajski cerkvi.*

Vseeno pa je v Ivanjem Gradu še vedno najpomembnejši kamen. Iz njega še vedno rastejo hiše. Nekatere med njimi so s svojimi obzidanimi dvorišči in portoni videti kot prave trdnjave. Prav tako še živijo mojstri, ki znajo lepo oblikovati portone. Enega takih del so za svoj dvoriščni vhod uporabili Tavčarjevi iz Ivanjega Grada št. 1b. Izdelal ga je brat hišne gospodinje Dušan Živec iz Velikega Dola. Poznavalec je o njem zapisal, da dokaj zvesto posnema podobne starejše izdelke. Okrasje je deloma tradicionalno, deloma posodobljeno, resnično sodobna pa je vinska trta na loku portona, ki jo na starih kraških in vipavskih portonih redko najdemo. Kar pa je spričo vinogradniškega značaja teh krajev nenavadno. Vsekakor gre za spodoben posnetek kraške gradbene tradicije in za dobro kamnoseško delo. Zadnja leta odkrivamo po kraških vaseh tudi dela kopenskega kiparja Damjana Švare. Za ivanjugrajsko podjetje »Happy day«, ki se ukvarja s prodajo in predelavo rib, je izdelal repliko znane kopenhagenske morske deklice. Naredil jo je po »kartolini«. Če bi taka bitja res živela, bi bila naša obala vedno polna turistov.

Vira

Margetić, Lujo: Pravni aspekti Rižanskega placita, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, št. 2/05
Stolfa, Maria; Stolfa, Georgius Maximilianus: 1960: I Langobardi del Forogiulio, Venezia
Informatorji
Jožef Bajc, Zagajec
Evgenija Tavčar, Ivanji Grad
Tanja Arandelović, Ivanji Grad
Marčelo Tavčar, Ivanji Grad
Božo Premrl, Ljubljana
Opombe

* Brižinski spomeniki naj bi nastali (po rezultatih paleografske analize) v obdobju med letoma 972 in 1039, verjame pa se, da že pred letom 1000.

*Na prekladi kamnitega portona Tavčarjevih v Ivanjem Gradu
izklesano snemanje Kristusa s križa, v ozadju Jeruzalem.*

Lozejeva ali Novatorjeva hiša v Ivanjem Gradu.

Jožef Lozej - Novator.

*Tudi porton za Tavčarjeve v Ivanjem Gradu
je izklesal Dušan Živec iz Velikega Dola.*

Tri vasi in njihove zanimivosti

KOZJANSKI GRAD

Drago Kolenc

Drago Kolenc iz Postojne je upokojeni profesor psihologije. Njegov hobi je zgodovina. V obdobju med letoma 1967 in 1980 se je ukvarjal s poklicnim usmerjanjem mladine. Potem je služboval v državni upravi, v zdravstvu in v socialnem delu. Bogate izkušnje ima tudi v pisanju za časnike, saj je bil redni dopisnik časnika Delo in Primorskih novic, pa v Naše razglede pisal, dokler so izhajali. Napisal je tudi knjigi »Kraji, kjer je prepah doma« in »Dober dan, Krpanova dežela«.

Tokrat objavljamo njegov sestavek »Kozjanski grad« in stem zaokrožamo predstavitev treh bližnjih krajev na severovzhodnem delu Brkinov – Suhorje, Ostrožno Brdo in Kozjane.

Uredništvo

V cerkvi na Ostrožnem Brdu najdemo nenavaden kropilnik. Na dnu školjke za blagoslovljeno vodo so sklesane tri ribe, ki se med seboj križajo v obliki trikotnika. Predstavljajo simbol Svete Trojice, ob trikotniku pa nehote pomislimo na tri sosednje vasi, ki so v času njegovega nastanka skoraj hkrati gradile svoja svetišča. Poleg Ostrožnega Brda sta to še Suhorje in Kozjane, vse v severovzhodnem oglu brkinskih hribov. Druga od druge so oddaljene le po 3 kilometre, ob tem pa je zanimivo, da so, kot da nimajo nič skupnega, razvrščene vsaka v drugo občino. Suhorje je pivško, Kozjane so divjaške, Ostrožno Brdo pa spada v občino Ilirska Bistrica. Podobna oblastna zmeda je bila tudi skozi njihovo zgodovino. Prebivalstvo je bilo podložno trem različnim gradovom: Ostrožani Ravnem pri Pivki, Suhorci Zavr-

šniku nad Vremsko dolino in Kozjanci gradu Odolina pri Materiji. Sedeži sodne oblasti za posamezne vasi so bili na Premu, v Završniku in v Podgradu, cerkveno pa sta si jih delili župniji Košana in Brezovica pri Materiji. Še najlažje razumemo posebno pripadnost Kozjan. Od sosedov jih namreč loči globok jarek potoka Šmagurke in tudi cestno povezavo s sosedmi so dobile šele v prvi polovici 20. stoletja. Največ težav je vsakokratnim oblastnikom očitno delalo Suhorje. Za pošto so mu na primer določili Vremski Britof, upravljanje župnije pa so v zadnjih letih preselili na Prem.

Ostanki kozjanskega gradu

Kozjane in Kozjanski grad

Leta 2002 je Ostrožno Brdo premoglo še 104 prebivalce, na Suhorju so jih ob zadnjem popisu našteali še 64. Življenje se tukaj še nadaljuje. Na Kozjanah pa lahko vidimo del Brkinov, ki umira. Še stoječe stavbe služijo pretežno za počitnikovanje, dovršen del vasi pa ždi v razvalinah z udrtimi strehami in zevajočimi stenami. Vmes se širi robidovje in se razrašča bezeg. Starci, ki so nekoč posedali pred hišami in bajali o Italiji in vojnah, so že zdavnaj pomrli. Okoli vasi so venci nezoranih njiv, zaraščenih travnikov in sadnega drevja, ki se je spremenilo v gozd. V času svojega največjega življenjskega utripa, leta 1937, so Kozjane štejele kar 263 ljudi, sedaj pa lahko v njih naštejemo le še 15 stalnih prebivalcev. Premalo, da bi lahko preprečevali propadanje vasi. Razvalin je tako vse več. Flišni peščenjak, iz katerega so grajene vaške hiše, ni preveč odporno gradivo. Čim mu popusti streha nad glavo, so mu tla ljubša od višine.

Tako se je razsula tudi ena izmed najstarejših vaških stavb, spomeniško zaščitena Tanjakova domačija z veliko črno kuhinjo in s spalnico v prizidku, imenovanem »pod«, ki je na zunaj spominjal na tipično notranjsko kaščo. Kuhinja je bila nekaj posebnega, saj so bile na opečnatem kurišču postavljene klopi, na katerih so se lahko domači grel. Slikovito stavbo iz flišnega kamna je leta 1812 zgradil Gregor Vatovec, vdovec s petimi otroki. Za gospodinjjo je bila njegova dvainšestdesletna mati Marija. Leta 1828 se je gospodar ponovno poročil in pridelal še dva otroke. Prvorojena Jožefa se je pozneje poročila k Ivankovim in postala prva kozjanska podjetnica. Hiši je dodala prizidek za kuhanje žganja. Vaščani so prilagodili istrski izraz za klet konoba in novo žganjarnico imenovali »kanova«. Jožefa je pokupila vso vaško proizvodnjo sliv in njeno žganje je v Trstu kmalu zaslovelo. Čeprav je bilo naraščaja veliko, drugih poslovnežev iz Vatovčevega rodu ni bilo. Z otroki je

imel veliko dela zlasti Gregorjev dedič Matevž, ki se mu je v dveh zakonih rodilo kar 13 otrok. Hiša je bila za vse premajhna, zato so za spalnico uporabljali tudi senik. Zadnji stanovalki sta bili Jožefa in Tona Vatovec, ki sta pred letom 1990 umrli v sežanskem domu upokojencev. Leta 2008 je bilo skozi okenske rešetke ob ognjišču še videti oba stola, na katerih sta posedali, v kuhinji pa je bila še ohranjena napa z obešenimi preklami za sušenje mesa. Sredina stavbe se je razen kletnega vhoda že posedla, od »poda« pa se je ohranila le še kulisa prednje stene. Sosedje Firmovi so jo malo pokrpali, da jim ruševine ne bi zatrpale prostora pred hišo.

Razpadati je začela tudi vaška cerkev sv. Magdalene. Za brkinske razmere je bila kar ambiciozna stavba z začetki v letu 1640. V arhitekturnem pogledu predstavlja nekoliko skromnejši posnetek cerkve na bližnjem Suhorju. Zgradil jo je tudi isti stavbenik, kamnoseški in zidarski mojster Janez Sever iz Košane. Tudi tu je bila prizidana nadstropna zakristija z galerijo, vendar le na levi strani. Po pripovedovanju je nekaj časa služila tudi za šolski pouk in za nastanjanje brezdomcev, kar je kozjanska posebnost. V prezbiterij so leta 1779 postavili privlačen oltar iz inkrustiranega marmorja, z baročno kartušo na antependiju in z angelskimi puti v atiki. Krasijo ga izvrstno izdelani kamniti kipi z liki sv. Magdalene, sv. Ane in sv. Florjana. Zanj so morali domačini verjetno poseči kar globoko v žep. Zato pa sta stranska oltarja sv. Jožefa in Marije Brezmadežne le preprosto rokodelsko delo. Kipe zavetnikov obdajajo naivno naslikane svetniške figure. Škof z ribo na knjigi bo sv. Urh, svetnik s strelami v roki sv. Donat, lik s sulico pa nemara apostol Tomaž, to je tisti, ki ga je bilo treba prepričevati, da je Jezus res vstal od mrtvih. Svetnik z otroško figuro ob nogah je verjetno sv. Valentin. Za naše razmere sta skrivnostna predvsem prva dva. Prvi je bil v 10. stoletju škof v bavarskem Augsburgu. Nekega petka ga je obiskal poslanik deželnega vojvode. Za popotnico mu je Urh podaril pečeno kurje bedro, sel pa ga je

Levo: Kozjanska sveta Ana

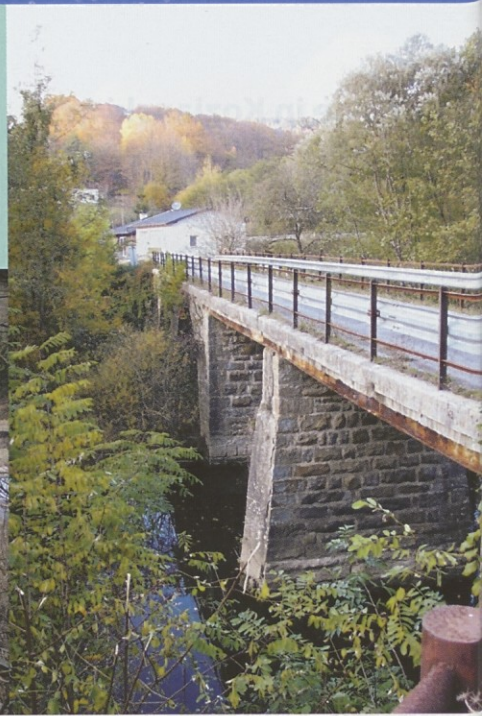
Desno: Kozjanski farau

Spodaj: Sveti Jožef z Valentinom in Tomažem

*Levo: Spomenik NOB
Desno: Most pri Elfanu
Spodaj: Domačija Žagar
s starim suhorskim mostom*

vojvodi zatožil, da ne spoštuje zapovedanega posta. Ko je hotel tožbo dokazati, se je izkazalo, da v torbi ni nosil kureline, pač pa ribo ... Svetih Donatov je več. Kozjanski slikar je očitno imel v mislih enega izmed rimskih vojščakov, ki je živel v 2. stoletju. Ko je legionarjem, ki so jih oblegali Germani, zmanjkalo vode, je prosil za pomoč krščanskega boga. Razdivjala se je huda nevihta in odgnala napadalce. Njegov razpoznavni znak so zato postale strele. Zaradi tega je nenavadno, da je leta 1988 strela udarila tudi v kozjansko cerkev. Poškodbe so zaradi velikih stroškov popravili le za silo. Zvonik je namesto kape dobil le betonsko ploščo. Cerkvene stene so se zaradi tega začele luščiti, tlak se razkrajala, s stropa pa so odpadli veliki deli ometa s poslikavami. Ohranila se je le še podoba Srca Jezusovega.

Vsi vaški problemi pa bodo rešeni, ko bodo izkopali zaklad, ki je še vedno skrit na Gradu, na 632 m visoki vzpetini severovzhodno od vasi. V bronasti dobi človeške zgodovine je tukaj živelo eno od takratnih številnih japonskih gradišč, v srednjem veku in za časa turških vpadov pa je stal grad Kozlovec. Od predzgodovinskega naselja so ostala le že skoraj razpadla nasutja flišnega kamena, od gradu pa praktično ni ničesar več. Grajske zidove je bilo pred prvo svetovno vojno še videti. Da so izginili, so menda bili krivi vaški otroci, ki so med pašo za zabavo valili kamenje po strmih pobočjih. Grajski portal so po pripovedovanju rešili tako, da so ga prenesli v Odolino pri Materiji. Da še danes najdemo kos zidu, moramo imeti veliko srečo.

Še večjo bi potrebovali pri iskanju zaklada. Vanj so nekoč skoraj vsi verjeli. Domišljijo o skritem bogastvu sta nekoliko ohladila dva tržaška študenta, ki sta se še v avstrijskih časih oglasila pri vaškem gostilničarju in mu plačala, da ju je popeljal na Grad. Imela sta neki skrivnosten papir, ki sta ga položila na več mestih na tla. Kjer bi se začel premikati, tam naj bi bil zaklad. Ker se

ni premikal nikjer, sta sklenila, da zaklada na Gradu ni. Kljub temu so tako Kozjanci kot Suhorci na Grad še nekajkrat odšli s krampi. Kozjanski grad sicer v arhivskih dokumentih ni izpričan. Gotovo ni bil nikoli fevdalna postojanka, saj so bili vaščani v preteklosti podložniki gradiča Odolina oziroma Odulne, kot so ga imenovali po domače. Morda je šlo samo za pristavo ali za zavetišče pred Turki, poimenovanje grad pa naj bi spodbudili tudi ostanki nekdanjega utrjenega gradišča.

Turki Kozjan morda prav zaradi gradu Kozlovca niso nikoli obiskali. Zato pa se vasi ni godilo nič bolje kot drugim brkinskim krajem. Kozjanci so živeli le od kmetijstva, posestva povprečne velikosti 8 do 12 ha pa posebnega blagostanja niso mogla zagotavljati. V hlevih so stali predvsem voli in krave. S konji so se postavljali samo pri eni hiši, namesto ovac pa so redili koze. Glavni prodajni proizvod so bile dolgo časa drva in suhe češpe, šele pozneje tudi drugo sadje in žganje. Veliko težavo je pomenila prometna izoliranost. Večina odjemalcev je bila v Trstu, tja pa je bilo treba potovati po velikem ovinku prek Tater, Mrš in Materije. Obisk Trsta je pomenil pustolovščino in praznik hkrati. Ker so zraven pogosto silili tudi otroci, so si očetje izmislili zgodbo, da na Kravem potoku živi baba z debelo zadnjico. Od popotnikov da zahteva, naj ji pihajo vanjo, sicer jih ne pusti mimo. Otročad je zaradi tega raje ostajala doma. Verjetno tudi takrat, ko so morali k maši. Kozjanska cerkev je bila samo podružnična, do fare v Brezovici pa je bilo treba hoditi dobri dve uri daleč. Cesto proti Vremski dolini so si vaščani naredili šele leta 1931. Nekaj let pozneje so na lokaciji »pri Elfanu« zgradili tudi sedanji rečni most. Ime je nastalo iz italijanskega »Alfonzo«. Tako se je imenoval gospodar tamkajšnje hiše, ki se je še v avstrijskih časih priselil iz Furlanije. Suhorci so gradnji poti sprva nasprotovali, saj je bila speljana čez njihova polja.

Kljub vsemu pa so Kozjane napredovale. Na vaškem platoju so se razkošatile hiše s trimetrskimi kolonami in poldrug meter široki portali. Kot Suhorci so si tudi Kozjanci omislili svoj »farau«, sveto znamenje ali morda svetilnik, vendar so jim ga po prvi svetovni vojni speljali ljubitelji starin, tako da ga sedaj lahko vidimo v Knežaku. Iz štirih družin v letu 1403 jih je v času med obema vojnama nastalo 40. Po zgledu sosedov so v letu 1913 začeli tudi s šolskim poukom. Pobudnik je bil domači trgovec Ivan Kovačič. Bilo je prav škoda, da je dotedanjo avstrijsko oblast po letu 1918 zamenjala italijanska. Če so odrasli zaradi trgovanja že poznali nekaj italijanskih besed, se je v veliki zagati znašla mladina, ki je morala obiskovati italijanski pouk. Učiteljice so prišle s Sicilije. Otroci so morali pozdravljati s fašističnim pozdravom in moliti za »dučēja« Mussolinija. O njem so slišali toliko dobrega, da je ena od učenk doma starše zaskrbljeno vprašala, le kaj bo z nami, ko bo »duče« umrl. Na odrasle take mladostne politične ljubezni niso vplivale. Ko so italijanske oblasti med drugim prepovedale javno rabo slovenskega jezika, so leta 1927 vaški fantje zaprli fašistične policaje v gostilno in jim slovensko prepevali vse do jutra. Za državljansko nepokorščino so Kozjanci na koncu plačali visoko ceno. Vas je bila med 2. svetovno vojno kar trikrat požgana. Prvič so jo požgali Italijani, potem pa dvakrat še Nemci. Celih je ostalo le sedem hiš. Del vaščanov so odpeljali v taborišča, drugi pa so se trudili skromno preživeti na pogorišjih. Kljub povojni obnovi in začetnemu optimizmu so 21. stoletje pričakali le redki. Vaške hiše so gorele tudi še po vojni. Starci so po pijači zadremali in ogenj je ušel njihovemu nadzoru. Zopet druge domačije so propadle, ker jih lastniki kljub zanimanju kupcev niso hoteli prodati, ker so upali na večji iztržek. Nekaterih niso niti pošteno obnovili. V eni izmed njih je dolga leta živel

zakonski par brez otrok. Bila je sicer pokrita, ni pa imela stropov in pozimi je bilo v njej peklensko mraz. Za popravilo sta stanovalca vse do smrti čakala na vojno odškodnino. Gospodar ni mogel mimo razgovora o njej, ob tem pa se je največkrat tudi razjokal. Kot drugi tudi on odškodnine ni dobil, pač pa so hišo začeli imenovati »pri Jokavcu«.

Mimo prazne hiše vodi некоč sporna, zato pa kratka pot v dolino reke Reke. Vozniki se je še sedaj malo bojijo. Pogosto je razorana zaradi nalivov, srečanja z drugimi vozili pa so težavna. V časih brez avtomobilov je za vaščane pomenila pravo olajšanje. Zaradi novega mostu so se na koncu z njo sprijaznili tudi Suhorci. Prej so za prevoze uporabljali pozimi zelo težavno cesto, ki je vodila tudi čez rečni most pri Žagarju. Tako se imenuje velika kmetija z mlinom in žago, ki je bila znana daleč naokoli. Njeno prvo stanovanjsko poslopje je bilo postavljeno že davnega leta 1588, pa še vedno stoji.

Viri

Koman, Stane; 1979: Kozjane, partizanska vas v Brkinih.- uredil avtor, Sežana
 Osnovna šola Pregarje; 2001: Partizanska bolnica Zalesje
 Pegan, Anton; 1902: Hieroglifi, klino- in križkrazpis v Slovincih, neobjavljeno gradivo
 Postojnsko okrajno glavarstvo; 1889: Postojna
 Premrl, Božidar; 2006: Učitelj Anton Pegan iz Vipavskega trga.- Vipavski glas št. 79
 Status animarum občine Brezovica, Župnijski arhiv Slivje
 Trebec, Nada: Potovanje po naših vaseh - Ostrožno Brdo.- Snežnik št. 153/2003
 Informatorji in svetovalci: Kristina Dekleva, Suhorje; Irena Požar, Božo Premrl, Ljubljana; Postojna; Milka Tavčar, Suhorje; Albin Vatovec, Postojna; Janez Volk, Suhorje; Jože Volk, Ostrožno Brdo.
www.suhorje.si

Besedilo in fotografije: Drago Kolenc, prof. psihologije

*Levo: Jožefa Vatovec v črni kuhinji
 Desno: Del hiše, imenovan »pod«
 Spodaj: Tanjakova domačija leta 2008
 Vse fotografije: Drago Kolenc*

Iz glasila Zadružne kraške banke "Skupaj"

SESLJAN

Tjaša Komac

V sklopu sodelovanja med revijama »Kras« in glasilom Zadružne kraške banke »Skupaj« v nadaljevanju objavljamo zapis sodelavke Tjaše Komac o kraju Sesljan, ki je bil natisnjen v letošnji 3. številki bančnega glasila.

Tam, kjer se kraška planota konča s strmo, marsikje prepadno morsko obalo, se ob lokalni cesti na pol poti med Trstom in Tržičem razteza mesto Sesljan. Sesljan, v italijanskem jeziku Sistiana, naselje z 2600 prebivalci, je del občine Devin-Nabrežina. Širom po Furlaniji-Juljski krajini in onkraj meje v Sloveniji je najbolj poznan kot priljubljeno poletno središče.

Arheološke najdbe dokazujejo, da je bil Sesljan prvič poseljen že v prazgodovini, ostanki rimskih naselij in pristanišča pa pričajo o prisotnosti starih Rimljanov na tem območju. Po mnenju zgodovinarjev naj bi bil prav Sesljan med prvimi območji v Tržaški pokrajini, kjer so prvič pristale rimske ladje. Iz rimskega imena Sixtilianum izvira tudi današnje ime kraja.

Ozemlje Sesljana je bilo več stoletij last devinskih gospodov. Predvsem v 16. stoletju je bil pogosto prizorišče bojov za nadoblast med Trstom in Devinom. Med prvo svetovno vojno je bila v Sesljanskem zalivu avstrijska mornariška baza. V drugi svetovni vojni so Nemci zaliv uporabljali kot podmorniško oporišče.

Dokler se Sesljan ni razvil v turistično in rezidenčno naselje, je bil majhen zaselek. V začetku 19. stoletja je bila tod ob pomembni trgovinski poti gostilna, naselje pa je tvorilo še nekaj kmečkih družin, ki so južno od naselja obdelovale zakupljeno zemljo, last devinskega grofa. Prebivalci so gojili predvsem trto. Imeli so tudi sadovnjake, oljčne nasade ter vrtove.

Zgodovinski podatki pravijo, da je leta 1813 v takrat še vasi živelo 28 ljudi, leta 1951 jih je bilo že vsaj 413, od tega približno polovica Italijanov. Število prebivalcev se je do leta 1961 podvojilo, saj so v tistem obdobju zgradili begunsko naselje San Mauro (Sveti Maver). Prav tako se je zaradi priselitev urbanega prebivalstva to število prebivalcev podvojilo do sedemdesetih let.

Sedaj k Sesljanu prištevamo tri dele: Stari Sesljan, v katerem še živi veliko Slovencev, naselje San Mauro z novim predelom, kjer prebivajo pretežno istrski begunci in drugi priseljeni Italijani, ter obmorski del (Sistiana mare) v Sesljanskem zalivu.

Nekoč pomembni gospodarski panogi kamninarstvo in trgovino je od konca 19. stoletja skoraj povsem nadomestil turizem. Prvi hoteli (Park hotel, Strandhotel) so v Sesljanskem zalivu zrasli že v času Avstro-Ogrske in tako kraj postavili na zemljevid naj-

priljubljenejših obmorskih letovišč avstro-ogrskega imperija. Tudi danes Sesljan polno zaživi prav v poletnih mesecih. Lepo urejene plaže in bogata ponudba nočnega dogajanja (zabave) privablja številne goste iz Italije in Slovenije, veliko pa je tudi Avstrijcev in Nemcev. Za Slovence iz severne Primorske je Sesljan najbližje urejeno obmorsko kopališče in zato kot nalašč za enodnevne izlete. Nad Sesljanskim zalivom se pričinja znana Rilkejeva pot, ki vodi do Devinskega gradu. Na njej lahko sprehajalec uživa v čudovitem razgledu ter si ogleda vrsto zanimivih kraških pojavov.

Tjaša Komac, sodelavka glasila Zadružne kraške banke »Skupaj«

V Sesljanu ima v stavbi z ulično številko 4 svojo poslovalnico podružnica Zadružne kraške banke, ki jo vodi Nicoletta Sossi. Obiščete jo lahko od ponedeljka do petka med 8.20. in 13.20. uro ter med 14.35 in 16.05 uro.

Povezovanje in sodelovanje turističnih ponudnikov

DOBROTE S KRASA IN BRKINOV

Olga Knez

Sekcija za gostinstvo in turizem ter živilsko dejavnost pri Območni obrtno-podjetniški zbornici Sežana je na pragu jeseni izdala katalog »Dobrote Krasa in Brkinov – Povabilo na pokušino«. Edicija sodi poleg petih kulinaričnih delavnic, ki bodo vse do začetka prihodnjega leta, in drugih skupnih promocijskih projektov, v okvir projekta »Vonji ter okusi Krasa in Brkinov«, ki je financiran s pomočjo Leaderjevega programa razvoja podeželja RS za obdobje 2007–2013.

V Hotelu Maestoso v Lipici so 30. avgusta predstavili najnovejši katalog, ki predstavlja prvo aktivnost projekta Vonji ter okusi Krasa in Brkinov, sofinanciranega iz sredstev Leader, bogato kulinarično ponudbo in delavnice kot tudi razstavo. Predstavitev, ki jo je organizirala sežanska Območna obrtno-podjetniška zbornica v sodelovanju z Občino Sežana in Občino Hrpelje-Kozina, je vodil moderator Toni Gomišček. Poleg gostincev in predstavnikov ministrstev so se jo udeležili še predstavniki turizma: JZ Park Škocjanske jame, JZ Kobilarna Lipica, Štanjela, kraljica terana, kraške in brkinske narodne noše, vitezi vina, graščak in graščakinja z gradu Štanjel, dresurni jahači iz Lipice, vodiči iz Škocjanskih jam, mojstri kulinarike iz ekipe Terra Carsus, čebelarji in kar pet rezalcev pršuta.

Zbrane so pozdravili: predsednik sežanske obrtne zbornice Milan Škapin, sežanski župan Davorin Terčon, podžupan občine Hrpelje-Kozina Peter Boršič, predstavnica sektorja za varno hrano pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Mira Kos Zupanc, tajnik Slovenskega deželne gospodarskega združenja iz Trsta Davorin Devetak in predsednik trgovinske sekcije omenjenega združenja iz Trsta Edvin Mezgec, predsednik Sekcije za gostinstvo in turizem pri Obrtno podjetniški zbornici Slovenije Mate Matjaž, pomočnik direktorja Kobilarne Lipica, odgovoren za marketing in prodajo Bogdan Capuder, direktorica JZ Park Škocjanske jame dr. Gordana Beltram in kraljica terana Maruša Rogelja. Dr. Stanislav Renčelj je predstavil katalog, predsednica sekcije gostincev Katja Skok je orisala bogato dejavnost sekcije v okviru projekta Vonji ter okusi Krasa in Brkinov, o kulinaričnih delavnicah, ki potekajo v okviru omenjenega projekta, pa je spregovoril koordinator kulinaričnih delavnic Peter Patajac.

Uradni del je s predstavitvijo zaščitene izdelke Krasa in Brkinov ter domače in umetnostne obrti sklenil

Omizje za predstavitev kataloga Dobrote Krasa in Brkinov so oblikovali (z leve na desno): Peter Patajac, Katja Orel, Tomi Gomišček, Nataša Hočevnar in dr. Stanko Renčelj.

dr. Stanislav Renčelj. Srečanje se je končalo po pokušini kraških in brkinskih dobrot, med katerimi seveda nista manjkala oba kraška aduta – kraški teran in pršut.

V okviru dosedanjih skupnih promocijskih nastopov, ki so jih organizirale kraške in brkinske občine ter sežanska Obrtno podjetniška zbornica, se je 2009 leta rodila zgodba za Kraško brkinsko pravljico. K temu so pripomogli nastopi ob občinskih praznikih, tržnice, Mesec kraške kuhinje, Okusi Krasa, Dnevi špargljev, Kuhinja letnih časov, udeležba na sejmi Turizem in prosti čas, Mednarodni obrtni sejem v Celju, mednarodni nastopi kulinaričnih mojstrov, združeni v skupino Terra Carsus, idr. V teh letih se je uveljavljal Kras kot enoten prostor, ki povezuje gostince na slovenskem in italijanskem delu Krasa. Naslednje leto je bilo sodelovanje okrepljeno z aktivnostmi v projektu z naslovom »Sledite nam po pravičnih poteh Krasa in Brkinov!« Na osnovi pozitivnih partnerskih izkušenj ter projektnih učinkov so se partnerji v projektu odločili projekt predstaviti na turističnih sejmi nadgraditi z organizacijo tematskih usposabljanj, namenjenih prebivalstvu, strokovnemu osebju ter zainteresirani javnosti za potrebe razvoja podeželja. Tako je letos nastal projekt Vonji in okusi Krasa in Brkinov, ki je sestavljen iz treh vsebinskih sklopov. Ti so: usposabljanje prebivalstva in strokovnega osebja za potrebe razvoja podeželja; nastop na sejmu z namenom sodelovanja in povezovanja različnih sektorjev ter panog in izdelava promocijskega gradiva in gradiva za usposabljanje.

Gostinci so se tako opogumili in v sliki in besedi predstavili svojo tipično ponudbo kraško-brkinskih jedi. Predstavitev sloni na spoštovanju tradicije in na uveljavljanju mladih nosilcev gostinske ponudbe. Posamezni gostinci opozarjajo nase s ponudbo ročno rezanega pršuta. Na pristnost in domačnost vabi nov znak »Ročna reznja

V ponudbi kraških in brkinskih dobrot nastopajo ne le vinarji in pridelovalci kraškega terana ampak tudi drugi ponudniki, kot so kraljica terana Maruša Rogelja, grof in grofica iz Štanjela Jožef in Marija Švcagelj, pridelovalci brkinske slivovke, čebelarji, Kmetijska svetovalna služba in Društvo kmetič sežanske regije.

Dobrote Krasa, med katere sodijo tudi kraški kuhani štruklji, so okusili tudi čebelarji in člani sežanskega čebelarskega društva, ki letos praznuje stoto obletnico svojega delovanja.

S kraljico terana Marušo Rogeljo z vinogradniške kmetije Petelin Rogelja iz Tomaja sta nazdravila tudi predstavnika gostincev pri Tržaškem deželnem gospodarskem združenju Edvin Mezgec (na levi) in Edi Lalovič (na desni).

Predstavniki sežanske vinske kleti Vinakras (z leve na desno): enolog Boštjan Zidar, direktor Marjan Colja, vodja prodaje vin Branimir Gasparini in pospeševalec prodaje ter organizator degustacij Peter Boršič so predstavili vino Rosé.

pršuta«, ki je prvič predstavljen prav v katalogu. V katalogu so predstavljeni tudi zaščiteni proizvodi. Katalog, ki je izšel v štirih jezikih (poleg slovenščine še v italijanščini, angleščini in nemščini) v nakladi 10 tisoč izvodov, prinaša veliko novih informacij. Posebej velja opozoriti na prevode zaščiteneh proizvodov, ki bodo prispevali k njihovi prepoznavnosti in uveljavitvi.

S katalogom želijo Kraševci in Brkinci nastopiti na ciljnih tržiščih, informacijskih točkah, potovalnih agencijah idr. Ob udarnem skupnem nastopu s svetovno znanimi Kobilarno Lipica, Škocjanskimi jamami in Štanjelom, biserom kraške arhitekture, je njihova skrb, da obiskovalci spoznajo igrivost Kraševcev in Brkincev ter okusijo pršut, teran, joto, štruklje, frtalje ter da lahko kupijo Kraški pršut, Kraški med, Kraški brinjevec, Brkinski slivovec in izdelke domače obrti iz kamna ... Pravljica postaja realnost!

Poleg že omenjenih partnerjev pri nastajanju kataloga in pripravi projekta so sodelovale še Lokalne akcijske skupine (LAS) Krasa in Brkinov in Območne razvojne agencije (ORA) Krasa in Brkinov. Sredstva za uresničitev projekta so iz programa Leader, lastna sredstva pa so zagotovile Občina Sežana in Občina Hrpelje-Kozina ter Obrtno podjetniška zbornica Sežana. Skrbnik projekta je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Celotna vrednost projekta Vonji in okusi Krasa in Brkinov presega 33.500 €, od tega je sofinanciranih sredstev iz programa Leader več kot 25.000 €, partnerji pa so zbrali več kot 8.000 €.

Največ zaslug za izpeljavo projekta ima Sekcija za gostinstvo in turizem ter živilsko dejavnost pri sežanski Območni obrtno-podjetniški zbornici, ki jo vodi Katja Skok. Sekcija šteje 86 članov, ki so predstavljeni v omenjenem katalogu. Omenjena sekcija je ena izmed najbolj aktivnih sekcij zbornice. Vodstvo sekcije daje velik poudarek promocijskim aktivnostim. V ta namen se povezujejo z gostinci iz Slovenskega deželnega gospodarskega združenja iz Trsta, s Slovensko gospodarsko zvezo iz Celovca, z Društvom za razvoj kmetijstva in turizma Planta, s turistično informacijskimi centri in z vsemi večjimi gospodarskimi subjekti na področju turizma. Medtem ko že vrsto let uspešno sodelujejo na raznih sejmih, bodo letos prvič nastopili s tržaškimi gostinci v Celovcu. Člani njihove sekcije so tudi mojstri kulinarične ekipe Terra Carsus, ki je osvojila številna evropska in svetovna priznanja na kuharskih olimpiadah in drugih kulinaričnih tekmovanjih. Ob katalogu je sekcija letos pripravila tudi sklop petih delavnic s področja kulinarike. Prva izmed delavnic je bila 6. septembra v Lipici z naslovom »Poroka terana s pršutom«. Sledila je delavnica o spoznavanju plodov in zelišč in o njihovi uporabnosti v vsakdanji prehrani in pripravi jedi. Bodo pa še delavnice o pripravi sladice iz kakijev in kostanja in češpovih njokov (sredi oktobra), delavnica o spoznavanju ohrovtu in zehlene (sredi novembra) in delavnica o kolerabi in o jedeh s kolerabo (januar 2012).

Organizatorji so pripravili prijeten večer, ki bo nedvomno pripomogel k prepoznavnosti kulinarike Kraševcev in Brkincev, ki se zavezujejo razvijati in ohranjati njene tradicije ter strokovno promovirati njene izvirne značilnosti.

Sodelavke Kmetijsko gozdarskega zavoda Nova Gorica (z leve) Tjaša Jug, Milena Štolfa in Majda Brdnik so v družbi enologa sežanske kleti Vinakras Boštjana Zidarja v zadružnem vinogradu pri cerkvi Device Marije Oberšljanske pri Komnu porezale vzorec grozdja za meritev njegove sladkorne stopnje.

Bili so med glavnimi na trgatvi letošnjega refoška za pridelavo terantona. Z leve na desno: Jurij Grgič, Majda Brdnik, Marjan Colja, prof. dr. Slavica Šikovec, dr. Miran Vodopivec, dr. Mojmir Wondra, Milena Štolfa in Boštjan Zidar.

Pridno so pobrali zadnje grozje refoška za teranton v vinogradu zadruge Vinakras tudi njeni sodelavci s svojim direktorjem Marjanom Coljo in z enologom Boštjanom Zidarjem.

Vrhunsko arhivsko vino Teranton je pridelano iz posebej odbranega, odlično dozorelega grozdja sorte refošk, ki raste na izbranih legah. Grozdja druge zvrsti ni v terantonu. Za letnik 2003 je značilno, da ima 13,3 odstotka alkohola, 7,3 g/l skupne kisline in da so grozdje najboljše kakovosti potrgali ročno v oktobru. Na maceraciji je bilo 21 dni, nato pa je zrelo v hrastovih sodih. Po barvi je temnorubinasto z rahlo opečnatimi odtenki. Odlikuje ga bogata, intenzivna, zelo obstojna cvetica, ki spominja na sušene slive, zrele robidnice in vanilijo. Po okusu lahko uživamo v plemenitosti, polnosti in harmoniji, ki jo to vino dobi z daljšim zorenjem v hrastovih sodih. Teranton priporočajo k mesnim jedem s pikantimi omakami, k divjačini in jedem na žaru ter k pikantinim in zrelim sirom. Ponudi se ga ohlajenega na 16 do 18 stopinj Celzija.

V vinogradih zadruge Vinakras

POZNA TRGATEV BO OMOGOČILA VRHUNSKO VINO

Olga Knez

Ko se Kras že preoblači v rdeče jesenske barve in so vinogradniki že končali trgatev, so se v sežanski kleti Vinakras odločili, da izkoristijo sončno vreme in počakajo s trgatvijo, da bi zares pobrali najkvalitetnejše grozdje sorte refošk, iz katerega iztiskajo mošt za vrhunsko arhivsko vino teranton. V začetku oktobra (3. 10.) so izkoristili čas in na trgatvi na posestvu v Komnu, v okolici cerkve Device Marije Oberšljanske, potrgali še zadnje grozdje za te namene.

Letos so potrgali 8 ton grozdja za teranton z izbranih leg kraških vinogradov. »Izbirali smo samo zdravo grozdje, ki vsebuje najmanj 85 Oechslejevih stopinj (Oe) sladkorja. Letos nam je bila trgatev naklonjena, saj je grozdje za teranton imelo zelo visoko sladkorno stopnjo, kar 104 stopinje Oechsleja,« je med trgatvijo pripovedoval direktor sežanskega Vinakrasa Marjan Colja in nadaljeval: »Ker pa ni vsako leto primerno za trgatev terantona, ga tudi vsega naenkrat ne damo v prodajo, ampak gre v prodajo postopno. In sicer ga prodamo letno približno tisoč butelj, predvsem na slovenskem tržišču (v enotekah in vinskih trgovinah). Sedaj je v prodaji teranton iz leta 2003, prav tako iz stoodstotno posebej odbranega, odlično dozorelega grozdja sorte refošk, ki raste na izbranih legah. Tudi tisto grozdje smo ročno potrgali v oktobru in je po 21-dnevni maceraciji dozorevalo pet do šest let v lesenih sodih iz hrastovine. Letos smo pobrali 900 tisoč kilogramov grozdja, kar je 15 odstotkov manj od načrtovanega. Iz njega bomo pridelali približno 750 hektolitrov vina. Sicer pa imamo sklenjenih pogodb za približno milijon kilogramov grozdja s 170. pogodbeniki oziroma vinogradniki.«

Direktor Colja, ki je prišel v zadrugo pred približno petimi leti, in sodelavci se trudijo povečevati kakovost in uspešnost podjetja. Izmed zaposlenih mu je desna roka enolog Boštjan Zidar, ki je letos od dr. Mirana Vodopivca

prevzel funkcijo predsednika Konzorcija kraških pridelovalcev terana.

Med udeleženci trgatve za teranton je bil poleg zašlužnih prof. dr. Slavice Šikovec in prof. Mojmirja Wondre, predstavnic novogoriškega kmetijskega zavoda Tjaše Jug, Majde Brdnik in Milene Štolfa in vodje komenskega posestva Jurija Grgiča tudi sežanski enolog Boštjan Zidar. Žal se zaradi drugih obveznostih trgatve nista udeležila komenski župan Danijel Božič in kraljica terana Maruša Rogelja. Trgatev so se udeležili tudi nekateri poslovni partnerji in predstavniki sredstev javnega obveščanja. »Trgatev je bila letos lepa in refoški za teran so lepo dozoreli. Trgatev smo začeli pol meseca prej in jo tudi prej končali, vendar smo zaradi levega vremena počakali na optimalno dozorelost grozdja, da so dozoreli tanini in drugi parametri (optimalna dozorelost grozdja), da bomo podaljšali maceracijo – kontakt grozdnega soka z jagodno kožico – in dobili lepe osnove mladega vina, ki bo zrelo daljši čas v lesenih posodah – v velikih hrastovih sodih in nato še v barique sodčkih,« je povedal Zidar. Zbrane pa pospremil še z bedami, da je letošnja jesen radodarna in da prav narava ter sončno vreme polepšata in poplačata trud vinogradnikov tudi iz prejšnjih let. Kajti vsako leto ni primerno za trgatev, namenjeno terantonu. V zadnjih petih letih, odkar sta pri Vinakrasu novi direktor Colja in enolog Zidar, so grozdje za teranton trgali v letih 2006, 2008 in 2009, sedaj pa je na tržišču teranton letnik 2003. V enoteki hranijo še nekaj najstarejših steklenic terantona letnik 1980.

Grozdje za teranton so letos trgali prav iz vinogradov, ki so letos stari 31 let. Toliko let slavi tudi teranton sežanskega Vinakrasa. Ker je vinograd pri cerkvi Device Marije Oberšljanske že star, ga nameravajo obnoviti z najsoodnejšimi vzgojnimi oblikami, ki bodo zagotavljale visoko kakovost vin in skoraj v celoti strojno obdelavo (razen rezi in trgatve). Sicer pa v Vinakrasu obnovijo približno 5

hektarov vinogradov letno, saj se zavedajo, da osnova za pridelavo dobrega vina prihaja prav iz vinogradov. Ker jim skrb za zdravje potrošnikov in odnos do narave nista tuja, so se vključili v integrirano – naravi prijazno pridelavo grozdja.

Svoje zadovoljstvo spričo izjemne trgatve pa je enolog Boštjan Zidar sklenil z mislimi: »Vino je človekov popotnik, ki nas spremlja v vseh življenjskih situacijah in dogodkih od rojstva, prek poroke do smrti ... Naj zaključim z Avgustinusovim citatom: V mnogih primerih potrebuje človek vino, ker krepi oslabele želodec, briše mračnost in žalost, odžene utrujenost duše, prinese veselje in spodbudi prijateljski pogovor.« Potem je skupaj s strokovnjakinjami novogoriškega novogoriškega kmetijskega zavoda odbral jagode za meritve sladkorne stopnje.

Kraško vinogradništvo in vinarstvo ima dolgo tradicijo in tudi klet Vinakras Sežana se že vrsto let ukvarja s to dejavnostjo. Najstarejši podatki o kleti segajo v leto 1861, ko je bila zgrajena velika velbana klet iz klesanega kamna in prav letos praznujejo 150 let njene ustanovitve. Danes je v njej prelep degustacijski prostor, namenjen raznim prireditvam in turističnim obiskom. Eden izmed takih je bil pred letošnjo že 43. športno navtično prireditvijo Barkovljanka, ko sta Občina Sežana in Občina Zgonik v okviru programa čezmejnega sodelovanja istega dne, kot je bila trgatev terantona v Komnu, predstavili projekt »No borders Team« – jadnico s čezmejno italijansko-slovensko posadko, ki se je že drugo leto zapored udeležila Barkovljanke. Ta namreč pomeni največji športno-kulturni dogodek na Tržaškem in privablja že vrsto let številne obiskovalce iz vse Evrope.

»Vinorodni okoliš Kras, ki je med štirimi vinorodnimi okolišji vinorodne dežele Primorske najmanjši, ima 603 hektarje vinogradov, od tega jih je več kot 75 odstotkov posajenih z refoškom,« pravi strokovnjakinja za vinogradništvo na sežanski Kmetijski svetovalni službi, inženirka

Majda Brdnik. Na Krasu deluje več kot 900 vinogradnikov. Sežanska vinska klet ima zasajenih 50 hektarjev vinogradov v okolici Komna (dva velika nasada pri cerkvi Device Marije Oberšljanske in na posestvu Girovci pri Svetem, od koder je prvi teranton šel na trg leta 1980). Prav dolgoletna tradicija in zaupanje kraških kmetov sta pripomogla, da je prav sežanska klet postala največja klet kraškega vinorodnega okoliša.

Oče terantona dr. Miran Vodopivec, ki je laboratorijske poizkuse prenesel tudi v življenje in je avtor študije »Kako pridelamo dobro vino« in knjige o teranu, je povedal: »Idejo o arhivskem vinu sem dobil v Italiji, ko sem bil mednarodni degustator v Veroni. Predstavil sem jo takratnemu direktorju zadruge Ivanu Pangosu in že davnega leta 1980 smo potrgali en vagon (10 tisoč kilogramov) grozdja ter iz njega iztisnili 4 tisoč litrov terantona, ki smo ga pretakali in ga štiri leta dozorevali v lesenih sodih. Ko je vino dozorelo, je bilo bogato, polno in mineralno. Dosegli smo dobre ocene oziroma oznako šampiona na Dunaju. Bili smo prvi na Primorskem, ki smo za rdeča arhivska vina ne samo pobirali nagrade in priznanja, ampak smo taka vina tudi nudili na tržišče. Šele pozneje so arhivska vina na tržišče plasirale še druge kleti, kot so Vipava in Goriška Brda.«

Teranton kot tudi teran in druga kraška vina sežanskega Vinakrasa dosegajo v zadnjih letih različne vidne nagrade in priznanja na domačem tržišču in na tujih tržiščih. Tako je teranton v letih od 2003 do letos (2011) prejel kar 24 priznanj. V letošnjem letu je teranton letnik 2003 prejel kar štiri zlate medalje (Sejem Gast Split, Vinistra Poreč, Mednarodni kmetijski sejem Novi Sad in Vino Slovenija – Gornja Radgona) ter priznanje Decanter.

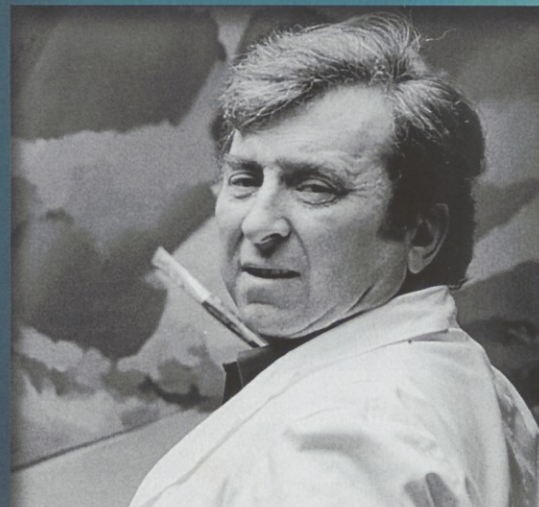
Besedilo in foto: Olga Knez, sodelavka revije Kras

Letos mineva 80 let od rojstva priznanega slikarja Silvestra Komela, ki je s svojim obsežnim slikarskim opusom vidno zaznamoval tako goriški kot širši slovenski prostor in se pomembno zapisal v zgodovino slovenskega modernega slikarstva.

Po razstavah v Novi Gorici in Gorici

HOMMAGE SLIKARJU SILVESTRU KOMELU

Pavla Jarc

Ko se danes ponovno soočamo s Komelovo ustvarjalnostjo, smo na eni strani zavezani že tolikokrat zapisanim strokovnim pogledom in ugotovitvam iz preteklosti, po drugi strani pa nas njegove slike vselej znova in drugače nagovarjajo ter silijo k razmišljanju in ponovnemu ovrednotenju njegovega bogatega slikarskega opusa.

V generaciji umetnikov, ki so se na slovenskem likovnem prizorišču uveljavili v začetku sedemdesetih let 20. stoletja, zavzema Silvester Komel mesto enega izmed najbolj samosvojih in izvirnih ustvarjalcev, čigar dela so bila vse prevečkrat po krivici prezrta, morda tudi zaradi pozicije »umetnika na robu« oziroma nje-

gove odmaknjenosti od centra umetniškega dogajanja. Tega se je vseskozi tudi sam zavedal in v pogovoru s Stanetom Bernikom, avtorjem prve in edine umetnikove monografije (Mladinska knjiga, Ljubljana, 1985) tudi priznal: »Če živiš malo odmaknjen od sveta, je težko biti ažuren, sodoben, tak, kot je treba biti v pravem trenutku. Morda je to stiska, ki me daje vseskozi; mislim na to odmaknjenost. Zato sem menil, da je boljše ostati zvest samemu sebi, dokler ti to notranja energija omogoča.«

Komeljeva ustvarjalna pot se je začela v šestdesetih letih 20. stoletja, ko je bil sprva še vezan na določene tipične motive iz rodne kraške pokrajine (skupek hiš, vrtače, griči, zapuščeni kamnolomi, kamnite stene ...), a

Neskončno presnavljanje, 1970
akril in olje na platnu, 143x200,

Silvester Komel se je rodil 5. septembra 1931 v Rožni dolini pri Gorici. Na Akademiji likovnih umetnosti v Ljubljani je študiral slikarstvo pri profesorjih Gabrijelu Stupici in Mariju Preglu. Diplomiral je leta 1958. Svojo prvo razstavo je imel leta 1960 in do svoje smrti je sodeloval na številnih samostojnih in skupinskih razstavah po Sloveniji, tedanji Jugoslaviji in drugod v tujini.

Bil je učitelj likovnega pouka in se je poleg slikarstva ukvarjal tudi z uporabno grafiko. Leta 1975 je prejel Bevkovo nagrado za slikarstvo in pedagoško delo v Novi Gorici, leta 1981 pa še nagrado Prešernovega sklada za slikarstvo. Umrli je 24. decembra 1983 zaradi srčne kapi pred svojim domom v Rožni dolini. Pokopan je v družinski grobnici na pokopališču v Šempetru pri Gorici.

to realistično krajinarstvo je kmalu doživelo radikalno preobrazbo in prešlo v prostor čiste individualne imaginacije, v abstraktno likovno izražanje, ki je doživelo vrhunec v sedemdesetih letih. Umetnik se je osredotočil na slikovno polje, ki je postalo konstelacija temeljnih likovnih elementov; v ospredje njegovega ustvarjalnega procesa je stopila barva. Z odločnimi barvnimi nanosi, s kombinacijo skladnih, pretežno toplih barvnih tonov in modre barve v različnih odtenkih, je Komel ustvarjal razgibane, dramatične kompozicije, ki se pred nami nenadoma silovito razprejo in nas povlečejo v neke brezmejne, neraziskane daljave. Pri tem je zanimivo opazovati tudi svetlobo, ki se vselej razširja iz ozadja proti poudarjenemu svetlobnemu centru, na sliki rojeva novo globinsko atmosfero in simbolizira nam tako oddaljeno, neznano kozmično pokrajino. Svetloba je v strukturi slike pojmovana kot temeljni vir razodetja, izbruh energije, katarza; skratka kot bistven element pojavnosti. V tako dinamično, vesoljno dogajanje pa je umetnik očitno hotel aktivno vključiti tudi gledalca, ki ob teh impozantnih razpoloženskih krajinah začuti pravo estetsko ugodje, a hkrati nastopa kot razmišljujoči »družbenokritični subjekt«, ki se zave svoje majhnosti znotraj neskončnega Univerzuma.

Komelove kompozicije so tudi iluzija, pogled v neznano, so skozi barvo in žarišča svetlobe pogled v kozmično prostranost, ki nam ga slikar z izrazito osebno pogojeno likovno govorico in optimizmom razpre, da tudi mi lahko vstopimo v središčno slikarsko dogajanje ter odkrivamo in spoznavamo nove oddaljene prostore naše zavesti.

Na podlagi vseh omenjenih likovnih značilnosti slikarjevega rokopisa stroka njegovo slikarstvo uvršča v tok abstraktnega iluzionizma. Stane Bernik v monografiji zapiše, da »Komel vsekakor sodi med tiste slovenske pripadnike te usmeritve, ki je s svojimi deli iz začetka sedemdesetih let uveljavil najbolj osebno, povsem avtonomno govorico abstraktnega slikarstva pri nas. Četudi je kritika pozneje opredelila Komelovo ustvarjalnost z nekoliko natančnejšim poimenovanjem abstraktni iluzionizem, je bilo že ob

njegovem prepričljivem nastopu v Ljubljani jasno, da sodi po svoji doživljajski pričevnosti v tisti odvod sodobne abstrakcije, ki je bila dostikrat označena kot lirski, sicer ne vselej zanesljivim, vendarle v našem primeru pomensko vsekakor ustreznim pojmom.«

Nedvomno je, da za Komelom ostaja izjemno dragocen opus, v katerem se zrcalijo lastne vizije in pogledi na svet in v katerem je analiziral slikarski medij ter raziskoval tista temeljna slikarska vprašanja, ki so aktualna še danes. Že na začetku svoje ustvarjalne poti je v pogovoru s Sandijem Sitarjem za revijo Primorska srečanja leta 1968 izjavil: »Slikati nameravam dalje od slike do slike: čim bolj spontano, čim bolj neodvisno od mode v svetu, čim bolj zvest sam sebi in svojim problemom,« in takšnemu načinu slikanja je ostal zavezan vse do konca. Ob pogledu na Komelove slike se mi nehote vsiljuje misel slikarja Tuga Šušnika, ki je v katalogu ob svoji razstavi v Mestni galeriji Nova Gorica zapisal, da je »abstrakcija svoboda. Svoboda za gledalca in svoboda za ustvarjalca.«

Na Goriškem smo se Silvestru Komelu poklonili s pregledno razstavo v Mestni galeriji Nova Gorica in v galeriji Kulturnega doma v sosednji Gorici (razstavi sta bili na ogled od 2. do 23. septembra). Tam smo se srečali z njegovimi stvaritvami pretežno iz družinske zapuščine, v kateri so ključna dela iz vseh njegovih ustvarjalnih obdobij. Ob razstavi je izšel obsežen katalog z esejem umetnostnega zgodovinarja dr. Milčka Komelja, v katerem je ponovno ovrednotil vlogo in pomen Komelove ustvarjalnosti v slovenskem prostoru. Morda ta pregledna razstava zopet odpira tudi strokovno diskusijo o Komelovi ustvarjalnosti in obuja idejo o zagotovitvi primerne razstavnega prostora za vzpostavitev stalne postavitve njegovih del na Goriškem. To bi si umetnik v tem okolju, iz katerega je črpal svojo ustvarjalno moč in kjer je pustil neizbrisen pečat, vsekakor zaslužil.

Vzvalovani horizont, 1972
akril in olje na platnu, 100x143,

*Uvodna beseda ob otvoritvi jubilejne razstave
Silvestra Komela v novogoriški Mestni galeriji*

SLIKAR BARVITIH KOZMIČNIH PROSTRANSTEV

Milček Komelj

Slikar Silvester Komel, ki se ga ob jubilejnem letu njegovega rojstva s spoštovanjem spominjamo, je krajinsko izročilo slovenske umetnosti na novo razširil s pogledom v nebo, v svoji povezavi zemlje in neba pa je realna motivna izhodišča povzdignil v abstraktne sfere ter naslikana dogajanja dematerializiral v lirično ekstatične in ponekod celo himnično vznesene ustvarjalne privide.

Likovno je temeljil na kromatskem žarenju barv ter motivno temeljno izhajal iz doživetja rodne goriške krajine, ki ga je v pravem ustvarjalnem zanosu preobrazil v poetično vizijo, razširjeno v kozmos, in jo s svojo svetlobo razprl v nebesna prostranstva onkraj videne realnosti. V ta prostranstva je usmeril svojo stvariteljsko silo kot izraz strmenja, ki ga prešinjajo ali mu zastirajo razvidnost vsakršne ovire in notranje napetosti, in zato je lahko na svojih platnih, zazrtih v prostorsko globino, sublimirano upodabljal eksistencialna in hkrati kozmična stanja, v katerih ob poetično ubranih prividih pogosto dominira tudi dinamičen, že kar dramatičen

konflikt. Tudi tega pa umetnik zanesljivo usklaja v razgibana ravnovesja življenjskih oziroma kozmičnih energij, ki mu jih v sunkoviti gradnji potez in barvnih gmot oživljata svetloba in barva.

Tako slikarstvo se je iz Komelovega začetnega krajinarstva šestdesetih let v sedemdesetih letih 20. stoletja že kar samoumevno preusmerilo v abstraktnost; vendar je umetnik pri tem motivno konkretnost sprva le abstrahirал; v jedru svoje ustvarjalnosti pa je izoblikoval lasten slikarski jezik iz ploskovnih abstraktnih nanosov, s katerim je zmozel na platna na novo in samovoljno priklicati globinsko aluzijo narave in predvsem neba, in zato je njegovo slikarstvo še naprej ostalo vseskozi tudi aluzivno oziroma asociativno, duhovno prežeto s ponotranjeno dojetim virom iz neizčrpne narave in odprto v daljave, tako kot je bilo v času nebesnih odkritij v baročnem iluzionističnem slikarstvu odprto nebo, obljudeno z bogovi, angeli in svetniki. Zato so ga pisci ob vsej neulovljivosti umetnosti v terminološke omejitve inventivno opredelili kot abstraktni iluzionizem, kajti Komelove podobe so same po sebi tudi iluzije, ki pre-

dirajo ozke meje vidne realnosti kot sanjsko fantastični prividi, ki izhajajo iz doživljanja sveta in življenja na zemlji, vendar so usmerjeni navzgor, v nebo in v atmosfersko globino daljav – kot na iluzionistično poslikanih stenah, ki se razkrivajo skozi zastore barv, skozi plasti barvnih nanosov, in se odpirajo v vedno nova, še nevidena prostranstva.

Tak siloviti Komelov »iluzionistični« izbruh se je porodil eruptivno in spontano, četudi ga je umetnik usmerjal in pripravljaj na bolj realističnih, a tektonsko razčlenjenih, informelsko razbrázdanih in svetlobno prežarjenih pokrajinskih osnovah, ob katerih spočetka najbrž še ni sanjal o nebesnem razgledu, ki so mu ga prav ta zgodnejša dela pozneje odprla s svojimi dotedanjimi slikarskimi zasnovami in predpostavkami. Že prvotno slikovito utripanje na tektonskih ploskvah pa je umetnik usmerjal v kompaktnjšo trajnost, v osončnost, ki se zaje v kamnite zidove ali portale in zlepa ne ugasne, tako kot je v poznejših trajnostnih, širokih planjavah in zastorih ter prostranstvih nebâ s svojimi diagonalami in stopnjevanji ohranjal dinamiko, ki sporoča, da se umetnikova sproščenost rojeva iz dramatičnega nemira, s katerim se kot sence nevidnih zračnih demonov spreletavajo odrezavo odločne ali gibke sunkovite geste, in da je njegov ustvarjalni proces usmerjen v

stopnjevanje in dokončno nedosegljivo ravnovesje. To ravnovesje pa se razblinja le v naročju brezbrežne, a nikoli ne od spremenljivih virov narave odtrgane luči, in zato se Komelovi širni barvni razgledi niso nikoli umirili v docela enovito in vsaj navzven mirujočo ali izrecno kontemplativno, vase potopljeno in docela nezemeljsko in negibno barvno ploskev, ampak ohranjajo v sebi – kot impulziven utrip umetnikovega srca – ves slikarjev dramatičen nemir, pogosto presijan tudi v bolj lirično sproščenost. V tem razponu pa živí utrip življenja, umetnikov življenjski nemir, ki atmosfersko dogajanje spreminja v izraz slikarjevega duhá, njegovih vzgibov, dilem in hrepenenj, predvsem pa v emanacijo težnje po prodoru skozi zemeljsko konkretnost v sfere večno razgibanega notranjega dogajanja v človeku, ki je videti kot spremenljivo življenje nebâ s sončnimi žarišči, zeleno naravno svežino, sinjo modrino in rdečimi večernimi sijaji, v katerih se nemir barv in slikovito razpiranje sproščenih linij zaganjata v neizmerno globino onstran prostorskih odrival, v samo v neskončnost potopljeno barvno atmosfero, v kozmično kraljestvo svetlobe in barve.

Ker je Komel avtentično doživel svet s pogledom, ki si je osvojil abstraktne slikarske izkušnje za uresničitev docela lastnega videnja, je lahko njegova

*Možnosti za obstoj, 1982
akril in olje na platnu, 100 x 120 cm.*

*Izstopanje iz danega, 1972
akril in olje na platnu, 145 x 200 cm.*

umetnost v svojih likovnih procesih zaživela scela in v vsej svoji monumentalnosti; vse njegove slike pa v bistvu upodabljajo življenjske procese: proces prodiranja svetlobe v neskončnost, proces postopnega poglobljanja naravnega prostranstva, ki človeka na zemlji poveže z daljavami nebâ, tako kot so te daljave nekdanj pritegovale že romantične ustvarjalce, sloneče na robu previsov in vrhov ali neizmernih obzorij, a pri Komelu s slikarsko še mnogo bolj sunkovito prodirno odločnostjo, ne le z zamaknjenimi sanjami, koprnečimi po Bogu, ki ga le svojemu iskanju prepuščeni Komel enači kvečjemu s še Neznanim in Neodkritim.

Barvni nébes njegovih oblik se razžarja v sunkoviti vznemirjenosti, prepolni aluzij, in se kot v naravnih metamorfozah preliva v živo vizualiziran abstrakten pojem nemira, v katerem pa se dogajajo pravi zemeljski tektonski pretresi, premiki in potresi, saj podobe zaliva žareča barvna lava, njihova arhitektonska trdnost pa se stopnjeva v kopiči v poševne svetlobne gmote, ki se uprizarjajo v včasih prav apokaliptične, a vendar v nepojmljivi lepoti žareče likovne poeme, nastope ali »spektakle«, ki so videti kot napovedi kozmičnih katastrof ali nastopajočih svetovnih klimatskih sprememb; a hkrati na srečo le niso več znanilke realnega svetâ, ampak so iluzije in vizije ter prerajajoča se nemirna prizorišča ponotranjenih ognjevitih stanj, ki umetnika sama od sebe silijo k nenehni ustvarjalnosti, prepolne nebesno

nadzemeljske, a obenem s spomini na vse zemeljsko prežarjene lepote.

Šele take svetlobne sfere nad zemljo so Komelu postale svobodno ustvarjalno prizorišče, na katerem se prebujajo, bojujejo in usklajujejo ustvarjalčeve notranje moči, vanj pa je umetnik projiciral tudi svoje »filozofske« ideje o dinamiki svetâ, kozmosa in življenja; a se je – kot antični Antej – šele ob stiku z robovi zemlje vselej znova odrival v zračna ali kozmična prostranstva, ki so mu docela zavladata in v katerih je kot umetnik hkrati zakraljeval: kot slikarski letalec, lebdeč tik nad zemljo, ki se obrača v sunkovitih obratih na glavo in prestreza v leče svojih prizmatičnih zrcal barve zemlje in neba, v katerih jih kristalizira v nove vrednote, v kristalne sfere, ki delajo iz kaosa red in v zamejitvah svojih obrisov obvladujejo utripajoč nemir, in kot v nadzemne višine segajoč neviden astronaut, ki z estetiko svojega pogleda vesolje kultivira oziroma humanizira ali ga, kot je napisal že Stane Bernik, urbanizira ter ga s svojo »božajočo svetlobo« včasih kot mimogrede celo zamaknjeno popoža.

Tak Komelov svet ostaja oziroma postaja resničen in je hkrati fantastičen, tako kot je videti resničnost fantastična oziroma znanstvenofantastična tudi v svojih atmosferskih vzgibih, sončnih zahodih in nenadnih vremenskih spremembah, ko nebo ekstatično zažari ali ga zagrne prosojna zavesa nenadne plohe.

Skozi take pojave se umetnik vedno na novo in vsakič drugače vzpenja ali prodira k viru luči, zaradi katerega so ob njem že spočetka govorili o svetlobnih jedrih, kot jih v naslovih slik rad pojasnjuje tudi sam avtor, in se odriva v rumenino, ki je malone onstranska oziroma nadzemjska, pa čeprav je taka umetnost prav zaradi navezanosti na realno, četudi kozmično naravo v osnovi prej čutno »naturalistična« oziroma prej magična, pravljično čarobna, kakor mistično religiozna.

V njej se kot vidno otipljiva iluzija ustvarjalno uteleša odkrivalateljsko drzen zagon v neznanost, v tem pa se razkriva umetnikov temeljni impulz, ki je prese-gel zgolj likovno prekomponiranje svetâ in esteticistično harmonično uravnavanje likovnih problemov, ker je umetnik vse svoje znanje, izkušnje in impulze abstrak-tne koncepcije in njenih raznolikih prijemov obrnil v iz-razito lastno smer, zajeto v nadziranje in obvladovanje shakespearsko skrivnostnih razsežnosti med zemljo in nebom. V njih se je lahko duhovno naselil, po njih za-krmaril, razkrival njihove nove in nove poglede in se pozneje, kot bi se spet napajal z zemeljsko energijo, v ustvarjalnih poletih ponovno vračal k obzorjem z ze-le-nino ali vodo in se od tam na novo zagnal v rdeče ali sinje in zlato nebo, med bojevanje notranjih silnic in naletavanje likovnih »meteoritov«. Ob tem pa je v na-slove slik vnesel tudi aluzije na vsakršna zgodovinska protislovja, ob slikah iz cikla *Upor* celo na starodavne bitke oziroma kmečke upore, na vsakovrstna prehaja-nja, vzpostavljanja in nenehna dogajanja, tudi dogajanje *onkraj vidnega* ali na vizije *novih razsežnosti*, torej v še ne-videno neznanost.

S tem je umetnik – ne glede na osnovne soro-dnosti z deli preostalih slovenskih abstraktno usmerje-nih slikarjev, med katerimi mu je bil s svetlobo svojih lunarnih pokrajin spočetka najbolj soroden vrstnik An-drej Jemec, pri nas izrazito unikatni, izraziti in svojevr-sten, saj se njegovo impulzivno delo razpira v vizije, ki so ga dvigale nad zemljo, tudi ko je vse življenje v svoji Rožni dolini stal le na goriških tleh in ostajal zemeljski človek tudi kot »kozmonavt« nad domačim dvoriščem. S slikarstvom je nenehno potoval, razkrival svet in sebe, spajal lastno kreiranje s kreiranjem naravnih atmosfe-rskih pojavov in pri tem nenehno reguliral in reševal lastne notranje napetosti; prav zato je lahko postalo to slikarstvo močno osebno, pa četudi v njem ne čutimo toliko preparacij slikarjeve psihologije oziroma duše kolikor njegov živo prodorni pogled, v katerem je za-jeta vsa umetnikova temeljna duhovna obsesija, preseči vsakršno danost, se dvigniti iz omejitev, osvoboditi sebe in človeštvo vseh in vsakršnih pregrad, predirati ovire, se izviti iz vsakršne utesnjenosti in se preizkusiti v koz-mični svobodi.

S tem je bil Komel resnično filozofsko-pesniška, pa tudi muzikalno, ponekod že kar orkestralno ubrana in izrazito vizionarska osebnost, saj je iz abstraktnega krajinarstva ustvaril umetnost, ki je skušala postati uni-verzalna in obvladati vsa, tudi najbolj oddaljena pro-stranstva. V tej doslednosti in predanosti komaj dose-

žnim ciljem so zajeti umetnikova ustvarjalna veličina, življenjsko stremljenje in človeški pogum.

V njegovem izraznem, kristalno jasnem in ne-zamegljenem, četudi v skrivnost usmerjenem načinu pa živi tudi (nad)osebna in hkrati osebna posebnost, ki so jo Komelovi interpreti že spočetka povezali z regional-nim izročilom. Njegova iluzija, jasnost obrisov oziroma sferičnih robov in kristaliničnost tudi v slikanju sicer snovno neotipljive atmosfere, ne le materialne arhitek-ture, je v Komelovem slikarstvu tako specifična in hkrati tako tipična za primorsko slikarsko izročilo, da lahko tudi spričo nje, ne le ob konkretnih pokrajinah, posebej razbiramo umetnikov pogled še v relaciji do primorske-ga svetâ, ki ga vedno obvladuje sijoča jasnina, in tudi sam slikar je v tej zvezi izjavljal, da ni v njem nič megle-nega in severnjaškega. Še tako živa barvna intenzivnost je pri njem usmerjena bolj v ognjevitost kozmične lepo-te kot v ekspresijo trpljenjskega doživljanja, prešinjata pa jo energičen življenjski zamah in ognjevita radost, ki se razpira v eksplozije nenehnih presenečenj. Zato je ta umetnost v temelju duhovni derivat izrecno mediteran-sko živahnega in v jedru optimističnega ustvarjalca, pa četudi je v svojem nemiru polna ekspresije, v kateri ču-timo bolj odločno krotenje dinamičnih energij in odprto sproščanje eksplozivnosti v človeku ter premagovanje morebitnih smrtnih slutenj kot pa njihovo zakrknjenost v tlenju morebitnih zavratnih bolečnih stisk ali depresij. S tako energijo in z neizčrpno dinamiko je Komel ustvarjal do nenadne prezgodnje smrti, ob kateri je leta 1983 njegovo nebo zadnjič pordečelo v eksploziji ume-tnikovega izgorelega srca.

Ob letošnji osemdesetletnici slikarjevega rojstva je Ko-melova ustvarjalnost enako živa, kot je bila po svojem nastanku, le da je v širši kulturni zavesti še bolj nepo-grešljiva stalnica našega ustvarjalnega prostora, ob vsej svoječasni »aktualnosti« pa je najbolj živa zaradi svoje izvirne avtentičnosti, zvestobe svojim izhodiščem in neomajne doslednosti. V njej vidimo sijoč spomin na ustvarjalnega samotarja, zazrtega v barve, sijočega z nebesnih obronkov in iz svetlobnih globin nad goriško zemljo, ki je prežarjal svoje slikanje z zaupanjem, da je mogoče z umetnostjo prodreti v višine in njihove glo-bine ter se šele v njih srečati in spopasti tudi s samim seboj: s človekom, ki je zemeljsko nemočno, a hkrati k neskončnosti nedosežnih daljav stremeče in venomer iščoče bitje, prerajajoče se v kozmičnih elementih žive barve (barve zemlje, vode, ognja in neba) in odrešujo-če ga svetlobe. Jasnina in svetloba Komelovih umetnin, zbranih v Komelovem letu na pričujoči jubilejni spo-minski razstavi, naj ob osemdesetletnici umetnikovega rojstva zasije med nas z novim upanjem, nam odpre po-gled v nova, v takó živem barvnem sijaju dotlej in po-slej nevidena prostranstva in naj nas utrdi v spoznanju o navdihujoči lepoti čarobno ožarjene Goriške z njenim neskončnim sijočim nebom.

V avli Banke Koper

SLIKAR IN GRAFIK GANI LLALLOSHI IN NJEGOV CIKEL »POD BALKANSKIM NEBOM«

Nives Marvin

V organizaciji Obalnih galerij Piran so 19. oktobra 2011 v avli Banke Koper na Pristaniški 14 prvič na Primorskem predstavili cikel »Pod balkanskim nebom / Unter Balkans Himmel« Ganija Llallosija, slikarja in grafika, ki živi in dela v Piranu. Razstavo je udeležencem nje- ne otvoritve predstavila Nives Marvin, po nagovoru v imenu kopske banke pa jo je odprl član uprave banke Aleksander Lozej. Slike cikla Unter Balkans Himmel so iz likovne zbirke Interservice Ljubljana. Razstava je na ogled vse dni v tednu med poslovnim časom banke do februarja 2012.

V razstavnem katalogu Unter Balkans Himmel / Pod balkanskim nebom je med drugim mogoče prebrati:

»... Celoten ustvarjalni opus Ganija Llallosija, slikarski in grafični – letos poteka dvajset let od njegove prve samostojne razstave v Mariboru – je v vsebinskem in sporočilnem smislu družbeno angažiran. Razvojne premene in različni cikli dokazujejo njegovo enakovredno zanimanje za figurativno in abstraktno izražanje, prav tako njegov angažma v eksperimentiranju z različnimi sodobnimi tehnologijami občasno vstopa tudi v raziskovanje multimedije in konceptualnih predstavitev. Ne glede na upodobljeno in ne glede na izbiro zvrsti in tehnike je vedno opazen in v ospredju avtorjev osebni pristop v kritičnem angažmaju o življenju človeka v sodobni družbi in zlasti o aktualnih družbenopolitičnih globalnih in lokalnih situacijah.

Prvič na Primorskem predstavljamo opus Pod balkanskim nebom: iz slik v tehniki akrilov na platnu velikih formatov kljub prepoznavnim motivom veje posebno močna ekspresivna nota v smislu skrajno subjektivne izpovedi.

Gani Llallosi več kot dvajset let aktivno soustvarja slovensko sodobno likovno stvarnost kot raziskovalec in iskalec maksimalnih možnosti likovnega izraza in sporočila. Po končani diplomi na oddelku za slikarstvo

Akademije za likovno umetnost leta 1989 v rodni Prištini je študij nadaljeval na ljubljanski ALU, kjer je dokončal slikarsko in grafično specialko. Izpopolnjeval se je še v Parizu in v Berlinu. Vsaka njegova samostojna razstava kakor tudi sodelovanje na skupinskih predstavitev pomeni avtorjev osebni nagovor gledalcu: z diskretno izzivalno, večkrat tudi z atraktivno provokativno podobo, ponavadi veristično vizualizirano, a umeščeno v premišljeno načrtovani vsebinski koncept, izzove obiskovalca v poglobitev in odkrivanje novih interpretativnih dimenzij, ki pa daleč presegajo zgolj prepoznavno zunanjo figuraliko. Zato je vsakršna njegova javna predstavitev tudi vedno novo presenečenje za ljubitelje likovne umetnosti in za stroko. Ob znanih starejših ciklih »History«, »Ekrani«, »FreeMarket«, »This is not tv« pa letošnjega »Fly fly white bird« in drugih je v letu 2010 ustvaril serijo le štirih slik po številu, ki pa so po izraznosti in po velikosti monumentalna, že na prvi pogled drugačna in neprimerljiva, skrivnostno darežljiva tudi s pomenljivim poimenovanjem Unter Balkans Himmel / Pod balkanskim nebom.

Gani Llallosi nas z upodobitvami konkretnih prizorov skupin živali, premišljeno izbranih (ptice, metulji, kače in volkovi) – le-te so s svojo fizično prepoznavno pojavnostjo še nosilke znanih metaforičnih simbolov in pomenov, izzove, da vstopimo v drugačen svet in to na popolnoma nepričakovan in tudi vznemirljiv način. Podobotvorni elementi iz živalskega sveta so za gledalca dostopni v razumevanju, hkrati pa so prikrito skrivnostno pomenljivi za različna emocionalna in mentalna podoživljanja. Realna in konkretna situacija ožjega in širšega geografskega prostora in konkretnega časa, intimna samospraševanja o splošni obče globalni problematiki in izvorni tradiciji so mu neprekinjeno recipročni navdihi. Llallosi jih v premišljeni nameri transformira v izbrano metaforiko in figuraliko, kar zgodbam doda pridih nekonvencionalnega, celo provokativnega v sicer privlačno barviti podobi. Ohranja

Slika zgoraj: Akademski slikar Gani Llallosi in likovna kritičarka Nives Marvin na odprtju razstave v avli Banke Koper.

Slika spodaj: V imenu Banke Koper je na odprtju razstave spregovoril Aleksander Lozej, član uprave banke.

Spodnja slika: Pogled v razstavni prostor po odprtju Llalloshijeve razstave.

Kratka biografija

Gani Llallosi se je rodil leta 1965 v Prištini (Kosovo). Po končani Akademiji za likovno umetnost v Prištini, kjer je na oddelku za slikarstvo (prof. Nysret Salihamenxhiqi) diplomiral leta 1989, je na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost leta 1991 končal še slikarsko specialko pri profesorju Andreju Jemcu ter leta 1993 grafično specialko pri profesorju Lojzetu Logarju. Kot študent – štipendist DAAD – je v letih 1997–98 študiral na HDK v Berlinu in se študijsko izpopolnjeval še v Parizu. Sodeloval je na številnih skupinskih razstavah in mednarodnih prireditvah (na primer na: reškem Salonu mladih, beograjskem Bienalu crteža, Zagrebačkem salonu, Bienalu slovenske grafike Otočec, Majskem salonu, Mednarodnem grafičnem bienalu, Mednarodnem slikarskem ex-temporu Piran, pa še v Kanagavi, Berlinu, Bonnu, Istanbulu, Tirani, Prištini, Pulju, Rovinju, na letošnji tematski razstavi *Pogled 6* in na drugih). Od leta 1991 je imel trideset samostojnih razstav v Ljubljani, Kranju, Škofji Loki, Izoli, v razstaviščih Obalnih galerij Piran (v piranski Mestni galeriji in Meduzi 2, v koprski Loži), v Izoli ter v Nemčiji, na Hrvaškem in v Italiji (v beneški A+A) ter je prejel pet nagrad. Od leta 1990 je član DSLU. Živi in dela v Piranu.

klasično sliko in vse njene pojavnosti, pa vendar nas vseeno šokira: tudi predstavljene podobe ponovno dokazujejo njegov angažma v lastni izpovedni kodi, v lastnem vsebinsko-izraznem konceptu, pogojenem le z njegovim najbolj intimnim videnjem in soočenjem z realnostjo. Vse, kar nosi v sebi, najgloblje v svoji podzvesti, od želja do strahov, od tesnob do fantazij, prav tako lastne izkušnje, razumevanja in vedenja opredmeti v simbolne podobe, iz katerih veje posebna, nekje skoraj zastrašujoča tišina in vedno misteriozno privlačna svetloba. S premišljeno izbiro kromatskih vrednosti doseže atmosfero, s katero razstava kot celota in prav tako posamična slika presegajo zgolj verističnost upodobljenega. Razpoložensko-svetlobni fluid je v vsaki zgodbi drugačen: je temen ali svetel, lunaren ali sončen, nočen ali dneven, slike nam lahko asocirajo štiri letne čase, štiri dnevne čase, štiri elemente svetâ, in drugo. Tako zastavljene svetlobne variacije in intenzivni barvni kontrasti, podkrepljeni še z izbranimi figuralnimi liki na diskretno aluziven način asocirajo na univerzalno bipolarnost, na naša vsadanja razmišljanja in spraševanja, kaj je prava resnica in kaj fikcija, kje so meje med željami in fantazijami, med sedanostjo in preteklostjo, med realnim in mitskim. Gani Llallosi kot senzibilni opazovalec in ustvarjalec se – s številnimi življenjskimi izkušnjami in vedenji, s spoštljivim odnosom do preteklosti in s kritičnim dojetjem sedanosti – izraža s samosvojo likovno poetiko. Sestavlja jo iz osebnih znakov kot nosilcev vsebinsko močne metaforike ter s sugestivnimi in spontanimi zamahi s čopičem, ki napolnjujejo slikarska polja s koloritom, ki je prav tako nosilec simbolične pomenskosti. Podobe so v izbrani medij opredmetene njegove najbolj intimne zgodbe in jih daje slehernemu obiskovalcu, da se zaustavi v razmislek, v podživiljanja in različne vsebinske interpretacije.«

Dan z ovčarji

Mož s kokošjo 1975

Po fotografski razstavi Marka Aljančiča
v Kraški hiši v Repnu

ALJANČIČEV FOTOGRAFSKI OPUS JE PLOD USTVARJALNEGA DELA

Damir Globočnik

Predstavitev izbora fotografij Marka Aljančiča v Kraški hiši v Repnu (16. september – 16. oktober 2011) je nastala v sklopu sodelovanja med Zadrugo Naš Kras in Kabinetom slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju. Marca letos so se v Mestni hiši v Kranju tako na razstavi »V žarku zajete podobe« predstavili fotografi Andrej Furlan, Robi Jakomin in Viljam Lavrenčič iz Trsta ter Marco Faganel in Marko Vogrič iz Gorice, razstava Aljančičevih fotografij pa je že tretje gostovanje Kabineta slovenske fotografije v Repnu (2009 in 2010 sta bila na ogled izbora fotografij iz zbirke Kabineta).

Marko Aljančič je na fotografsko pot stopil kot član kranjskega Foto-kino amaterskega društva, v katerem se je sredi petdesetih let preteklega stoletja uveljavil samosvoj pogled na fotografiranje motivov na za-

sneženih površinah. Janez Marenčič, ki je bil osrednja osebnost kranjskega fotokluba, Tone Marčan, Mirko Križnar, Miro Kelbel, Janez Murovec in drugi so na Bantalah (del Sorškega polja pri Kranju) posnete in nato v fotografski temnici kontrastno obdelane fotografije imenovali »zimске grafike« ali »črno-bele fotografike«, saj so se temni objekti in figure kontrastno izrisali na velikih belih površinah. V pregledih zgodovine domače fotografije so se za njihovo fotografsko delovanje tudi po zaslugi Marka Aljančiča v vlogi publicista utrdili termini »kranjska fotografska manira«, »kranjski krog« oziroma »kranjska fotografska šola«.

V fotografskem opusu Marka Aljančiča je kmalu začelo prevladovati zanimanje za človeško figuro. Objektiv svojega fotografskega aparata je usmeril med ljudi. Pri tem je sledil dvema osrednjima ustvarjalnima

Iz cikla Krompir 1

Iz cikla Krompir 4

izhodiščema: portretnemu in žanrskemu zajetu posamezne osebe ali figuralne skupine.

S prvim izhodiščem se srečujemo pri portretih znanih osebnosti in nekaterih fotografskih portretiranjih, ki so po zaslugi Aljančičevih fotografij takšne nemale postale. V Aljančičev raznolik in zanimiv portretni cikel spadajo portreti za knjigo intervjujev Berte Golob z mladinskimi pisatelji *Srce ustvarja, roka piše* (1983), od sedemdesetih let dalje pa so načrtno nastajali portreti likovnih in drugih ustvarjalcev ter znanstvenikov.

Formalni pristop se je pri posameznih primerih lahko spreminjal, vselej pa gre za študijsko zastavljeno fotografsko portretiranje, ki je rezultat predhodnega fotografovega razmišljanja in poglobljanja v portretirančev ustvarjalni, zasebni, življenjski prostor, identiteto ali njegove posebnosti. Portretiranci so zajeti v različnih, skrbno urejenih kompozicijskih izrezih (celopostavna figura, doprsna upodobitev, študija obraza). Nekateri portretiranci so se pred objektiv fotografskega aparata postavili v interierjih, za druge se zdi, da jih je fotograf pričakal na ulici. V resnici pa je bil Marko Aljančič izredno potrpežljiv fotograf. Znal je prisluhniti portretirančevi nelagodnosti in s pomočjo potrpežljivega in umirjenega pristopa prodreti v njegovo notranje bistvo ali pa zajeti trenutke komunikativne sproščenosti. Zavedal se je, da je za uspeh portretne fotografije odločilna poveza-va, ki jo zmoreta vzpostaviti portretist in portretiranec.

Poseben sklop fotografij tvorijo portreti oseb, ki nas s postavitvijo pred hišni prag simbolično vabijo, naj jim sledimo v njihovo notranjščino in notranji svet. Marko Aljančiča so poleg zunanje podobe človeka, gestualne govorice, izraza obraza in značilnih poz zanimali tudi portretirančev značaj in značajske lastnosti, katerim se je s fotografskim aparatom prizadeval približati na različne načine. Včasih se srečujemo s pravcatimi psihološkimi študijami. Po njihovi zaslugi se je Marko Aljančič uveljavil kot eden osrednjih domačih portretnih fotografov.

Drugi veliki sklop Aljančičevih fotografij tvorijo žanrski motivi. Včasih bi jih lahko povezali tudi s tako imenovano »live« oziroma reportažno fotografijo (cikel *Kitajska srečanja*), čeprav imamo občutek, da Marko Aljančič skorajda nikoli ni pritisnil na sprožilec fotografskega aparata brez izrecnega ali posrednega dovoljenja fotografiranih oseb. O tem pričajo oči naključnih modelov, ki so se zazrle v fotografa.

Tudi pri žanrski motiviki, ki tvori glavno razstavljenih fotografij, lahko ugotovimo, da si je Marko Aljančič vselej prizadeval fotografski portret oziroma fotografiranje oseb povezati z njihovimi življenjskimi zgodbami in situacijami, v katerih so se znašle. Spontanih, sprotih posnetkov skorajda ni. Fotografske podobe kranjskih obrtnikov so nastale v njihovem delovnem okolju. Marko Aljančič je s fotoaparatom sledil tudi

Slovenska Istra IV

drugim poklicnim dejavnostim. Fotografije iz ciklusa *Krompir*, ki so nastale na Sorškem polju in v vasi Rupa pri Kranju, in *Ovčarji* so prepredene s socialnim podtonom. V obeh primerih je motiv fotografiranja težko kmečko delo, vendar je bil fotografov pristop različen. Nekje vmes med portretno in žanrsko motiviko lahko uvrstimo tudi zanimive, humorno učinkujoče fotografije oseb, ki pozirajo s kokošjo v rokah. Po formalni plati gre zagotovo za klasično portretno interpretacijo (frontalen pogled, modeli pozirajo), vse ostalo pa lahko razumemo kot socialno, psihološko obeležje portretirančevega življenja, ki se je po fotografovi zaslugi za trenutek razkrilo pred našimi očmi. Poseben sklop motivov tvori otroški portret, h kateremu se je Marko Aljančič večkrat vračal. Podobno kot s posameznimi portretiranci je tudi s skupinami otrok uspel hitro najti stik.

Fotografski opus Marka Aljančiča, ki bi si zaslužil predstavitev v fotografski monografiji, je plod ustvarjalnega dela raziskovalnega in iščočega avtorja. Opredeljujeta ga jasna fotografska orientacija in koncept, ki temeljita na uravnoteženem povezovanju vseh kompozicijskih elementov. Kot vsestransko razgledan intelektuallec je Marko Aljančič svoj fotografski opus lahko povezal tudi z nekaterimi aktualnimi fotografskimi in nasploh likovnimi tendencami (med drugim: nemška fotografija med obema svetovnima vojnama) in vanj včasih vključeval tudi nekatere namige iz zgodovine likovne umetnosti.

Marko Aljančič

Slovenska Istra III

Biografski podatki o Marku Aljančiču

Biolog, biospeleolog, strokovni pisec, urednik, publicist in prevajalec Marko Aljančič je bil rojen 23. avgusta leta 1933 v Kranju. Leta 1960 je diplomiral na Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani. V okviru diplomske naloge je zasnoval speleobiološki laboratorij v opuščnem zaklonišču oziroma jami Tular v Kranju (po vzoru Vandellovega v Moulisu v francoskih Pirenejih), kjer je skoraj petdeset let proučeval človeško ribico. Laboratorij je edini izmed tovrstnih v Sloveniji, v njem mu je uspelo ustvariti razmere za gojenje človeških ribic (edini kraj, v katerem se človeške ribice razmnožujejo izven narave).

Po diplomi se je zaposlil kot asistent na Inštitutu za biologijo človeka na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Leta 1976 je postal urednik poljudnoznanstvenega mladinskega mesečnika Pionir (danes Gea). Med letoma 1977 in 1999 je urejal glasilo Jamarske zveze Slovenije Naše jame. Od 1980 do 1982 je bil ravnatelj Prirodoslovnega muzeja Slovenije in nato kustos do upokojitve leta 1997. Leta 1997 je bil pobudnik ustanovitve Društva za preučevanje dvoživk in plazilcev, ki ga je nekaj let tudi vodil. S prispevki je sodeloval v mnogih revijah, predvsem v Proteusu (prvi članek »Biser« je iz leta 1949). Za izjemni prispevek k naravoslovni publicistiki je leta 1994 prejel Grošljevo plaketo. Leta 1985 je prejel Zlato častno značko Jamarske zveze Slovenije.

Marko Aljančič se je leta 1954 včlanil v kranjski fotoklub. Razstavljal je začel leta 1959. Sodeloval je na več kot 120 skupinskih razstavah doma in v tujini ter prejel 45 nagrad. Samostojno je razstavljal v Kranju (1962, 1976, 1978, 1979, 1985, 1989), na Jesenicah

(2004) in v Ljubljani (1976 in 1977). Leta 2004 je v Kranju razstavljal skupaj z Jurijem Kurilom in Marjanom Kukcem.

Več let je bil predsednik kranjskega fotokluba. Pogosto je bil član fotografskih žirij. Leta 1970 je bil pobudnik ustanovitve Kabineta slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju v Kranju. Sodeloval je pri zasnovi programa KSF in vseh njegovih dejavnostih.

Leta 1970 je dal pobudo za republiške razstave naravoslovne fotografije (deset razstav NF od leta 1971). Za organizacijsko delo na področju fotografije je leta 1975 prejel Red dela s srebrnim vencem. Leta 1977 je prejel Malo Prešernovo plaketo občine Kranj za razstavo Rekvijem za hišo, ki jo je pripravil s pesnikom Bojanom Piskom v kletnem razstavišču Prešernove hiše v Kranju leta 1976. Deloval je kot fotografski publicist (fotografske kritike v časopisih, zloženkah in katalogih) in prevajalec (Velika knjiga o fotografiji, 1979, ABC fotografije, 1990).

Šele na prigovarjanje članov Fotografskega društva Janez Puhar je kandidiral za naziv Mojster fotografije. Fotografska zveza mu je naziv podelila leta 2004. Leta 2006 je prejel naslov artista pri Mednarodni zvezi za fotografsko umetnost (AFIAP).

Marko Aljančič je bil častni član Fotografskega društva Janez Puhar iz Kranja, Prirodoslovnega društva Slovenije (2001) in Društva za preučevanje dvoživk in plazilcev (2006). Je avtor več knjižnih publikacij z naravoslovno vsebino. Umril je februarja 2007 v Kranju. Fotografska zveza mu je posthumno podelila svoje najvišje priznanje, Nagrado Janeza Puharja za življenjsko delo. Leta 2008 je posthumno prejel naslov častni občan Mestne občine Kranj.

Naslov tegale zapisa bo morda komu izzvenel malce slatapersko, nalašč sem zato svojilni zaimek 'moj' pred samostalnikom Kras onavedničil. Koliko piscev je že do danes navdihnili, pa tudi rodila ta skalnata planota, stisnjena med Jadransko morje in celinsko Evropo! Če pogledamo le slovenske, moramo med vsemi omeniti Dragotina Ketteja, Alojza Gradnika, Iga Grudna in Srečka Kosovela, med sodobniki pa prav gotovo Alojza Rebulo. Med italijanskimi prednjači že omenjeni Scipio Slataper, ki je v Firencah leta 1912 izdal svoj prvi (in edini) roman, po katerem nosi naslov tudi tale zapis. Od nemško pišočih pa je na Krasu svoj navdih našel Rainer Maria Rilke ter ga upesnil v Devinskih elegijah. Zanimivo je, da so se leta 1507 (za spoznanje leto dni pred rojstvom Primoža Trubarja) v teh krajih začeli plesti slovensko-italijanski medkulturni stiki, in sicer z izdajo dvojezičnega italijansko-slovenskega slovarja, ki ga je v Devinu objavil pater Gregorio Alaisia iz piemontskega kraja Sommaripa. Od tod je šla lepa Vida v širni svet in še bi lahko naštevali ...

"Moj" Kras

Primož Sturman

Avtor sestavka Primož Sturman med obrezovanjem trt v Koprivi. V ozadju farna cerkev sv. Elije.

Sam pa se svojih prvih medkulturnih stikov z italijansko stvarnostjo spominjam približno tako: ko sem bil star tri leta, so me starši začeli voditi v vrtec, v katerem je bil učni in pogovorni jezik seveda slovenščina, čeprav je ob naši obstajala tudi italijanska sekcija, s katero smo imeli redne stike. Tedaj še nismo stanovali na Krasu, ampak smo živeli v Trstu. Na Kras smo se preselili, ko mi je bilo malo več kakor sedem let. Znašel sem se v bloku tedaj sodobne gradnje, ki je bil (in je še vedno) narodnostno mešan. Ker v bližini ni bilo otrok mojega letnika, ki bi govorili slovensko, se je mi je zazdelo popolnoma naravno, da sem navezal stike s fantičem, toliko starim kakor jaz, ki je obiskoval bližnjo italijansko osnovno šolo. Do kakih večjih trenj med nama tedaj ni prihajalo. Tisti drobci kraške gmajne, ki je nedaleč od našega (sedaj že mojega nekdanjega) doma še vztrajal in ki danes še vztraja, je bil toliko moj, kolikor je bil tudi njegov. Bili so še časi nekdanje skupne države, katere struktura se je začela po padcu berlinskega zidu nezadržno krhati. Nekoč me je prijatelj vprašal, zakaj ne grem živeti v Jugoslavijo, ko pa govorim slovansko ... Z vprašanjem me je tedaj iznenadil, saj odgovora nanj nisem poznal.

In prišlo je leto tisočdevetstoenaidevtedseto. Tedaj smo Slovenci dobili pravico do sanj, kakor je na slovesnosti ob razglasitvi slovenske neodvisnosti dejal tedanji predsednik Milan Kučan. Moje najstniške sanje pa je neke noči prekinilo pokanje in bliskanje, ki ga je bilo videti in slišati z našega balkona, ki je obrnjen proti Nanosu. Da, tudi na Krasu je tedaj počilo. Tiste noči so se na Fernetičih teritorialci spopadli s pripadniki jugoslovanske armade, ki so nekaj dni poprej zasedli mednarodni mejni prehod z Italijo. Skupina firbčnih enajstletnikov se nas je tedaj usedla na svoja kolesa in se zapeljala proti mejnemu prehodu. Ko je bilo vsega že konec, so se italijanske vojaške enote pokazale na meji z novo nastalo slovensko državo. Medkulturna konfrontacija z vrstnikom mojih let pa je v času nastajanja slovenske države doživela tudi marsikatero nizko točko, saj se je tedaj večkrat zgodilo, da me je prijatelj, velikokrat pod vplivom koga drugega, opsoval zaradi mojih, ne več samo slovanskih, ampak že slovenskih korenin.

Pravo kraško idilo pa sem doživljal v letih svoje pubertete. Ko sem začel po brezskrbnem otroštvu končno le postajati moški, se mi je kajpada zahotela starejša moška družba. Neizbrisno so se mi vtisnili v spo-

min sprehodi, ki sem jih v prvi polovici devetdesetih let opravljal s svojim stricem. Nekega septembrskega dne sva se sprehodila po kraški gmajni nedaleč od Krepelj, kjer sva naletela na zanimivo cerkvico, posvečeno svetemu Antonu puščavniku. Mene najstnika pa so tedaj še močno pritegovali vlaki, ljubezen do katerih mi je vžil pokojni ded, ki je izhajal iz železničarske družine in ki si je v burnih povojnih letih svoj novi dom poiskal in našel prav na Krasu. Kras ima namreč to lastnost, da ga prečka vrsta sedanjih (in nekdanjih) železniških prog, med katerimi gre prvenstveno omeniti južno železnico Trst–Ljubljana–Dunaj, potem še bohinjsko progo, ki je v začetku prejšnjega stoletja glavno habsburško pristanišče povezala s severnimi predeli tedanje donavske monarhije, pa tudi vojaško poljsko železnico Feldbahn, ki je v času prve svetovne morije omogočala stik med južno železnico z neposrednim zaledjem fronte na severnem Krasu. Prav veliko odsekov te železnice sva s stricem prehodila v tisti prvi polovici devetdesetih prejšnjega stoletja. Spominjam se, kako mi je bilo tedaj v ponos, da sem skupaj z njim videval in spoznaval prečudovite kraje (Dutovlje, Štanjel, Komen idr.), ki so bili tako blizu nas in katerih si večina mojih tedanjih sošolcev ni mogla niti predstavljati! Bili so to časi, ko smo mejo na nekdanjih mejnih prehodih prehajali s prepustnico, ki je leta 2007 dokončno odslužila svojemu namenu.

Spet neki drugačen odnos do Krasa smo z družino razvili, ko smo postali polnoletni. V tistem času se nas je nalezla navada, da smo na Kras, podobno kot velika množica Tržačanov, začeli hoditi 'turistično', in sicer z avtomobili, ki so bili v lasti naših staršev, ter z

denarnicami, ki so bile tedaj še obtežene z italijanskimi lirami in s katerimi si se za majhen denar lahko pošteno najedel v kakšni od mnogoterih kraških gostiln ali picerij. Skratka, enogastronomski turistični prijemi.

Velike spremembe so se na Krasu odvile v zadnjem desetletju. Najprej so z državnih mej leta 2004 izginili obrazi carinikov, za katere nemški pisec Veit Heinichen, ki si je svoj dom ustvaril v Trstu, trdi, da imajo univerzalno izobrazbo. Bog vedi koliko 'ilegalnega' blaga, začeni s tobakom in z alkoholnimi pijačami pa tudi s kavo in kavbojkami se je do tedaj pretočilo preko danes že nekdanjih mejnih prehodov. Dovolj je, da pomislim na to, koliko cigaret sem tedaj zase in za svoje prijatelje prinesel čez mejo ter da število svojega pretovorjenega blaga pomnožim s številom tržaških kadilcev, ki so jih v svoje prostore dolga leta vabile Kompasove brezcarinske prodajalne ... Tri leta in pol po carinski uniji je Slovenija vstopila še v šengensko. Prepustnice, ki so tedaj odslužile svojemu namenu, so mesto našle v muzejih in mnogoterih družinskih arhivih.

Z zadnjo geopolitično spremembo je Kras začel doživljati vrsto novih izzivov, od vse večjih čezmejnih razvojnih možnosti, do priseljevanja izza meje. Tudi sam spadam med tiste, ki so si svoj novi dom ustvarili na slovenski strani Krasa. Od tu imam pogled na Nanos, Vremščico in Trstelj ter na obronke Trnovskega gozda, pred katere je stisnjena Vipavska dolina. Kot je pred leti zapela znana slovenska glasbena skupina, lahko tudi sam danes rečem: »Tu je moj dom, tu sem doma!«

Primož Sturman - urednik glasila ZKB "Skupaj"

Kraška zemlja in njeni sadovi. - Fotografija: Avtorjev arhiv.

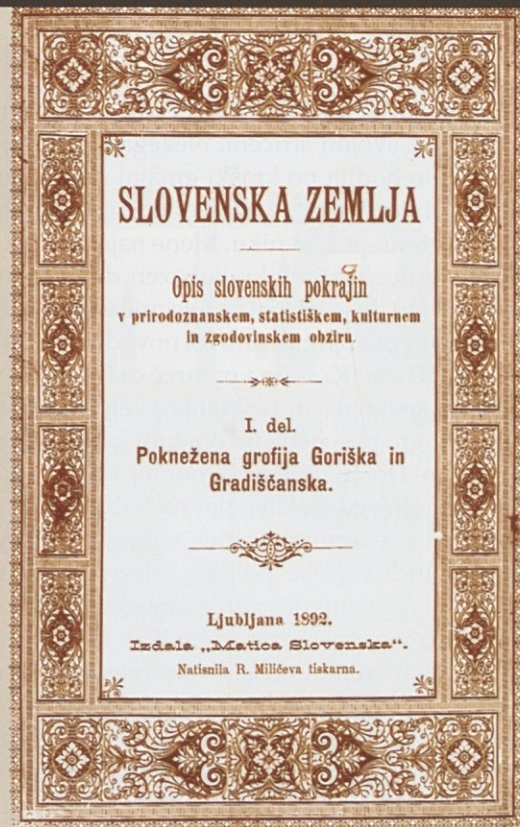
Kaj so pisali pred 120 leti?

SEM TER TJA PO KRASU Z RUTARJEVO KNJIGO

Rajko Pavlovec

Natisnjeni starejši podatki niso samo zgodovinsko zanimivi, ampak vsebujejo pogosto pomembne, včasih skoraj pozabljene stvari. Tako je poučno listati po prvem opisu slovenskih dežel, kar je izšlo v vrsti knjig pod naslovom »Slovenska zemlja«. Izdajala jih je Matica Slovenska. Prva knjiga iz leta 1892 ima naslov »Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska« s pojasnilom »Opis slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru«. Leto zatem (1893) je izšla druga knjiga o Goriški in Gradiščanski z zgodovinskim opisom dežele.

Obe omenjeni knjigi o Goriški in Gradiščanski je napisal geograf, zgodovinar in arheolog, gimnazijski profesor Simon Rutar. Rodil se je v vasici Krn leta 1851; umrl je v Ljubljani leta 1903. Prva knjiga obsega 116 strani z 22 slikami, druga obsega 132 strani in ima 12 slik.

Za Goriško piše Rutar, da ima »večinoma natorno, po prirodi sami zaznamovano mejo«. Danes se najbrž kdo začudi, da je potekala goriško-kranjska meja po rekah Hubelj, Branica, Raša in Reka, proti Istri pa po »precej visokih pogorjih«. Pisec knjige pojasnjuje, da je h Goriški »prisršel tudi Kras (po letu 1028), ki se je prišteval s početka k Istri«. Od 220.000 prebivalcev je bilo leta 1892 na Goriškem 145.000 Slovencev in 75.000 Italijanov. Vsekakor je to zelo raznolika dežela, tako po različnih narodnostih, po vrstah gospodarstva, površinskih oblikah in še kaj. Rutar omenja ob »nezdravi obali siromašne ihtiofage, ki sprevajajo večino svojega življenja na zibajočih se ladjah ter ne mislijo na drugo, kot na obilen lov, drugači se morajo še školjkami zadovoljiti«.

Z oglejskega zvonika se vidi ves Kras, ki obsega dobro petino Goriškega in, kakor pravi Rutar, napolnjuje jugovzhodni rog naše dežele. Od daleč je podoben valoviti ravnini, iz katere se dvigujejo lepo okrogli hribi in podolgovati hrbti. Trstelj, Gaberk in drugi hribi so bili v tistem času še goli. Okrog vasi je precej rodovit svet, okoli so senožeti in pašniki, obdani »z velikimi kupi ostrega kamenja (grizami)«. Rutarjevo opisovanje si moramo predstavljati pred 120 leti. Zato omenja med kraji z najbolj pustim svetom tudi Komen, kar danes ne drži več.

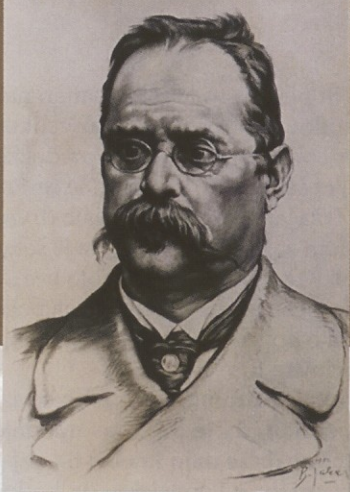
Kras označi Rutar takole. »Na Krasu nahajamo kraje, ki bi jih prav lahko primerjali libijski puščavi.« Na drugem mestu pravi: »Čeravno je njegovo površje žalostno, vendar nam odkriva v svojih podzemeljskih jamah nepričakovana čudesa. V zadnjem času najbolj obiskujejo Divaško (prestolonaslednik Rudolfovo) okapnico. V njej so kapniške tvorbe zelo čiste, snežno bele.« Odkrita je bila maja leta 1884. Zelo ilustrativno opisuje »okapnico Vilenico pri Lokvi, ki nema sicer tako velikih podzemeljskih prostorov, kakor slavna Postojnska, vendar pa so njene podobe iz bliščečega kapnika ravno tako lepe«. Navaja podrobnosti o tej jami in omenja, da jo je leta 1818 obiskal cesar Franc. Na-

vaja tudi oblike kapniških tvorb, pri katerih se »vidijo n.p. podobe križa, Matere božje, angelji s peroti, perice ob potoku, prižnice, altarji, prostorne sobe, kakor plesišča i.t.d.«. Vsekakor so imeli takrat še večjo domišljijo ob kapniških oblikah kot danes. Potem našteva še Malanico pri Sežani (danes Malanca), Jerihovico blizu Klanca pri Gorjanskem (danes ima ime Valska jama), Vodnik pri Tubljah (najbrž je to jama Vodnica). Lokvico pri Opatjem selu (ni jasno, ali je to Pečinka ali Pršlanova jama), v Jamljah (Rutar pravi, da je bila lani najdena, to je najbrž na italijanski strani Pozzo di Jamiano), Leskovico pri Nabrežini (Italijani ji pravijo Grotta Lesa), v Gabrovici (najbrž z italijanskim imenom Pozzo di Gabrovizza), na Proseku (italijansko ime Grotta presso Prosecco) itn. »Mnoge izmed njih (n.p. jameljska, gabroviška) imajo tudi prazgodovinske ostanke in sledove, da so v starodavnih časih ljudje po njih bivali.« Razumljivo je, da Rutarju pred 120 leti časovna uvrstitev teh najdb ni bila jasna.

Nekaj več prostora namenja Rutar »preznameniti Škočjanski jami in tamošnjemu prirodnemu mostu«. Piše o velikanski udrtni, to je 160 m dolgem Škočjanskem dolu. Navaja naslednje mere. Slap je visok 13 m, 60 m nad njim je 14 m dolg most. Nad mostom je do roba dola še 80 m, torej je celotna globina 153 m. Takrat so poznali 2,5 km dolg podzemeljski tok Reke in našli 24 manjših slapov. V nekaterih delih je jama zelo zožena, drugod široka in visoka. Najiminitnejši je »Rinaldinov dom«.

Med gradovi na Krasu postavlja Rutar za najbolj slovečega Devinskega, ki stoji na navpični steni ob morju. »Obdan je krog in krog z mnogimi zidovi, nasipi in trdnjavami in njegovi stolpi gledajo ponosno v spodej pluskajoče sinje morje.« Pod gradom ob morju so razvaline starega gradu in »fantastična stena 'nuna'«. Nadalje piše Rutar, da je »blizu grada slavnoznani park, morda ravno tam, kjer je stal že davno pred Kr. r. imenitni gaj lovske boginje Dija-ne«.

Portret Simona Rutarja, ki ga je ob stoletnici njegovega rojstva narisal Božidar Jakac.

V rojstni vasi Krn je Rutar preživel le prvih šest let svojega življenja, potem pa se je domov vračal le še ob počitnicah.

Rutarjeva domačija v petdesetih letih 20. stoletja.

Gorica je bila med pomembnejšimi točkami Rutarjevega življenja, saj je v njej preživel kar trinajst let. Fotografije: Arhiv Tolminskega muzeja.

Doberdobski grad je v razvalinah. Pod njim je malo jezero, iz katerega odteka kratka »staroslavna, klasična reka Timava, kjer se je bilo začelo prvo kulturno življenje na Goriškem«. Rutar je vedel, da dobiva vodo iz notranske Reke. Omenja Vergila, ki pripoveduje o sedmerih šumečih izvirih te reke, imenuje jo »mater morja«. Rutar pripominja, da prihaja sedaj prav pohlevno iz teh votlin. Na Timavi je bil v Rutarjevem času »mehanični mlin«, ki je na leto zmlal 90.000 stotov moke. Ob obali so podmorski izviri, ki jih imenuje Brojanica, danes jim pravimo brojnica po istoimenem kraju. Sicer je na Krasu malo vode. Ljudje jo zadržujejo v lokvah ali kalih pa tudi v vodnjakih. Ob suši »morajo revni prebivalci 3–5 ur daleč hoditi po pitno vodo za sé in za živino«.

O slabih navadah po goriških gradovih in drugod Rutar ne piše ravno ljubeznivo. Grda razvada 15. stoletja je bilo »brezmerno pijančevanje. Po deželi je hodilo vse polno kričacev, ki so vino ponujali in vzorce poskušat dajali. Vsaka graščina in vsaka gosposčina je imela svojo pivnico (taverno) in je ljudem vino kar silila, da je več skupila. Tudi po gradovih in samostanih popivali so brezumno ... Kogar pod mizo spraviti, to je veljalo tedaj za viteško čast«. Posameznih krajev sicer ne omenja, vendar si lahko mislimo, da je bilo enako na Krasu kot drugod po Goriškem.

Še o drugi stvari beremo ... Sredi 13. stoletja so se razširili bičarji, ki so bili do pasu goli in so drug drugega tolkli do krvi. Ker so bili moški in ženske skupaj, »si je cerkev prizadevala na vso moč odpraviti take nespodobnosti«. Rutar omenja velike roje kobilic v letih 1309, 1442 in 1475: »Ti so prihajali od juga in pokončali vse zelenje ter povzročili lakot in kugo.«

Rutar je poznal tudi najdbe fosilnih rib, za katere pravi, da so v »komenskih skriljencih«. Nekoč so jim pravili komenski skrilavci, komenske plasti, danes so komenski apnenci. Za te plasti iz kredne dobe pravi, da so »ostanek nekdanje najstarejše odeje« na Krasu, kar ne drži. Razumljivo je, da ni mogel mimo premoga, ki naj bi ga bilo največ okrog Rodika, Kozine in Ležeč. V času pisanja knjige so kopali rjavi premog (dejansko je tam črni premog) le med vasema Škoflje in Britof. Od izkoriščanja naravnih bogastev na Goriškem navaja nabrežinski marmor, pravilno apnenec. Z njim so že Rimljani gradili palače, stebre in kipe v Ogleju. Uporabili so ga tudi za monumentalne zgradbe na Dunaju in v Budimpešti. Kraški kamnolomi so stari, med njimi je najbolj znan rimski kamnolom pri Nabrežini. Navaja še kamnolome na Colu in pri Repnu, črni apnenec pri Skopem, ki ga uporabljajo za dekoracijo pri spomenikih in oltarjih. Za tlak v Trstu, Carigradu in celo Aleksandriji so uporabljali kamnine iz okolice Rodika in drugih krajev na Krasu. Zanimivo je, da omenja Rutar kamnoseke oziroma klesarje samo iz vasi Foljan pri Gradišču, pa so bili prav gotovo še marsikje po Krasu. »Zelo stara in še vedno mnogo razširjena« je izdelava opeke, strešnih korcev in lončene posode. V ta namen je najboljša modrikasta in rumenkasta glina iz Bukovice pri Renčah.

Na Krasu je najbolj razširjena »rudeča, železono-sna gručasta zemlja (terra rossa), pomešana z drobnim vapnenčevim gruščem in peskom«. Je najrodovitnejša kraška prst, primerna za polja, vinograde, travnike in gozdove pod pogojem, če zadosti dežuje. Rutar nadalje pravi, da se rada osuši, globoko razpoka in izgubi vso vlago. Takrat pa »suša in veter spreminjata rudečo zemljo v lahek prsten

prah, katerega veter odnese, ali pa vsak naliv odplavi, in tedaj ostane na njivah sam grušč, tako da jih je žalostno gledati«. Ob zadostnih padavinah pa je tako rodovitna, da rodi trikrat najlepšo pšenico, ne da bi bilo treba njive gnojiti.

Rutar poudarja, da imajo Kraševci raje suho leto, »ker če mu tudi suša vzame prvi pridelek (žito), obrodi mu pa trta tem bolje in vino je zanj glavni pridelek«. Tudi mokrota škoduje žitu. Takrat je več krme za živino, te pa sicer na Krasu zelo primanjkuje. Za meglo pravi, da je v Gorici redka prikazen. Burjo naznanjajo kopasti oblaki nad gorami. Klinasto se spuščajo navzdol, kar imenujejo »zastave«. Skoraj dramatično opisuje delovanje burje: »Kedar z vso močjo in z gromu podobnim bobnenjem drvi, tedaj se tresejo hiše kakor ob potresu, tako da kosi ometa s stropa odletavajo in je treba z žlebasto opeko krite strehe s težkimi kamni obložiti, da jih burja ne odnese.« Ni zime, da burja ne bi prevrnila težkih in nizkih vozov, včasih tudi železniških vagonov. Vozove mora podpirati več krepkih mož. »Posamezne ljudi burja tudi prevrže, ali jih celo nekaj časa po zraku nese.«

Od leta 1868 je bila poknežena grofija Goriška in Gradiščanska razdeljena na štiri okrajna glavarstva, ta pa naprej na sodnijske okraje. Sežansko glavarstvo je vključevalo sežanski in komenski okraj. Konec leta 1890 je bilo v sežanskem okraju 14.074 prebivalcev, v komenskem pa 14.224. Zanimivo, da sta oba okraja imela skoraj enako število prebivalcev. Okraji so bili razdeljeni na županije in te na »davkarske občine«. V sežanskem okraju je bilo 12 županij s 27 občinami, v komenskem 19 županij in 28 občin. V sežanskem okraju je število hiš naraščalo. Leta 1870 jih je bilo 2.180, deset let pozneje 2.406. V komenskem okraju se stanje glede hiš skoraj ni spremenilo (2.438 in 2.436).

Povprečno je bilo na Krasu šest ljudi v eni hiši. Še primerjava iz leta 1890: Sežana sama je štela 1180 ljudi, Komen 760, vendar so te številke malo vprašljive, saj navaja Rutar za Lokev 972 ljudi in za Šempas 846. In da na Krasu potrebujejo zaradi majhnih kmetij od celotne Goriške najmanj pomočnikov (dninarjev) – povprečno komaj 1,7 na kmetijo. Rutar navaja tudi podatek, da je na Krasu kakšnih 1.500 ha pašnikov čisto neproduktivnih.

Razumljivo je, da v knjigi o Goriški ne moremo mimo trte. Rutar omenja, da so na Krasu vinogradi pomešani z oljčnimi nasadi. Po brdih goje belo vino (sladka 'rebola' in bolj kisli 'cividin'). Po nižinah prevladuje črno vino, zlasti od Brd proti Krmini. Rutar ga označuje takole: »To vino se v obče imenuje 'furlansko' (od trte 'corvino' in 'refosco'). Ono je precej močno, zelo zdravo za želodec in se po leti ne pokvari, dočim je treba rebolo čez zimo potočiti.« Na Vipavskem omenja slavnoznani 'vipavec', ki dolgo vre na tropinah. Po Krasu pridelujejo plemeniti 'teran' in 'prosekar', izdelujejo pa tudi najboljša in najdražja vina ('pikolit'). V novejšem času uspešno uvajajo tuja vina ('traminac', 'pinot', 'rizling' in druga). V zadnjem času pa – tako Rutar – imajo težave s trtno ušjo.

Da bi nadomestili izsekane gozdove, sta bili leta 1869 ustanovljeni v Gorici osrednja drevesna šola za listavce in v Sežani za borovce. Zlasti na Krasu so nekatere občine uredile drevesnice. »Neizmerne važnosti je pogozdovanje Krasa,« poudarja Rutar. Pripominja, da je bil nekoč Kras poraščen z gozdovi in še v času Rimljanov so rasli najlepší hrasti po vsej deželi. Malo pa pretirava, ko pravi, da

kažejo velikanski kupi oglja in pepela po kraških jamah na čezmerno rabo drv v prazgodovinskih časih. Tako veliko oglja v jamah iz starejših obdobij dejansko ni. Pač pa dolži Benečane, da so odpeljali najlepše hraste. Povrhu je še cesar Ferdinand leta 1521 dovolil Tržačanom, da dobavljajo drva z goriškega Krasa. Po vsem tem zaključuje Rutar, da je šele »v zadnjih 300–400 letih dobil Kras svoje sedanje golo lice«. Vendar ni nič bolje v zadnjih desetletjih, pri čemer najbolj dolži pašo. Govori v glavnem o goveji živini, čeprav je bolj nevarna drobnica z obgrizovanjem dreves.

Ko razlaga Rutar potek osiromašenja golih kraških površin, piše: »Kdor pomisli, da je bil Kras nekdanj ves z gozdi pokrit, razume takoj, da se dajo kraška tla najbolj zboljšati le s pogozdovanjem.« Pomisleke, da bodo pašniki zaradi pogozdovanja trpeli, ovrže s trditvijo, da bodo gozdno travo lahko porabili za steljo pa tudi živina se bo bolje pasla. Svetuje pa čiščenje pašnikov »od bezštevilenega kamenja«. Razlika se je kmalu pokazala. Prej je rasla majhna slaba trava. Ko so s površin odstranili kamenje in grmovje, jih obvarovali pred živino in pogozdili, se je stanje vidno izboljšalo. Rutar pojasnjuje tudi, da bodo gozdovi ugodno vplivali na podnebje, povečali množino padavin in zmanjšali moč vetrov. Kraševci se bori z dvema hudima nezgodama, namreč z 2–3 mesece trajajočo letno sušo, pozimi pa s hudo burjo. Ti dve mu napravita toliko škode, da je »večkrat primoran prodati svojo živino o nepravem času pod ceno«. Vlada je za pospeševanje pogozdovanja ustanovila »semenske šole« v Komnu, Rodiku, Boljuncu in Pazinu. Občani so brezplačno kopali jame za drevesca v velikosti 30x30 cm, ostale stroške je pokrila država. Najprej so sadili listavce. To se ni najbolje obneslo in začeli so s črnim borom. Tudi sejanje se ni obneslo in začeli so saditi največ dvoletna drevesca. Za nove nasade so porabili 6.400.000 drevesc, za izboljšanje starih pa 4.300.000. V Komnu so ustanovili drevesnico za mecesne.

Zanimivi so podatki o živinoreji leta 1890, zlasti če bi to lahko enakovredno primerjali z današnjim stanjem. V komenskem okraju je bilo konj vseh starosti 138, v sežanskem 108, skupaj 246. Samo na Gradiščanskem je bilo konj več, namreč 2061, vsi okraji pa so jih imeli vsaj enkrat več kot sežanski in komenski. To je gotovo vsaj delno pripisati ravninskim delom, saj je bilo v červinjskem okraju kar 831 konj in v tržiškem 648. Vseh goved skupaj je bilo na komenskem 4358, na sežanskem 5098. Červinjski okraj je imel več govedi (6303) in krminski nekaj manj (4137), vsi drugi okraji na Gradiščanskem pa precej manj.

Primerjava teh podatkov ni povsem objektivna, ker so bili okraji različno veliki in so imeli različne naravne pogoje. Na to opozarja tudi Rutar, ki piše: »Posebno gorovje daje skoro v vsakem letnem času mnogo telet v Gorico in Trst. Prašiči so najkoristnejša domača živina vsakega malega poljedelca v brdji in nižini ... Gorovje samo daje tri četrtnine vsega mleka in le jedno četrtnino tudi nižina.«

Sežanski in komenski okraj sta prednjačila po številu oslov (70 in 48). To število je prekoračil samo ajdovski okraj s 70 osli, blizu je bil goriški s 67 osli. Razlike v primernosti pokrajine za gojenje različnih živali se najbolje vidijo pri ovcah, ki jih je bilo v kanalskem okraju 2612 in v goriškem 1643, v komenskem pa 908 in sežanskem 1214. Tudi prašičev je bilo v goriški okolici bistveno več kot na sežanskem in komenskem. Enako je bilo s številom panjev. Čebelarstvu pravi Rutar bučloreja. Ob tem je zanimivo, da

se sežanski in komenski okraj v marsičem precej razlikujeta med seboj, čeprav so naravni pogoji dokaj podobni.

Da se stvari spreminjajo, opozarja tudi Rutar. Ko piše o sirarstvu, ki ga zlasti na bovških in tolminskih planinah zelo podpirajo in izboljšujejo, navaja takole: »Odkar so gozdi posekani, postaja tudi za planinarstvo vedno slabejše. Studenci usihajo, žeja tare po planinah vedno bolj ljudi in živino, drv za kurjavo primanjkuje in uboga živina nema sence o pekočem solncu, niti strehe o hudih plohah.«

Trgovino je v tistem času zelo podpirala Kupčijsko-obrtniška zbornica v Gorici. Marsikatera cesta je že ob koncu 19. stoletja potekala podobno kot današnje. Iz Ajdovščine je vodila »kraška cesta« na Štanjel, čez Dutovlje in Opčine (piše Občine) v Trst. Za cesto iz Gorice v Branik in Štanjel pripominja, da »je zelo obiskovana«. Med najimenitnejšimi železniškimi postajami omenja Divačo, ki je začetna postaja »istranske železnice« in jo letno obišče blizu 40.000 ljudi. Zanimivi so bili načrti za nove železnice v tistem času. Rutar piše, da »se nam obeta celo železnica iz Ronkov v Červinjan, iz Gorice v Vipavo in morda celo predelska železnica, ali pa ona iz Škofje Loke v Tolmin, Kobarid in Čedad«. Da je bil v Rutarjevem času Komen dokaj pomemben kraj, kaže tudi podatek o »telegrafičnih postajah«, ki so bile na Krasu v Sežani, Komnu in Divači. Vseh na Goriškem je bilo takrat 20.

Ko navaja Rutar podatke o šolstvu, se spotakne ob število otrok, ki ne hodijo v šolo. V tolminskem glavarstvu je okrog 26% takšnih, vendar dodaja, da so v goratih delih mnoge vasi preveč oddaljene od šol. Zato se čudi, da v Gorici sami kar 24% otrok ne hodi v nobeno ljudsko šolo. Šolski okraji niso povsem ustrezali političnim okrajem. V sežanskem šolskem okraju je obiskovalo šolo 95% otrok. Vse so bile slovenske in nobene ni bilo italijanske. Vseh šol na sežanskem je bilo 35 in samó mesto Gorica jih je imela na celotnem Goriškem manj (7). Na sežanskem je bilo manj pedagogov v primerjavi z drugimi okraji. V sorazmerju s številom šol in razredov v drugih okrajih je bilo v sežanskem precej manj tako splošnih učiteljic kot učiteljic za ročna dela, število katehetov pa je bilo v skladu z drugimi okraji.

Za konec Rutar še piše o pripovedki, kako je nastal Kras. Bogu je ob stvarjenju sveta ostal velikanski kup kamenja, za katerega ni vedel, kaj bi z njim. Odločil se je, da ga bo vrgel v morje in je veliko vrečo kamenja zagnal čez kopno v morje. »Hudoba pa, ki je hotela stvaritelju pokvariti vse dobre stvari, naredila je luknjo v velikansko vrečo ravno predno je imela do morja prileteči. Kamenje se je hipoma izsulo iz vreče in tako je nastal puščoben, kamenit Kras.«

In še o nastanku kraških udrtin ... V vsakem breznju in ponoru je škrt, ki obeduje s pomagachi polento iz velike skledje. Razposajeni pastirji večkrat mečejo kamenje v brezna. Če zadene kamen škratovo skledo in jo razbije, se podzemni duh razjezi. Pridrvi na površje, najprej pobije pastirje, potem naredi velik potres, »da se vsa tla okoli in okoli usedejo in mesto brezna nastane velikanski dol«. Če pomislimo na brezštevne vrtače po Krasu, je moralo biti škrtov veliko. Končno vsaj vemo, kako so ti kraški pojavi nastali!

Spominska plošča, odkrita ob stoletnici Rutarjevega rojstva na njegovem domu pod Krnom.

Rutarjeva domačija po zadnji večji prenovi leta 2002.

Razstava o Rutarjevem življenju in delu je od letošnjega poletja ponovno na ogled na njegovem domu, Pri Mohu v vasi Krn.- Fotografije: Arhiv Tolminskega muzeja, fotografirala K. Kofol.

Več informacij o Rutarjevem življenju in delu lahko poiščete na spletnih straneh Tolminskega muzeja (www.tol-muzej.si) ali na spominski razstavi, ki je od letošnjega poletja ponovno na ogled na njegovem domu »Pri Mohu« v vasi Krn. Ključ za ogled Rutarjeve domačije dobite v vasi pri hiši št. 8, za obisk in ogled pa se lahko predhodno dogovorite s klicem na telefonsko številko 031/546 382 (gospa Lidija Manfreda).

REVOLUCIONAR IN PO RODU KRAŠEVEC

ANTON FURLAN - NINO

Branko Marušič

Anton Furlan Nino je bil neobičajen človek, zato je bilo neobičajno in posebno tudi njegovo življenje. Danes skoraj pozabljeni socialistični in komunistični propagandist, urednik treh oziroma štirih časniških enodnevnic, je leta 1921 zapisal v pismu dr. Henriku Tumi: »Imam samo eno prepričanje: komunistično.« (Gorica, 7. maj 1921). Ko je s takratnimi revolucionarnimi spodbudami zasvojeni Anton Furlan zapisal ta svoj življenjski moto, je dopolnil trideseto leto življenja, svoj značaj in misel pa je že utrjeval v »trdem in neprestanem boju skoz dolgih 14 let.« V njegovem življenju je nekaj neznank. Ena med njimi je tudi kraj in datum njegove smrti.

Nezanesljiv in anarhičen značaj ga je pehal iz ene težave v drugo; z okoljem je prihajal v nenehne konflikte. Toda s svojim načinom življenja je soustvarjal podobo časa in primerno je opozoriti na njegovo življenjsko pot tudi v času, ko so zamisli, za katere je agitiral, ostale le še del preteklosti in le epizoda v današnjem času.

Anton Furlan se je rodil v Trstu 15. decembra, leta 1890 v družini Kraševcev. Oče Leopold (rojen leta 1859) je bil doma iz Nadrožice pri Gorjanskem, mati Katarina Peric (rojena leta 1864) pa je bila rojena v Breštovici. Po letu 1891 Furlanovi niso živeli več v Trstu. Preselili so se v Nadrožico, kjer se je družina preživljala s kmetovanjem.

O šolanju in mladostnih letih Antona Furlana ni podatkov, zagotovo pa je dosegel izobrazbo, ki ga je nekoliko dvignila nad raven takratne podeželske mladine. V gradivu goriške prefekture (6. junij 1925) je podatek, da je opravil le pet razredov osnovne šole. Od svojega sedemnajstega leta dalje je deloval v delavskem gibanju socialistične smeri. Zelo verjetno je bil zaposlen (zidar) v Nabrežini, kjer pa je prišel v spore z nekaterimi socialističnimi voditelji (najverjetneje Alojzij Colja in Josip Marica) in očitno tudi z delodajalci. Ob koncu leta 1913 jer ostal brez službe, morda zaradi bolezni, morda pa tudi zato, ker se je želel ob delu na očetovi kmetiji močneje posvetiti tistemu, kar mu je nalagala dolžnost: »Enega socialnega demokrata, da propagira socialistična načela kolikor je v njegovih močeh in kolikor mu to dopušča njegova izobrazba. V tem slučaju razpolagam jaz z nekaj malo izobrazbe in s svojo osebno svobodo. Da pa mi moj oče da na razpolago toliko časa kolikor potrebujem za delo v stranki, mu moram biti hvaležen in z menoj vred vsi tisti sodrugji, ki so, odnosno bodo v tem kratkem času spregledali ter se zbudili iz spanja pravičnega. Res je, da tisti ki službo [nečitljivo], vpraša kaj delam in koliko časa sem brez službe in če povem samo, da sem že pol leta brez iste, bo izgubil zaupanje v mojo solidnost in delavnost, če mu povem tudi vzroke jih bo imparcijalno spregledal. Bodite pa prepričani, da če bi jaz bil sposoben za fizično delo, ne bi čakal za si ga poiskati celih šest mesecev. Poiskal bi si seveda tak kraj, kjer bi imel odprte poti do izobrazbe in polje bolj primerno mojemu znanju. Ker pa to na mojo veliko žalost ni mogoče, sem bil prisiljen ostati toliko časa doma dokler ne dobim novih moči, pri tem pa nisem pozabil na moje ideale, ki so last svetovne socijalne demokracije, ne da dokažem sodrugom kaj morem temveč, da pripravim teren za poznejše delovanje, in da prenesem prednje straže iz Nabrežine sem gor v 'kamnito morje'.« (pismo dr. Heniku Tumi, 28. aprila 1913).

Tako se je Furlan branil pred očitnimi kritičnimi besedami, ki mu jih je naslovil dr. Tuma v neohranjenem pisanju. Tuma ga je pohvalil za njegovo agitacijo na Komenskem Krasu, zato pa je Furlan tudi pričakoval, da bo socialistično vodstvo našlo zanj primerno službo, sicer bo neopaženo izginil v »Kolumbovih deželah«. Italijanski policijski viri vsebujejo podatek, da je pred

BAKLJA

Socijalno-politična revija.

Urejuje **Nino Furlan.**

Wobblizms! Slovensko ljudstvo! — Socializem in država. — Za stranko proletarijata! — Ženske vprašanje. — Iz proletarske internacionale: a) Prvi kongres tretje internacionale v Moskvi. — Iz našega tabora. — Sic transit gloria mundi!

Leto 1.

Julij 1919.

Štev. 1.

Prva in edina številka Furlanove Baklje, ki je izšla 5. julija 1919.

prvo svetovno vojno deloval v uredništvih časnikov v Ljubljani, Zagrebu, Splitu, Gradcu in drugod. Veliko pa se je samoizobraževal.

Morda je Furlan s preselitvijo v eno od Amerik resno mislil. Obetala pa se mu je tudi zaposlitev pri bolniški blagajni v Trzinu. Toda še preden se je zadeva lahko rešila, je izbruhnila leta 1914 prva svetovna vojna. Furlana so vpoklicali k vojakom, kljub temu, da je bil zaradi zdravja oproščen vojaščine. Sredi avgusta je iz Trsta odhajal na bojno polje, toda že čez mesec dni je bil znova v Trstu, kjer je v vojaški bolnišnici zdravil prestreljeno nogo. Ranjen je bil na bojišču v Galiciji.

Novembra je dobil enoletni dopust in vrnil se je domov v Nadrožico. Znašel se je brez denarnih sredstev in brez podpore domačih. Na velikonočno nedeljo leta 1915 se je zapletel v fizične obračune z nekaterimi domačini na Gorjanskem. Zaradi poškodb na glavi je sprožil sodni postopek, in ker mu je odvetnik dr. Josip Ferfolja, socialdemokratski politik, odklonil posredovanje, se je obrnil k dr. Tumi, računajoč, da bo ta spoznal resnost stanja, v katerem se nahaja: »Vsim je znano njemu dr. Ferfolji kakor Vam, da sem proletarec, da ne posedujem drugega kot pot po kateri hodim in zrak kojega udišam, da mu nobene garancije ne morem dati. Moj oče, ki je zelo čudna živalica, pijanec 'plus non ultra' ne more dati garancije ker mi ima dati samo sto kron in je svoje premoženje kmalu izžvižgal.«

Ni podatkov o Furlanovem življenju med prvo svetovno vojno in kmalu po njej. V času po okupaciji Primorske je živel v Jugoslaviji. Pomladi leta 1919 je v

Gorici ali pa morda v Trstu obiskal dr. Tumo v imenu »narodnega odbora« v Ljubljani. Iz tega časa je zagotovo tudi srečanje, ki ga v svojih Spominih (1967) opisuje Ivan Regent: »S približno prav takim pogledom na revolucijo je proti koncu leta 1919 ali v začetku 1920 [Regent je v zmoti: takrat je bil Furlan zaprt] prilomastil k meni z Ljubljane tovariš Furlan, doma iz Gorjanskega na Krasu in me bahavo vprašal, če želim napraviti v Italiji revolucijo. Odgovoril sem mu, da je to pač naš namen. Nato mi je začel prigovarjati, naj začnem z revolucijo čimprej. Govoril je tako, kakor da bi bila revolucija otroška igra. Rekel je, da bom pri tem seveda potreboval veliko denarja in naj mu kar povem, koliko milijonov potrebujem za začetek revolucije. Furlanu sem odgovoril približno tako, kakor sem kasneje odgovoril milanski socialistični mladini. Rekel pa sem mu tudi, da denarja ne potrebujem, da naj ga kar obdrži in naj ne hodi po svetu med pametne ljudi s predlogi, s kakršnimi je prišel k meni, ker ga nihče ne bo jemal resno.«

Verjetno je Furlanov obisk pri dr. Tumi in Regentu povezan protiitalijansko propagando, ki naj bi jo Furlan opravljal na zasedenem ozemlju Primorske, za kar mu je deželna vlada za Slovenijo dodelila posebna sredstva. Furlan pa denarja ni porabil po volji vlade marveč v druge namene. To se je v javnosti kmalu izvedelo, saj je dr. Tuma v pismu (13. 10. 1920) vpraševal inž. Dragotina Gustinčiča: »Sodr.[uga] Furlana sem dobro poznal, dokler je bil na Goriškem, tam nam je bil dober sodrug, nadarjen in delaven. Ker pa je že več nego 6 let odkar sem imel dotiko z njim, bi danes ne mogel o njem dati nekega mnenja, in to tem manj, ker se mi zdi, da sem nekaj čul, da je postal nezanesljiv in nima čistih rok. Ne vem kje sem to slišal, zaradi tega bom jako rad, ako mi sporočiš kaj dobrega o Furlanu. Obračam se namreč nate, ker si bil v Ljubljani, poznaš torej Furlanovo delovanje zadnjih let in mi ga lahko opišeš in daš svoje mnenje ali ga smem priporočiti sodr. Serratiju in Gennariju ali ne.« Tuma je mislil najverjetneje na Giacinto Menotti Serratija, urednika socialističnega glasila *Avanti* in na enega vodilnih italijanskih socialistov Egidio Gennarija, ki je po livornskem kongresu (1921) postal član komunistične stranke Italije.

V začetku julija 1919 je v Ljubljani izšla prva številka socialno-politične revije *Baklja*. Prva periodična komunistična izdaja na Slovenskem je izšla le enkrat in bila zaplenjena. Njen urednik je bil Furlan, pri reviji pa je sodeloval še Jaka Žorga kot izdajatelj in odgovorni urednik. Vse kaže, da bi nova slovenska revija lahko izhajala ob moralni podpori primorskih slovenskih socialistov in ob gmotni podpori madžarske sovjetske republike. Furlan je v reviji *Baklja* (obsegala je 32 strani) nastopil revolucijsko: z inicijalkama n.f. je podpisal dva članka (*Socializem in država* in *Sic transit gloria mundi!*), v uvodniku, ki ga je podpisalo uredništvo, pa je med drugim tudi poziv: »In mi, zapuščeni, zasmehovani, prezirani in opljuvani bomo skupno korakali po trnjevi in križevi poti, po strmeh klancu tja gor do cilja: do osvoboditve kmeta in delavca, tja do Svobode, do Enakosti in Bratstva! To je naloga 'Baklje' in njen program.« V reviji je posebno pozornost namenil ministerialistični politiki v vodstvu slovenske socialistične stranke (JSDS). Julija 1919 ga je v

Ljubljani zaprla policija za nekaj dni skupaj z inž. Dragotinom Gustinčičem.

Furlan je med trboveljskim delavstvom deloval pozno poleti in jeseni leta 1919. Takrat že ni bil več član Jugoslovanske socialdemokratske stranke, saj so ga izključili skupaj z inž. Dragotinom Gustinčičem; bila sta najbolj aktivna opozicionalca. Izključitev je dosegel Anton Kristan, član najožjega vodstva stranke, obenem pa minister in vodja strankinega združenega gibanja. Kljub nasprotovanju uglednih revirskih socialistov je imel Furlan med trboveljskimi delavci odmevne nastope, in sicer 6., 13. in 21. septembra 1919. Okrajno glavarstvo v Celju je v njegovi dejavnosti spoznalo »nevarno hujskanje proti državi in oblastim in je vsled tega izdalo orožništvo v Trbovljah ukaz, da se ima Anton Furlan dne 25. 10. 1919, ko je zopet prišel, da govori na četrtem shodu, že pred shodom aretirati«. 25. oktobra 1919 so na rudarskem shodu nameravali ustanoviti komunistično organizacijo v Trbovljah. Vendar so se orožniki, ker so se z bali nemirov, premislili in nameravali aretirati Furlana po končanem shodu. Ko so rudarji za to namero zvedeli, je tisoč rudarjev obkolovalo orožniško postajo in Furlan ni bil aretiran. Toda aretiran je bil v Ljubljani 27. oktobra 1920, dva dni za tem pa je izbruhnila v Trbovljah stavka. Trajala je osem dni in se je končala 6. novembra neuspešno, tudi po zaslugi Antona Kristana. Stavkajoče je prišel osebno mirit.

Furlan je bil nato na sodnem procesu v Celju (21. februar 1920) obsojen na zaporno kazen osem mesecev, ker je »dražil na nepokornost zoper zakonito odredbo oblasti«; manjše zaporne kazni so doletele pet rudarjev, ki so bili skupaj s Furlanom postavljeni pred sodišče. Pred glavno obravnavo je bil zaseženo Furlanovo bese-dilo, ki ga je iz zapora skrivoma poslal nekaterim pričam sodnega procesa z navodili, kako naj pričajo. Zaradi tega je bila 27. maja 1920 vložena nova obtožba zoper njega in 22. junija 1920 je bil obsojen še na dva meseca zapora zaradi »hudodelstva goljufije«.

Trboveljski dogodki so imeli precejšen odmev in o njih je razpravljala deželna vlada v Ljubljani. Podpredsednik vlade dr. Gregor Žerjav je presodil, da je treba v trboveljskem primeru postopati taktično in s silo, da »nastopimo proti Furlanu oziroma komunistom, če je treba z intervencijo vojaštva«.

Čas od konca oktobra leta 1919 do 27. avgusta 1920 je Furlan prebil v celjskih zaporih. Deželna oblast v Ljubljani je odredila, naj Furlana po prestani kazni izženejo iz države. V spremstvu policije so ga pripeljali do meje pri Logatcu. Tu je ušel nadzoru policije ter se na skrivaj vrnil v Ljubljano in po nekaj dneh odpotoval na skrivaj v Gradec k ženi in otroku. Poročen je bil z Leopoldino Gager (Kanger), a očitno je bilo, da zakon ni bil trden; leta 1932 je soproga s trinajstletno hčerko živela v Gradcu.

Tudi iz Avstrije je moral Furlan bežati. Še preden je to storil, je poskušal na Dunaju dobiti potni list za Italijo s pomočjo tržaških socialistov in dr. Tume. Ker tega ni dobil, je pri Beljaku prekoračil brez potnih listin avstrijsko-italijansko mejo ter z vlakom prispel v

Milan, kjer se je povezal z italijanskimi socialisti. Na-dejal si je službe v redakciji socialističnega glasila *Avanti*. Prav zavoljo tega se je povezal z dr. Tumo, da bi ta italijanskim socialistom napisal nekaj potrebnih pri-poročil. Ne oziraje se na Furlanovo prošnjo se je tudi direkcija italijanske socialistične stranke obrnila na dr. Tumo za potrebne podatke. Tako je dr. Tuma (pismo ita-lijanskim socialistom, 21. november 1920) presodil, da je Furlan: »Živahnega značaja, odličen propagandist med de-lavci slovenskega Krasa, poln vere v socializem in intelligen-ten. Nagiba se bolj k revoluciji ne, da bi imel potrebno podlago o poznavanju ekonomske baze marksizma /.../ Furlan je imel med radikalnim slovenskim delavstvom precej vpliva, ker pa je individualist se ne more vključiti v disciplinirano komuni-stično gibanje.«

Iz Milana je prišel Furlan v Rim, kjer je bil name-ščen pri vodstvu socialistične stranke kot propagandist. Takrat je bil čas, ko se je pripravljala dokončni razcep v italijanskem socialističnem gibanju. Furlan se je odločil za komunistično frakcijo, obenem pa je grajal italijanske socialiste, da ne razumejo pravilno komunistične ideje.

Nemirni Furlan tudi v Rimu ni imel obstanka. O njegovem tamkajšnjem bivanju govori pismo, ki ga je rimska kvestura poslala tržaški 29. aprila 1921. V Rim naj bi prišel iz Gradca novembra 1920. Deloval je kot propagandist italijanske socialistične stranke. V tej vlo-gi je vodil strankarska zborovanja po Laziu. Po razce-pu v italijanski socialistični stranki (kongres v Livornu, januar 1921) je vstopil v Komunistično stranko Italije. Družil se je s komunističnima poslancema Frances-com Misianom, Arturom Corotijem in z drugimi. Ker je prišel v spor z Giuseppejem D'Amatom, tajnikom Delavske zbornice (Camera del Lavoro Confederale) glede taktike delovanja stranke – Furlan je zagovarjal tudi teroristična dejanja – je vrnil člansko izkaznico. Odšel je iz Rima in bival v kraju Monteporzio Catone. Ker se je želel vrniti v Avstrijo s potnim dovoljenjem, je postal predstavnik nekega izvozno-uvoznega podjetja; potnega lista pa ni dobil, ker so spoznali njegovo na-mero. Policija je tudi ugotovila, da se je v Rimu družil z zdravnikom dr. Iginom Mercurijem, z republikancem prof. Francescom Egidijem in z njegovo soprogo Mario Lindo ter z ameriškim časnikarjem Morrisonom Ge-belowom, ki je v Italiji zbiral med procesom gradivo v podporo anarhistoma italijanskega rodu Nicoli Saccu in Bartolomeju Vanzettiju. Ko je 13. aprila 1920 nameraval s časnikarjem Gebelowom potovati v Aquilo, so mu to policijski organi preprečili. Na rimski železniški postaji Termini so ga aretirali in zaprli v zapore Regina Coeli. Po treh dneh so ga na intervencijo poslanca Giacomata Matteottija izpustili. Vrniti se je moral v Trst, kjer ga je obravnavala, fotografirala in popisala tamkajšnja kve-stura, nato pa je bil izpuščen.

Spomladi leta 1921 je bil Furlan v Gorici, kjer je bil s posredovanjem Giuseppeja Tuntarja sprejet na delo v Delavski zbornici. Deloval je v sindikatu stav-bincev ter bil organizator in govornik na sindikalnih zborih. Takrat je dr. Tumi v pismu (7. maj 1921) potožil, da je osamljen in prepuščen usodi. Še vedno je verjel

v komunistično idejo: »Vse preganjanje in pomanjkanje, zapori in obrekovanja, ne soproga, ne otrok, ki izročeni na milost bede in nepopisne mizerije, ne pretepanje fašistov in kr. stražnikov me od tega ne morejo odvrniti. Ostal sem zvest Vašim naukom: v socializmu je rešitev brezpravne raje!« Svojega učitelja je prosil za denarno pomoč; to je nato tudi prejel. Leta 1922 je bil Furlan zaposlen v Tolminu pri Stavbinski zadrugi. Novembra tega leta je bil pred sodiščem v Gorici obsojen zaradi žalitve na denarno kazen v znesku 300 lir.

Oktobra 1921 je komunistična stranka v Gorici dobila iz rimske centrale ukaz, naj Furlana zaradi nediscipline izključi iz stranke. Komunistično glasilo *Delo* je pozneje (1. junij 1922) izključitev potrdilo, in sicer, da ni član stranke in da »nima nobene pravice govoriti in nastopati v imenu te stranke«. Tako naj bi prenehala Furlanova politična pot, vendar ne povsem.

Prvega januarja leta 1923 je izšla v Gorici prva številka neodvisnega političnega tednika *Gmajna* s satirično prilogo *Monokelj*. Oba časnika sta bila pisana v duhu Furlanovega revolucionarizma, zato je mogoče upravičeno soditi, da je Furlan sodeloval pri izdaji lista (in priloge), če že ni bil njegov urednik (podpisan je sicer neki Franc Brajda, pozneje Franc Uršič). S polnim imenom je Furlan podpisal odprto pismo (*Gmajna*, 20. januar 1923) svojim obrekovalcem: »Svojo pot imam začrtano, program mojega političnega delovanja je že davno gotov. Od te poti in od tega programa se ne oddaljim niti za milimeter.« V članku *Vae victis* (*Gmajna*, 27. januar 1923), podpisanim z nf. (Nino Furlani), je objavljena za Furlana značilna trditev: »Kapitalistični-meščanski red družbeni je v agoniji. Njegova usoda je zapečaten. Sila, ki je uničila caristično Rusijo, se pripravlja na pohod proti Zpadu.« *Gmajna* je izšla le sedemkrat (*Monokelj* pa trikrat). S tema listoma je imel Furlan več uspeha kot z *Bakljo* in *Vstajenjem*. List *Vstajenje* je izšel le enkrat v Ljubljani, in sicer 11. oktobra 1919; bil je izrazito revolucionarno usmerjen. Časnik *Vstajenje* je kot izdajatelj in odgovorni urednik podpisal Viktor Šloser, za njim pa naj bi stal Furlan.

Furlanova nadaljnja življenjska pot je znana po gradivu, ki ga nudijo poročila in dopisi kvesture ter prefekture v Gorici in Trstu.

Sredi leta 1925 je Furlan postal trgovski potnik pri goriškem vinarskem podjetju Fogar, a so ga pozneje odpustili, ker je bil »premalo pošten pri delu«. Takrat pa Furlan, ki so mu večkrat preiskovali stanovanje in je imel dobre stike s sorodniki ter mu kulturnega obnašanja ni mogla odreči policija, ni imel stikov s predstavniki komunistične stranke, prebiral pa je italijanski tisk različne politične usmerjenosti. Januarja 1928 so iz Trsta rimski evidenci političnih nasprotnikov fašističnega režima (Casellario politico Centrale) sporočili, da se Furlan ne zanima za politiko in da se dobro obnaša.

Leta 1929 so Furlana osumili, da ima povezave z Orjuno, prejemal pa naj bi tudi denarno pomoč od Jugoslovanske matice. Ob fašističnem plebiscitu (državnozborskih volitvah) aprila istega leta v Gorici je bil za tri dni zadržan, da ne bi opravljal protivolilne agitacije.

Portal v visokem zidu
nekdanje domačije v Nadrožici,
v kateri so bivali Furlanovi.

Ostaneek vrat v nekdanjo domačijo Furlanovih s hišno številko 5.

Junija leta 1929 se je Furlan napotil skrivoma v Avstrijo brez potnega lista. Avstrijskim oblastem je izjavil, da je zbežal iz Italije zaradi političnih razlogov. Septembra 1929 je odšel v Prago; pozneje je potoval še v Celovec, Gradec in Zagreb in se vrnil na Dunaj. Februarja 1931 se je javil pri italijanskem diplomatskem predstavništvu na Dunaju z namenom, da bi sporočil zaupne podatke. Ker pa podatki niso bili posebne vrednosti, je italijanska diplomatska služba posumila, da je jugoslovanski agent. Potem ga je priprla in zasliševala avstrijska policija. Takrat je povedal, da ne pripada komunistom in da je sedaj samo demokratični socialist. In da se namerava podati v Španijo, kjer naj bi našel zaposlitev. Zgodaj pomladi leta 1931 je bil iz Avstrije izgnan. Tamkajšnja policija mu je pred tem izgonom zasegla pismo, ki ga je iz zapore poslal zdravniku dr. Justu Bačarju v Šentilju. Pismo je za Furlana značilno, saj je v njem pisal, kako je videl na lastne oči priprave na atentat na albanskega kralja pomladi leta 1931 na Dunaju. Obžaloval je, da atentatorji niso uspeli, in pri tem omenil klavno vlogo avstrijske policije. Policijsko poročilo je presodilo, da si je Furlan velik del zgodbe o atentatu na kralja Zoguja izmislil. Atentat na albanskega kralja

v trenutku, ko se je odpravljaj na predstavo v dunajsko opero, se ni posrečil.

Furlan je odšel v Jugoslavijo – avstrijska oblast je tudi pomislila na izgon v Češkoslovaško – in bival v Ljubljani. Vpisal se je v emigrantsko društvo Tabor ter se zaposlil pri podjetju Ilirija. Junija leta 1932 je bil znova v Avstriji, kjer so ga zaprli zaradi ogrožanja javnega reda. 29. januarja 1934 ga je goriška kvestura črtala s seznama prevratnih oseb. Med letoma 1934 in 1941 je italijanska policija ugotavljala, da živi v tujini in da ji njegov naslov ni poznan. Leta 1937 naj bi sodeloval v neki posebni nabirki v Italiji za pomoč Španiji, očitno republikanski strani. Za Furlana se je ljubljanska policija še 9. septembra 1941 zanimala pri kvesturi v Trstu. Iz Gorice oziroma Trsta so sporočili, da ne vedo za njegov naslov v tujini.

O zadnjem obdobju življenja Antona Furlana Nina »revolucionarca in ne toliko komunista«, kot je o njem sodil dr. Henrik Tuma, ni podatkov. Furlanova nečakinja v Nadrožici (ustna izjava leta 1993) je vedela za strica le po pripovedovanju. Življenjsko pot naj bi Furlan končal v Sovjetski zvezi. Govorilo se je tudi, da je odšel v Ameriko, v »Kolumbove dežele«, kjer naj bi se zapletel v težave z oblastjo.

Viri in literatura

- Arhiv Republike Slovenije: (fond AS 1477 Zbirka sodnih spisov, št. 33; fond AS 1931 RSNZ, italijansko gradivo 2011/Prefektura Gorica, 2013/Prefektura Trst, 2021/Kvestura Gorica, 2024/Kvestura Trst)
 Kermavner, Dušan; 1959: Ustanovitveni manifest »Delavske socialistične stranke za Slovenijo« z dne 3. marca 1920.- Kronika 7/1959, str. 57-65
 Klopčič, France; 1969: Velika razmejitev.- Ljubljana
 Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem (1868–1980); 1981.- Ljubljana
 Marušič, Branko; 2006: Prispevki k primorski biografiki, Koper, str.181–195
 Prva objava z naslovom Revolucionarac Anton Furlan - Nino; 1994.- Jadranski koledar 1993, Trst, str. 69–74)
 Regent, Ivan; 1967: Spomini.- Ljubljana
 Stiplovšek, Miroslav; 1979: Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922.- Ljubljana
 Tuma, Henrik; 1994: Pisma. Osebnosti in dogodki (1893–1935). Ljubljana-Trst
 Tuma, Henrik; 1920: »Naši slovenski delavci so danes več ali manj vzgojeni po meni. So komunisti ... Tu gre boj med socialnimi strankami, tam med nacionalnimi. Pri nas se nacionalna in socialna revolta ne da ločiti ena od druge.«
 Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem 1919–1921; 1980.-Ljubljana
 Zapuščina Henrika Tume.- Raziskovalna postaja ZRC SAZU, Nova Gorica
 Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije; 1951: 5. Socialistično gibanje v Sloveniji 1860–1920.- Beograd 1951

BANKA MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI. VARNA. OKOLJU PRIJAZNA. USPEŠNA.

Banka Koper je del mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, ki je prisotna v 40 državah po vsem svetu, z več kot 19 milijonov komitentov in 400-letno tradicijo delovanja.

Uspešnost bančne skupine potrjujejo naslednje mednarodne uvrstitve:

- **Najvarnejša bančna skupina v Sloveniji** in visoko na svetovni lestvici najvarnejših bank
(Global Finance World's 50 Safest Banks, avgust 2010)
- **Ena najbolj okoljsko ozaveščenih na svetu** saj je visoko na lestvici 100 najbolj »zelenih« organizacij na svetu (Newsweek, oktober 2010)
- **Banka leta v Zahodni Evropi** kar predstavlja najvišji standard odličnosti v bančništvu na podlagi dobrih poslovnih dosežkov v preteklem letu
(The Banker, december 2010)

BANKA KOPER

Z vami gledamo naprej.

Uredite si svet po svoje!

Z BARVAMI ZA DEKORACIJO IN ZAŠČITO LESA

Zakaj bi les samo ščitili pred zunanjimi vplivi, če zaradi vaše kreativnosti lahko tudi na novo zaživi? Poudarite njegovo teksturo in lepoto ter ga obenem zaščitite z lazurnimi premazi BORI.

www.soncne-barve.si

HELIOS

BORI®

KER NIKOLI NE VEŠ.

Novo zdravstveno zavarovanje za **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE**

Novo zavarovanje za **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE** je **prvo zdravstveno zavarovanje** v Sloveniji, ki vam zagotavlja **takojšnje denarno izplačilo** ob nastanku **težke bolezni**, po opravljeni **operaciji** v bolnišnici ali v primeru **smrti**.

Zavarovanje zagotavlja takojšnje **DENARNO IZPLAČILO**:

- **ob nastanku težkih bolezni**: rak, srčna kap, možganska kap, presaditev določenih notranjih organov, bakterijski meningitis, encefalitis, popolna in trajna odvisnost od tuje pomoči, paraliza, odpoved delovanja ledvic, benigni tumor na možganih, kronično obolenje jeter, kronično obolenje pljuč, embolija pljuč in slepota. Kar **14 težkih bolezni**.
- po opravljeni **operaciji** v bolnišnici: posegi na očeh, ušesih, nosu, ustih, žrelu, posegi na dojkah, na srčno - žilnem sistemu, amputacije udov, posegi v dermatologiji. Skupaj kar **98 vrst operacij**.
- ob smrti zavarovanca.

Ugodnosti in prednosti zavarovanja **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE**

- ✓ takojšnje **denarno izplačilo** ob najtežjih zdravstvenih dogodkih v življenju,
- ✓ samostojno zavarovanje za težke bolezni v Sloveniji, ki ni vezano na življenjsko zavarovanje,
- ✓ edino zavarovanje, ki nudi finančno varnost tudi v primeru večine operacij v bolnišnici,
- ✓ sami se lahko odločite, kako boste porabili izplačano nadomestilo,
- ✓ brezplačna ZDRAVSTVENA ASISTENCA AS.

S sklenitvijo zdravstvenega zavarovanja ZA TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE boste lažje prebrodili trenutke finančne negotovosti, omilili finančne posledice in si izboljšali kakovost življenja tudi ob takšnih nepričakovanih dogodkih.

Si želite take sproščenosti in brezskrbnosti?

Potem svoje prihranke zaupajte nam.

Prepričani smo namreč, da si zaslužite življenje brez skrbi. To je tudi razlog, zaradi katerega se trudimo, da bi na najboljši način upravljali z vašimi prihranki. Pozorno prisluhnemo vašim željam, zato vam lahko ponudimo take rešitve, ki so hkrati enostavne, varčne in učinkovite. Razlikujemo se tudi v tem!

ZKB
1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka